

T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**OSMANLI BASININDA 1877–1878 OSMANLI-RUS HARBİ
(93 HARBİ)**

SEDAT BAĞIRGAN

DOÇ. DR. KEZBAN ACAR

MANİSA

2008

ÖZET

1853–1856 Kırım Savaşı’nda yalnız kalan Rusya, özellikle İngiltere ve Fransa desteğini alan Osmanlı Devleti tarafından mağlup edildi. Rusya, bu savaşta aldığı yenilgiyi özellikle 1870’lerden itibaren aktif bir Balkan siyaseti izleyerek telafi etmeye çalıştı. Nisan 1877’de patlak veren Osmanlı Rus Savaşı, nam-ı diğer 93 Harbi, Osmanlı’nın Balkanlardaki politikası ve burada ortaya çıkan sosyal, ekonomik, politik ve kültürel gelişmeler kadar Rusya’nın Balkan politikasının da bir sonucuydu.

Bu tez, bahsi geçen savaş öncesinde patlak veren ve Rusya ile savaşa kadar giden Balkan krizine, ardından başlayan 93 Harbinin nedenlerine, gelişmesine ve sonuçlarına Osmanlı basınının gözüyle bakar ve Osmanlı gazetelerinin savaş öncesinde, sırasında ve sonrasındaki gelişmelere yaklaşımını analitik bir bakış açısıyla değerlendirir.

ABSTRACT

At the Crimean War, Russia was defeated by the Ottoman Empire and European its supporters, France and England. It tried to reverse this defeat by pursuing an active policy in the Balkans especially beginning in the 1870s. The Ottoman-Russian War that broke out in April 1877 was a result of Russia's Balkan policy as much it was of Ottoman policies in the peninsula, social, economical, political and cultural changes there.

This thesis looks not only at the Balkan crisis but also at the war that it led to. More importantly it analyzes how Ottoman press approached the war, the reasons for it and its results. Related to this it also presents censorship policies of the government that played an important role in expression of thoughts and news on the war.

İÇİNDEKİLER

1. ÖZET.....	II
2. ABSTRACT.....	III
3. İÇİNDEKİLER.....	IV
4. KISALTMALAR.....	VI
5. TEŞEKKÜR.....	VII
6. ÖNSÖZ.....	VIII
<u>GİRİŞ</u>	1
<u>BÖLÜM I</u>	19
A) BALKAN KRİZİ VE OSMANLI BASININDAKİ YANSIMALARI.....	19
1. Osmanlı Gazetelerinin Balkan Krizine Bakışı.....	21
2. Bosna-Hersek İhtilali.....	22
3. Bulgar İhtilali.....	28
4. Sırbistan ve Karadağ İhtilalleri	32
5. Osmanlı Gazetelerinde Sırbistan İhtilali.....	33
6. Karadağ İhtilali.....	37
<u>BÖLÜM II</u>	41
B) SAVAŞ ÖNCESİ OSMANLI DEVLETİ VE RUSYA’NIN DURUMU.....	41
1. Osmanlı Devleti’nin Uzlaşma Girişimleri.....	42
2. Osmanlı Gönüllüleri.....	46
3. Rusya’nın Harp Hazırlıkları.....	47
<u>BÖLÜM III</u>	52
C) RUMELİ CEPHESİ VE DOĞU CEPHESİ’NDE SAVAŞ.	52
C.a) RUMELİ CEPHESİ.....	53
1. Memleketeyn ve Romanya’nın Savaşa Etkisi.....	53
2. Edirne’den İstanbul’a Rus İşgali.....	58
3. Rus ve Bulgar Mezalimi.....	65
C.b) DOĞU CEPHESİNDE DURUM.....	68
<u>BÖLÜM IV</u>	75
D) SAVAŞIN SONU, TARAFLARIN DURUMU VE TUTUMU.....	75
1. Rusya’nın Durumu.....	75
2. İngiltere’nin Durumu.....	77

3. Osmanlı Devleti'nin Tarafsızlık Politikası.....	81
4. Almanya'nın ve Avrupalı Diplomatların Barış Girişimleri.....	83
5. Barışa Doğru.....	86
BÖLÜM V	89
E) OSMANLI BASININDA AYASTEFANOS ANTLAŞMASI VE BERLİN KONGRESİ.....	89
1. Ayastefanos Antlaşması.....	89
2. Berlin Kongresi	95
3. Berlin Antlaşması.....	104
4. Doğu Rumeli Meselesi.....	107
5. Bulgaristan Sınırı.....	113
6. Savaş Tazminatı Meselesi.....	114
7. Avusturya'nın Bosna'ya Girmesi.....	116
SONUÇ	119
KAYNAKÇA	124
EKLER LİSTESİ	128

KISALTMALAR

AÜDTCF	Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi
bkz.	bakınız
C.	cilt
çev.	Çeviren
Haz.	Hazırlayan
Nr.	Numara
TDVİA.	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TTK.	Türk Tarih Kurumu
s.	sayfa
Yay.	Yayınlanan

TEŞEKKÜR

Bu kitabın yazımına yorumları ve desteğiyle katkıda bulunan danışman hocam Doç.Dr. Kezban ACAR'a ve kitabın dizgisinde her türlü fedakârlığı göstererek bana yardımcı olan eşim Gülsüm BAĞIRGAN'a teşekkür ederim.

ÖNSÖZ

1877–78 Osmanlı-Rus Savaşı, nam-ı diğer 93 Harbi, Rusya, Balkanlar ve Osmanlı tarihi açısından çok önemli bir yere sahiptir. Savaş, Rusya için önemliydi çünkü Rusya, “sıcak denizlere inmek” idealiyle birlikte İstanbul ve boğazları ele geçirmek amacına tarihi boyunca ilk defa bu kadar çok yaklaştı. Savaşın Balkan tarihi açısından önemi ise Rusya’nın da desteğiyle Sırbistan, Karadağ, Romanya ve Bulgaristan’ın bir bölümünün savaşın sonucunda imzalanan Berlin Antlaşması’yla bağımsızlıklarını kazanmasından ileri gelir.

Toplam beş bölümden oluşan tezin giriş bölümünde genel olarak Osmanlı basınının 1870’lerdeki durumu ve özel olarak da tez çalışmasında kullanılan gazeteler hakkında bilgi sunulmaktadır. Sansürün Osmanlı basınında etkili olup olmadığı ve varsa hangi konularda uygulandığı hakkında bilgi verilmektedir. Ayrıca Osmanlı basınının haber kaynaklarının neler olduğu ve malzemenin gazete merkezlerine nasıl aktarıldığı açıklanmaktadır.

Birinci bölümde; Balkan krizi ve Osmanlı basınında yansımaları ele alınmaktadır. Konunun basında bu kadar çok işlenmesinin nedenleri ve 93 harbi ile arasında bağlantılar ortaya çıkarılmaktadır. Bosna-Hersek’te çıkan ihtilal ve daha sonrasında Bulgar ve Sırbistan-Karadağ ihtilallerinin çıkması, Rusya’nın bu isyanlarla olan bağlantısını ortaya koymaktadır. Bu ihtilallerin savaşa hazırlık safhasını oluşturduğu ve Osmanlı basınının nasıl ele aldığı aktarılmaktadır. Ayrıca, Osmanlı basınının, çıkan isyanlar hakkında Osmanlı Devleti yönetimiyle aynı düşüncede oldukları gözlemlenmektedir. Osmanlı basını, yabancı basını da kullanarak eleştirel bir bakış açısıyla bu dönem olaylarını ele almaktadır.

İkinci bölümde; savaş öncesi Osmanlı Devleti ve Rusya’nın durumu hakkında bilgi verilmektedir. İstanbul Konferansı’nın Osmanlı Devleti aleyhinde neticelenmesi, savaş ihtimallerini gittikçe kuvvetlendirdi ve cepheye gönüllü olarak gitmek isteyen Osmanlı tebaası, İstanbul’da açılan imza kampanyalarına iştirak etti. İki devletin birbirlerine karşı tutumları sertleşirken, savaş hazırlıkları yaptıkları görüldü. Osmanlı basını, Osmanlı Devleti’ni güçlü göstererek savaşı kazanacağını düşünürken, Rus basını da aynı şekilde Rusya’nın savaşı kazanacağını düşünen yayınlar yaptı. Savaş öncesi her iki ülkenin basını birbirlerine üstünlük sağlamak için propaganda yöntemini kullandılar.

Üçüncü bölüm; Balkanlarda patlak veren Osmanlı-Rus harbinin, Rumeli ve Doğu Cephesi'nde nasıl geliştiğini, Romanya'nın yardımıyla Plevne'yi geçen Rus ordusunun Edirne'ye kadar gelerek, İstanbul'a yaklaştığını anlatmaktadır. Daha sonrasında Müslüman halkın Rus ve Bulgarların zulmüne uğradıkları, Osmanlı ve yabancı basının bu konudaki görüşlerine yer verilerek ele alınmaktadır.

Dördüncü bölümde; savaş sonrasında Rusya ve İngiltere arasında kalan Osmanlı Devleti'nin nasıl bir politika izlediği, Osmanlı basınının bakış açısıyla ele alındı. Ayrıca bu bölümde, Rusların İstanbul'a kadar gelmeleri neticesinde İngiltere ile gerginlik yaşanması, Osmanlı-Rus harbi sonrası dünyayı etkileyecek bir krize neden olabileceğinden, Almanya'nın önderliğinde barış girişimleri ele alındı. Bu girişimler barışa doğru bir adım olabileceği gibi savaş ihtimalinin de her an bulunduğu bir dönem olarak Osmanlı basınının bize aktardıkları arasındaydı.

Beşinci bölümde; Osmanlı Devleti ile savaş sonrasında yapılan antlaşmalar ele alındı. Osmanlı basını antlaşma ile ilgili olarak, Avrupa basını ve Rus basınından bilgiler sundu. II. Abdülhamit, Edirne'ye kadar gelen Rus ordusunun İstanbul'a girme tehlikesinden dolayı, Ruslarla Ayastefanos Antlaşması'nı imzaladı. İmzalanan en ağır antlaşmalardan biri olan Ayastefanos Antlaşması ile Rusların kendi çıkarlarını düşünerek Avrupa devletlerinin çıkarlarını görmezlikten gelmesi, Büyük Devletlerin müdahalesine neden olacaktı. Daha sonra, Osmanlı Devleti için son derece önemli kararların alındığı Berlin Kongresi'ne Osmanlı basını büyük bir ilgi gösterdi. Burada alınan kararlar, sadece Osmanlı açısından değil; Balkanlar, Rusya ve Avrupa açısından da büyük bir öneme sahip olduğundan, Osmanlı gazetelerinin olayları yabancı basını da takip ederek ele aldığı görüldü.

Sonuç bölümünde ise Osmanlı basınına göre öncesiyle ve sonrasıyla 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın genel bir değerlendirmesi yapıldı.

GİRİŞ

93 Harbi'nin Osmanlı açısından ise birkaç önemi vardır. Bunlardan ilki, savaş sonunda bağımsızlıklarını kazanan ülkelerin elden çıkmasıyla, Tanzimat döneminden beri Müslim, Gayr-i Müslim bütün Osmanlı tebaasını bir arada tutmak amacını taşıyan Osmanlılık ideolojisinin iflas etmesiyle birlikte, Osmanlı Devleti'ne bağlı Orta Doğu'daki Müslüman tebaanın ülkeye bağlılığını sağlamak ve Rusya'da yaşayan Müslümanlarla mevcut bağı güçlendirmek için İslamcılık politikasının uygulanmaya başlamasıdır. İkincisi ise savaş esnasında ve sonrasında hem Balkanlardan hem de Kafkaslardan sayıca bir milyonu aşan Müslüman ve Türk halkın Osmanlı Devleti'ne göç etmesidir.

93 Harbi hakkında birçok çalışma bulunmakta, ancak özellikle Türkçede yayımlanmış çalışmaların çoğunun, savaşın askerî yönüne ağırlık verdikleri görülmektedir.¹ Bu eserler genel itibarıyla ordu ve cephelerle ilgili ayrıntılı bilgi sunmaktadır. Ayrıca siyasî açıdan 93 harbinin sebepleri ve sonuçları üzerinde duran yerli ve yabancı bazı makale ve kitaplar da mevcuttur.² Bu çalışmalar ise, çoğunlukla

¹ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, *1877–1878 Osmanlı-Rus Harbi Tarihi Broşürü* (Genelkurmay Basımevi: Ankara, 2000); Metin Hülagü, *Gazi Osman Paşa Yaralı Mareşal*, 2. Baskı (Yitik Hazine Yayınları: İstanbul: 2006); Nedim İpek, *1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Türkler Ansiklopedisi*, (TTK: Ankara, 2002); Vehbi Kocagüney, *1877–1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde Aziziye Tabyası Savaşları*, (Genelkurmay Basımevi: Ankara, 1965); Fevzi Kurtoglu, *1877–1878 Türk-Rus Harbi'nde Deniz Hareketleri*, (Deniz Matbaası: İstanbul: 1935); Ali Kemal Meram, *Türk-Rus İlişkileri Tarihi*, (Kıtaş Yayınları: İstanbul: 1969); Kemal Beydilli, *Osmanlı Devleti Tarihi*, C.I., Yayınlayan: Zaman Gazetesi, (Feza Gazetecilik A.Ş: İstanbul: 1999); Halil Sedes, *1875–1878 Osmanlı Ordusu Savaşları (1875–1876) Bosna-Hersek Bulgaristan İhtilalleri ve Siyasi Olaylar*, (Çituri Biraderler Basımevi: İstanbul: 1946); Mahir Aydın, “Doksan Üç Harbi” *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi: İstanbul, 1994), C. 9.

² Kezban Acar, *Resimlerle Rusya, Savaşlar ve Türkler*, (Ankara: Nobel Yayınları, 2004); Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih*, (Filiz Kitabevi: İstanbul: 1995); Ali İhsan Gencer, “Berlin Antlaşması”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi: İstanbul, 1994); Turhan Şahin, *Öncesiyle ve Sonrastıyla 93 Harbi*, (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: Ankara: 1988); Stanford J Shaw; Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu Modern Türkiye Reform, Devrim ve Cumhuriyet: Modern Türkiye'nin Doğuşu, 1808–1975*, Türkçesi: Mehmet Harmancı (E Yayınları: İstanbul: 1982); Oral Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, 13. Baskı, (İmge Kitabevi Yayınları: Ankara, 1989); Alan Palmer, *Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, 6. Baskı (Sabah Kitapçılık: İstanbul: 1997); İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, (Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, (Zaman Gazetesi, Feza Gazetecilik A.Ş: İstanbul: 2004); Justin Mccarthy, *Osmanlı'ya Veda İmparatorluk Çökerken Osmanlı Halkları*, 1. Baskı, Çeviren: Mehmet Tuncel, (Etkileşim Yayınları, İstanbul: 2006); Yuluğ Tekin Kurat, “1877–78 Osmanlı-Rus Harbi'nin Sebepleri”, *Belleten*, (Sayı 103 (Temmuz 1962)'den ayrı basım, TTK: Ankara: 1962); Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya, XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798–1919)*, (AÜDTCF Yayınları: Ankara, 1970); Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, I. Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876–1907)*, Cilt 8, 5. Baskı (TTK: Ankara: 2000); Mustafa Gencer, “1877–1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde Alman Basınına Göre; Plevne'den Berlin Konferansı'na Osmanlı Devleti” *Mustafa Gazi Osman Paşa'nın Ölümünün 100. Yılı Münasebetiyle I. Uluslararası Plevne*

savaşın genel gidişatı ve devletlerarası ilişkileri incelemektedir. Bunlar dışında savaşın hem askerî hem de siyasî yönünü birlikte ve ayrıntılı bir şekilde ele alan eserler de vardır.³ Son olarak, konuyla ilgili farklı dillerde yayınlanmış birçok yabancı çalışma da mevcuttur.⁴

Akademik makale ve kitapların yanı sıra, özellikle savaş dönemi hakkında, basın kullanılarak yapılan bazı çalışmalar mevcuttur. Bunların başında *Basiret Gazetesine göre Doksanüç Harbi'nde İstanbul'da Rumeli göçmenleri(1877–1878)*, *Basiret gazetesine göre 93 Harbi'nde Rumeli(1877–1878)*, *Şark Meselesi ve Osmanlı Rum Basını* ve *Birinci Meşrutiyet'te Siyasal Aktüalite Rumca Haftalık Gazete Savatiea Epiteorisis- "Cumartesi Revüsü"* gelir. Ayrıca doğrudan basın üzerine olmayan ama basın kullanılarak yazılan bazı çalışmalar da bulunmaktadır. Metin Hülagu'nün *Yaralı Mareşal* adlı eseri, Gazi Osman Paşa'nın doğumundan ölümüne hayatını konu edinerek, 93 Harbi'nde Rumeli Cephesi'ndeki gösterdiği üstün gayretleri anlatmaktadır. Ayrıca kitap, 1877 yılına ait Osmanlı gazeteleri kullanıldığı için önemlidir.

Osmanlı basını ve 93 harbi konusunda en geniş kapsamlı çalışma, İstanbul Üniversitesi'nden Seher Dilber Kurçeren tarafından yazılmış “1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın Türk Basınına Yansıması” başlıklı yüksek lisans tezidir. Osmanlı basınından *Basiret*, *Takvim-i Vakayi* ve *Vakit* gazetelerinden yararlanarak hazırlanmış bu çalışma, diğer gazeteleri dışarıda bıraktığı için, önemli katkısına rağmen, eksiktir.

Osmanlı basını yanında yabancı basını inceleyerek 93 Harbi hakkında yazılan bazı eserler de mevcuttur. Bunların başında Mustafa Gencer'in “1877–1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde Alman Basınına Göre; Plevne'den Berlin Konferansı'na Osmanlı Devleti” adlı çalışması gelmektedir.

Ayrıca, Kezban Acar'a ait “Resimlerle Rusya, Savaşlar ve Türkler” adlı kitabının “Realist Ressamlar ve 1877–78 Osmanlı-Rus Savaşı” bölümünde, savaş

Kahramanı Gazi Osman Paşa ve Dönemi (1833–1900) Sempozyumu Bildiriler, (Gazi Osman Paşa Üniversitesi yayınları: Tokat: 1992); P.P Moiseyev, “Balkan Ulusal Kurtuluş Hareketleri ve Osmanlı-Rus İlişkileri” *Türk-Rus ilişkilerinde 500 Yıl*, (Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara, 1999); Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789–1914*, 3. Baskı, (TTK Yayınları: Ankara, 2003); Mathew Smith Anderson, *Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslar Arası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, Çeviren: İdil Eser, (Yapı Kredi Yayınları: İstanbul, 2001)

³ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi* 5. Baskı, Cilt 8, (TTK: Ankara, 2000)

⁴ N. I. Eblyayev, *Russko-Turetskaya Voyna 1877–1878*, (Voenne Izdatel'stvo: Moskova, 1956); Wilhelm Müller, *Der Russisch-Türkische Krieg 1877/78*, (Carl Krabbe Verlag : Stuttgart, 1878); Dan Berindei, *L'indépendance de la Roumanie 1877*, (Editions Meridiane : Bucarest, 1976); Ş. V. Megrelidze, *Voprosi Zakavlazya V Istorii Russko-Trutskoj Voini 1877–1878*, (Metsniereba: Tiflis, 1969); L. Bernhard, *Les atrocités Russes en Bulgarie et en Arménie pendant la guerre de 1877*, (Albert Abelsdorff, Berlin, 1878)

yıllarına ait Rus ressamların “Lubki” adını verdikleri çalışmalarında hüznün-coşku, Ortodoksluk-vatanseverlik, galibiyet-mağlubiyet gibi duyguları işlediklerini anlatır. Eser, Rus ressamların 1877–78 Osmanlı-Rus Savaşı’na bakışları hakkında bilgi verirken, savaş yıllarına ait resimler de Rusya’nın durumunu anlatmaktadır.

Bütün bu çalışmalar savaşın değişik yönleriyle anlaşılması açısından son derece önemlidir. Fakat Osmanlı basınının tamamını ya da önemli bir bölümünü esas alarak yapılmış bir basın çalışmasının olmaması büyük bir eksikliktir. Benim “Osmanlı Basınında 93 Harbi” adlı tez çalışmam, bu eksikliği doldurmayı amaçlamaktadır. *Basiret* (1878), *Vakit* (1875–1879), *İstikbal* (1875–1876), *İttihad* (1876–1877), *Hayal* (1877), *Sabah* (1875–1877), *Tercüman-ı Şark* (1877–1878), *Tercüman-ı Hakikat* (1877–1879), *Şark* (1874–1875), *Zaman* (1876–1878) ve *Medeniyet* (1875) gazetelerini esas alarak hazırlanan tez, Osmanlı basınının savaşa bakışı konusunda geniş ve ayrıntılı bir resim sunmaktadır. Kullanmış olduğum gazeteler, sadece Osmanlı-Rus Savaşı hakkında bilgi vermekle kalmayıp, aynı zamanda o dönemdeki Osmanlı Devleti ve Osmanlı basını hakkında da bilgi sunmaktadır.

Tezim, Osmanlı basınının savaş öncesi yaşanan ihtilallere, savaş sırasındaki ve savaş sonrasındaki olaylara bakışını yansıtmaktadır. Osmanlı basınında yer aldığı şekliyle yabancı basının olaylara bakışının değerlendirilmiş olması, esere zenginlik katmaktadır. Yapmış olduğum bu çalışmayı kısaca tanıttıktan sonra, diğer konulara geçmeden bu dönem basını hakkında bilgi edinelim.

Osmanlı Devleti’nde, ilk gazete *Takvim-i Vakayi*’nin çıkarıldığı 1831’den sonraki otuz iki yılda, sadece dört gazete ve dergi çıkarıldı. 1860–66 yıllarında İstanbul’da yalnızca 17 yayın görüldü. 1867–1878 arasında ise 113 yeni yayın çıkarıldı.⁵ 1831’den 1887’e kadar olan dönem göz önüne alınırsa gazete sayısında bir artış olduğu görülür fakat Batı Avrupa ülkeleri ve hatta Osmanlı gibi Avrupa’nın dışında görülen Rusya ile karşılaştırıldığında bu artış çok azdır.⁶ Osmanlı basınıyla ilgili çalışmalarıyla bilinen Orhan Koloğlu, basının bir ülkenin gelişiminde önemli bir rol oynadığını belirterek, Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa’dan birkaç yüz yıl geri kalmasını basın faaliyetlerinin yetersiz olmasıyla açıklar.⁷

⁵ Orhan Koloğlu, *Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi* (Pozitif Yayınları: İstanbul, 2006), 51.

⁶ Louise McReynolds, *The News Under Russia’s Old Regime. The Development of a Mass-Circulation Press* (Princeton University Press: New Jersey, 1991), 293.

⁷ Koloğlu, 55

Basının görelî olarak gelişmesi ve gazetelerde siyasî fikirlerin tartışılmaya başlamasıyla birlikte, merkezîyetçilik politikası bağlamında hükümetin basını kontrol etmek amaçlı bazı düzenlemeler yaptığı görülür. 1 Ocak 1865'te yürürlüğe giren ve basın için sıkı kurallar getiren “Matbuat Nizamnamesi” bu düzenlemelerin ilkiydi.⁸ Gazetelerin hükümet aleyhinde yayınlarını engellemek için, 1867 yılında “Âli Kararname” yayınlandı. Basını kısıtlama ve kontrol etme amacı taşıyan bu “Âli Kararname”ye rağmen, entelektüel yaşamdaki düşünsel hareketlilik devam etti.⁹ Hükümet, 1876 yılında “Sansür Kararnamesi”ni çıkararak, gazetelerin sansürlenmesinin yolunu açtı. Padişah tarafından 20 Eylül 1877'de “Sıkıyönetim Nizamnamesi” yayınlandı. Buna göre padişah gerekli gördüğü durumda gazeteleri kapatma yetkisini eline aldı. Sıkıyönetim nizamnamesi 1878'de uygulamaya kondu.¹⁰

Özellikle 93 harbinin cereyan ettiği Abdülhamit dönemi, basının hem baskı altına alındığı hem de buna rağmen oldukça büyük bir gelişme kaydettiği bir dönemdi.¹¹ Bu gelişmede, Abdülhamit'in özellikle iktidarının ilk bir buçuk yılında sergilediği görece “liberal” ve “özgürlükçü” tutumun önemli bir payı vardır. II. Abdülhamit, tahta çıktığı zaman hürriyet kavramının kendisine uzak olmadığını ifade etti. Nitekim kendisinin emriyle Ahmet Mithat Efendi'nin yazdığı *Üss-ü İnkılâp* adlı eserde de istibdadın fenalıkları ve hürriyetin faydaları anlatıldı. Ahmet Mithat Efendi, eserinde hürriyet uygulamalarının devlet tarafından icra edilmesi gerektiğini ve Sultan Abdülaziz devrindeki gibi keyfî bir rejim uygulamasının yanlış olduğunu belirtti. Enver Ziya Karal gibi tarihçilere göre, Ahmet Mithat Efendi'nin istibdada yönelik bu son derece açık eleştirileri, II. Abdülhamit'in basın nizamnamesinde değişiklik yapmamasına rağmen, basında görece bir hürriyet ortamı sağladığına işaret eder.¹²

Bu hava, 93 harbinin başlamasıyla birlikte değişmeye başladı ve yerini eskisine göre oldukça katı bir tutuma bıraktı. Koloğlu'na göre padişah ile Sadrazam Mithat Paşa arasındaki anlaşmazlığın nedenlerinden biri, basına karşı farklı tutumlarıydı. Sadrazam Mithat Paşa, liberal bir basın politikasını desteklerken, II. Abdülhamit kısıtlı ve hükümetin kontrolünde bir basından yanaydı. Bu eğilimi doğrultusunda anayasa gereği

⁸ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 7. Baskı (TTK: Ankara, 1998), 148.

⁹ Koloğlu, 51.

¹⁰ Hıfzı Topuz, *Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 1. Baskı, (Remzi Kitabevi: İstanbul, 2003), 44-54.

¹¹ Lewis, 186.

¹² Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi I. Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*, 5. Baskı (TTK: Ankara, 2000), C. 8, 407.

hazırlanan ve özgürlüğü savunan basın yasasının meclisten geçmesine izin vermedi. Bu yüzden bu dönemde basın, eski nizamname ve kararnamelerle idare edildi.¹³

Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi I. Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876–1907)* adlı eserinde, II. Abdülhamit devrini basın açısından üç kısma ayırır. Meşrutiyet dönemine rastlayan ve basının görece daha özgür olduğu birinci dönem; ilkinde göre daha uzun süren ve 1878 yılında uygulanan Sıkıyönetim Nizamnamesi'ne kadar devam eden, basın özgürlüğünün durakladığı ikinci dönem; 1878 yılından Abdülhamit'in tahttan indirilişine kadar süren ve sansürün her türlü gazete ve dergide uygulandığı son dönem.¹⁴ Basının sansüre uğradığı ikinci ve üçüncü dönemde gazeteler, siyaset dışı konulardan bahsetmeye ve ilginç başlıklar altında dikkat çekici günlük işleri kolaylaştıran buluşlarla doğa ve hayvanlar hakkında bilgi veren konuları işlemeye başladı.¹⁵ Bu dönemde basının amacı, siyasî konularda halkı bilgilendirmek ve bilinçlendirmekten çok, onun okuma alışkanlığını geliştirmek ve arttırmak oldu.¹⁶

İkinci dönemde (Nisan 1877–1878) basın, Kanuni Esasi ile kontrol altına alınmaya çalışıldı. Kanuni Esasi'nin 12. maddesindeki “Matbuat, kanun dairesinde serbesttir” ifadesi, bunun bir göstergesidir. Osmanlı Devleti'nin ilk Mebusan Meclisi'ndeki vekiller, basının zincire vurulmasının doğru olmadığını savundular.¹⁷ Bu görüş bazı gazetelerce de desteklendi. Örneğin, Rumî 8 Şubat 1293/ Miladî 1877¹⁸ tarihli 319 numaralı nüshasında *Hayal* gazetesi sahibi Teodor Kasap, Hacivat ve Karagöz karikatürlerini kullanarak hürriyetlerin kısıtlanamayacağını ifade etti. (Ek–1) Kasap, bu karikatürü yayınladığı için 3 yıl hapis cezasına çarptırıldı.¹⁹

Mebuslar, mecliste basınla ilgili olarak, “gazete imtiyaz sahiplerinin eğitim ve siyasette muktedir olmaları, devlet memurlarının tenkit edilmemesi, mecliste söylenen nutukların gazeteler tarafından yanlış aksettirilmesi, matbuat suçları için ağır para cezalarının verilmesi, mizah, dergi ve gazetelerinin neşredilmesinin yasak edilmesi” gibi konuları tartıştılar. Bunlardan gazete sahiplerinin siyasetle uğraşmaları hükmünü reddederken, devlet memurlarının eleştirilmemesi gerektiğine dair öneriyi kabul ettiler.

¹³ Koloğlu, 62.

¹⁴ Karal, 407.

¹⁵ Koloğlu, 68–69.

¹⁶ Koloğlu, 69.

¹⁷ Karal, 409–410.

¹⁸ 8 Şubat 1293 tarihi çevirme kılavuzu kullanıldığında karşılık olarak 20 Şubat 1878'e tarihine denk gelir. Koloğlu'nun, *Osmanlı'dan “21. Yüzyıla Basın Tarihi”* adlı eserinde bu resim üstünde “Hayal 1877” şeklinde kullanılmaktadır. Bu nedenle yukarıda da yıl olarak “1877” yılı esas alındı. Koloğlu, 73.

¹⁹ M. Nuri İnügür, *Basın ve Yayın Tarihi*, 2. Baskı (Çağlayan Kitabevi: İstanbul, 1982), 256.

Hatta gazetelerin mecliste söylenen sözleri ve yapılan tartışmaları istediği gibi yorumlama özgürlüğünün olduğunu vurguladılar. Bunun yanında meclisin yayın organı olarak işlev görecektir resmi bir gazetesinin olması gerektiğini ifade ettiler. Onlara göre, basına verilecek özgürlük, kendileri de dâhil siyasiler tarafından yapılabilecek hatalardan dönülmesi ve doğru yolun bulunması açısından önemliydi. Bu bağlamda basın ve onun ulaştığı halk, bir kontrol mekanizması ya da ayna işlevi görecek.

Bunlar dışında mebuslar matbuat suçlarına verilecek cezaları tartıştı ve sonuçta basına uygulanacak cezaların 60 liradan aşağıya indirilmesini; 10 liradan başlatılıp, en fazla 29 lira olmasını kararlaştırdı. Karal, mecliste basınla ilgili olarak en çok gürültü koparan meselenin mizah dergileri olduğunu belirtir. Mebusların mizahın lehinde, II. Abdülhamit'in ise onun yasaklanmasından yana olduğunu yazar. Bu konuda da galip gelen meclis oldu ve hükümetin itirazına rağmen mizahı tehdit eden hükümleri kaldırdı.²⁰

Kanuni Esasi'nin ilanı ile ve Meclisin açılmasıyla başlayan bu özgürlükçü siyaset ve basın ortamı, meclis'in kapatılmasıyla son buldu.²¹ Başlangıçta anayasayı ilan ettiği ve meclisi açtığı için basında göklere çıkarılan II. Abdülhamit, özellikle Osmanlı-Rus Savaşı'nda alınan mağlubiyetlerle birlikte, yine aynı basın tarafından yenilgilerin sorumlusu olarak gösterilmeye başlandı. Hâl böyle olunca, basındaki özgürlükçü hava son buldu ve yerini baskıcı bir ortama bıraktı. Karal'a göre basında istibdatın başlamasının nedeni sadece II. Abdülhamit'e yönelik olarak yapılan eleştiriler değil, aynı zamanda padişahın halkı çocuk gibi görmesi ve bu yüzden onları zararlı fikir ve faaliyetlerden uzak tutmak istemesiydi.²²

Basındaki istibdat, gazetelerin tepkisine ve itirazına neden oldu. Sütunlarında istibdat usulünün lağvedilmesine dair çok sayıda makaleye yer veren *İstikbal* gazetesi, bir yazısında meclisin tekrar açılmasını ve istibdat usulünün kaldırılmasını savundu. Ona göre, Osmanlı Devleti'nde istibdat, her kesime uygulanmakta; vekillerden en düşük derecedeki memura kadar herkes üzerinde baskı kurulmakta ve "iharet ettiği iddia

²⁰ İstanbul Mebusu Vasilaki Bey tenkitte bulunarak, "Amerika'nın bu kadar ileri gidişine herkes şaşırıyor, fakat şaşanlar bilmiyorlar, iki Amerikalı bir yerde bulunursa yanlarında bir matbaa bir de gazete bulunur." şeklinde dile getirdi. Karal, 409-410.

²¹ Meclisin kapanmasıyla (13 Şubat 1878) Padişah, Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin bütün üyelerini sürgüne gönderdi. Birçok yazar bundan sonraki yılları "İstibdat" sözcüğü ile nitelendirdi. Basiretçi Ali Efendi, *İstanbul'da Yarım Asırlık Vekayi-i Mühimme*, Hazırlayan: Nuri Sağlam (Kitabevi Yayınları: İstanbul, 1997), 53.

²² Karal, 411-412.

edilen” vekil veya memurlar idam veya müsadere gibi şiddetli cezalara çarptırılmaktaydı. Gazeteye göre, Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu kötü durumun sebepleri, Osmanlı askerlerinin sadece İslam’ı kabul etmiş olanlara hizmet etmesi, yönetimin meşveret usulüyle yapılmaması, gayrimüslim vatandaşların yönetimde temsil edilmemesiydi. ve bütün bunlar, özellikle sonuncusu, Rusya gibi devletlerin Osmanlı aleyhinde tahrikte bulunup yaygara koparmasına ve bunu Osmanlı’ya karşı bir koz olarak kullanmasına ve parlamentolarında “İslamlar, Hristiyanlara mezalimde bulunuyor!” şeklinde kıyametler koparmalarına neden olmaktaydı. Bu sorunların, sonuçları Osmanlılar için acı olacak daha büyük meselelere dönüşmeden çözümlenmesi ve bunun için de istibdat yönetiminin terk edilmesi gerekmektedir. Meşveret usulünün gelmesi halinde Avrupa ve Rusya’nın müdahale etmesi söz konusu olmayacaktı.²³ *İstikbal* gazetesinde yankı bulan bu ve benzeri itirazlara rağmen hem siyasette hem de basındaki istibdat devam etti. Buna ve istibdatın bir uzantısı olan sansür politikalarına rağmen, Osmanlı basını gelişimini sürdürdü. II. Meşrutiyete kadar olan dönemde, Osmanlı gazete ve dergilerinin sayısı yüzlere ulaştı.²⁴

Savaş ya da kriz dönemlerinde haberlerin seçimi ve aktarılması gibi konularda genellikle merkezin zaman zaman basını denetlemek için kullandığı sansürün önemli ve belirleyici bir rolü vardır. 93 harbi sırasında da gazetelerden kitaplara kadar birçok yayın sansüre uğradı. Bunlardan özellikle gazete haberleri yayınlanmadan önce sıkı bir sansür denetiminden geçti ve bir komisyon tarafından incelendi. Araştırmam, bu komitenin özellikle savaş sırasında yabancı devletlerle olan ilişkiler bağlamında Osmanlı devlet adamlarının davranışlarını veya Osmanlı devlet yönetimini eleştiren, onları küçümseyen ya da onlarla alay eden haberleri sansürlediğini, bazı gazetelere ise aynı sebepten ihtar verdiğini göstermektedir. Örneğin; Hicrî 20 Safer 1296 / Miladî 13 Şubat 1879 tarih ve 1195 numaralı *Vakit* gazetesi, gazetenin İngiliz sefiri ile yapılan münasebeti eleştirmesinden dolayı bu tarihten itibaren 2 gün tatil edildiğini yazmaktadır.

Askerî meselelerle ilgili olup, direkt savaş veya isyan bölgesinden gönderilen bazı haberlerin ise olumsuz olduğu halde sansürlenmediğini görüyoruz. Örneğin; 294 numaralı ve Hicrî 30 Rebiyülevvel 1296 / Miladî 3 Nisan 1878 tarihli *Zaman* gazetesi, Karadağ isyanında Osmanlı Devleti’nin durumu hakkındaki haberinde Osmanlı

²³ *İstikbal*, Nr: 194, 8 Ramazan 1293 / 14 Eylül 1876, s.1.

²⁴ Koloğlu, 82-83

askerinin Karadağlılar tarafından zulüm gördüğünü ve aciz durumda bırakıldığını belirtti ve bu haber Osmanlı ordusunun olumsuz bir resmini çizmiş olmasına rağmen sansür edilmedi. Benzer şekilde 29 Rebiyülâhır 1293/ 11 Mayıs 1876 tarihli *Sabah* gazetesi, Bulgar ihtilali ile ilgili olarak yayınladığı bir haberinde isyanın bastırılması için İstanbul'dan defalarca asker talep edilmiş ve durumun ciddiyeti hakkında bilgi verilmiş olmasına rağmen, bu yardımın İstanbul'dan bir türlü gönderilmediğini; isyanın Mutasarrıf Aziz Paşa'nın gayretleriyle bastırıldığını belirtti. Merkezi ihmalle suçlayan bu tonuna rağmen, gazetede bu haber de sansüre uğramadan yayınlandı.

II. Abdülhamit'in istibdat yönetimine ve zaman zaman uygulanan sansür politikasına rağmen, genel olarak bakıldığında Osmanlı basını hem Balkan isyanları hem de savaş sırasında ve sonrasında, haberlerini ve yorumlarını aktarırken oldukça eleştirel bir dil kullanmıştır. Ayrıca 40–50 yıllık bir geçmişleri olmasına rağmen Osmanlı gazeteleri, muhabirleriyle savaş esnasındaki tutumu ve haber yönetimiyle son derece başarılıdır.

İşte benim tezimin de özünü oluşturan bu gazeteler, gerek savaş öncesi Balkan isyanları sırasında gerekse 93 harbi boyunca ve sonrasında, cephelerdeki muhabirlerinin göndermiş olduğu ve savaşın gidişatı hakkında bilgi veren telgraf ve haberler sundular. Ayrıca yabancı basından da faydalanarak harbin askeri, diplomatik yönüyle ilgili yorum ve analizleriyle, savaşın Osmanlı başkentinde nasıl algılandığına dair bilgiler verdiler.

Tezim için genel olarak gazetelerin, baş sütunlarında yer alan yorum haberlerini kullandım. Bu yorum ve haberlerin başında, Osmanlı gazetelerinin yabancı basından aldıkları ve manşet niteliğinde gazetenin ilk sütununa taşıyıp tercümesini yayınladıkları haberler gelmektedir. Yabancı basından yapılan alıntıları aynen aktarıp, hiçbir değişiklik yapmadan okuyucuya sunan Osmanlı basını, haberin tam metnini verdikten sonra, sonuna kendi yorumunu eklemekteydi. Bu çalışmamda hem tercüme edilen bu haberlerden hem de buna dair gazetelerin yapmış olduğu yorumlardan yararlandım. Haber ve yorumlarına başvuru Avrupa gazetelerinin başında *Times*, *Daily News*, *Daily Telegraph*, *Levand Herald*, *Independence*, *Journal De Deba* gazeteleri gelir. Rus gazeteleri arasında ise *Golos*, *Moskov*, *St. Petersburg*, *Ajans Rus*, *Ruski Mir* gazeteleri yer alır.

II. Abdülhamit döneminde sadece savaş öncesi veya sonrasında değil, genel olarak diğer birçok konuda hatta Osmanlı'yla direkt ilgisi olmayan daha çok ilgili

ülkelerin içinde bulunduğu durumu yansıtan müthiş bir yabancı basın arşivi bulunmaktadır. Örneğin, Rusya’da 93 harbinden çok sonra patlak veren 1905 ihtilali hakkında, ihtilale zemin hazırlayan örgütlerin programlarına ve bunların faaliyetlerine kadar birçok farklı konuda ayrıntılı bir bilgi mevcuttur.²⁵

Osmanlı gazetelerinin haber malzemesi toplamada yabancı basın dışında özellikle muhbirlerden²⁶ faydalandığını görüyoruz. 93 harbinden önceki gelişmelerde cepheden yapılan haberleşmelerde, muhbirler telgraflarını İstanbul’daki merkezlerine göndermekteydiler. Örneğin; Balkan ihtilalleriyle ilgili bilgilerin, ihtilalin olduğu yerden muhbirler vasıtasıyla telgraflar çekilerek gazete merkezlerine ulaştırıldığını ve ertesi güne haber olarak yetiştirildiğini görüyoruz. Bu da Osmanlı basınının o dönemde oldukça gelişmiş olduğunun bir göstergesidir. Bu haberler ve bilgiler, önem sırasına göre, bazen de manşet haber olarak aktarılmaktaydı.

Savaş başladıktan sonra da Osmanlı basınının hem doğu cephesindeki hem de Rumeli Cephesi’ndeki muhbirlerden benzer ve artan şekilde istifade ettiği görülmektedir. Gelen telgraflar, gazetelere haber olarak yansımıştır. Doğuda özellikle Kars, Ardahan ve Erzurum’da bulunan Osmanlı gazetelerine ait muhbirlerin çektiği telgraflar, Osmanlı Devleti’nin doğu cephesinde yaşadıkları hakkında ayrıntılı bilgiler sundular. Rumeli Cephesi’nde ise Varna, Şumnu, Bosna-Hersek, Plevne, Bulgaristan, Selanik, gibi merkezlerden burada yaşanan olaylar hakkında İstanbul’daki gazetelere muhbirlerin telgraflarla haber gönderdikleri görülür.

Daha önce bahsettiğim üzere tezimde Osmanlı gazetelerinden 11 tanesini kullandım. Bunlardan ilk ikisi, *İstikbal* ve *Hayal* gazeteleri, “Türk mizahının kurucusu” olarak kabul edilen Rum asıllı Teodor Kasap’a ait olup, eleştirel bir dil; hürriyet ve özgürlük yanlısı bir tavra sahiptiler. 1875’te yayımlanmaya başlayan *İstikbal*, 1877 yılına varmadan kapandı. *İstikbal*, günlük çıkarılan bir gazete olup, dört sayfa olarak, İstanbul’da basıldı. Gazetede siyasî, ahlakî, ilmî ve edebî makaleler yayınlandı.²⁷ *İstikbal* gazetesinin çıktığı günlerde Sultan Abdülaziz ‘hal’ edilmiş olup, tahta V. Murat

²⁵ Kezban Acar, *Başlangıçtan 1917 Bolşevik Devrimi’ne Kadar Rusya Tarihi*, (Nobel Yayınları: Ankara, 2004), 241–243

²⁶ Muhbir: haber veren, haberci; bir gazete için haber toplayıp ulaştıran anlamında kullanılır. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 23. Baskı, Yayını Hazırlayan: Aydın Sami Güneyçal (Aydın Kitabevi: Ankara, 2006), 672.

²⁷ Topuz, 31.

çıkıymış ve bu olaylar sırasında bir takım ayaklanma teşebbüsleri baş göstermişti.²⁸ *İstikbal*'in yazarları arasında Cemal ve Hayri Beyler bulunmaktaydı.²⁹ Bu tez çalışması için *İstikbal*'in İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Atatürk Kitaplığından temin edilen 9 Ağustos 1875 ile 13 Aralık 1875 ve 27 Mart 1876 ile 18 Eylül 1876 tarihleri arasındaki nüshaları incelendi. Tarihlerden de anlaşılacağı üzere gazetenin sadece 93 harbine değil, Balkan krizine bakışı da değerlendirildi. Bu yüzden, Osmanlı "Matbuat Nizamnamesi" kararlarına binaen, hükümetin ve devlet adamlarının eleştirilmesinden dolayı bu gazeteler bazen sansüre uğradılar, hatta gazetelerin sahibi Teodor Kasap hapis cezasına çarptırıldı. Buna rağmen gazeteler genellikle Osmanlı yanlısı yazılar yazdılar ve Müslim ve Gayr-i Müslim vatandaşların hep birlikte olması gerektiğini belirterek, kardeşçe yaşamın Osmanlı Devleti'ni daha da yücelteceğini vurguladılar.

İstikbal gazetesi, Rusya'nın Panislavizm politikası ile Balkanlardaki politikalarını yakından takip etti. Hersek ihtilali ve sonrasında çıkan diğer isyanları okuyucularına aktardı. Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan isyanlarını Osmanlı Devleti'ni eleştiren bir bakış açısıyla değerlendirdi. Fakat bu eleştirilerine rağmen, Osmanlı Devleti'ni özellikle Avrupa Devletleri'nin politikalarından ve Osmanlı'ya yönelik planlarından bahsederken savundu. Avrupalı Devletlerin, Osmanlı Devleti üzerinde oyun oynadığını ve bunun fark edilmesi gerektiğini; ayrıca Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının Balkanlara bir getirisinin olmayacağını vurguladı. Siyasî ve güncel haberlerin yanı sıra gazete, toplumu bilgilendirme amaçlı yazılara da yer verdi. İstibdadın her türlüşünün Osmanlı Devleti'ne zarar getireceğini savunan gazetenin liberal düşünceleri, Osmanlı basınına zenginlik kattı.

Sabah ve *İttihad* gazeteleri de devlet yanlısı fakat buna rağmen eleştirel gazetelerdi. Örneğin; İstanbul Konferansı sırasında Ahmet Mithat Efendi,³⁰ özellikle yapılan yanlışları vurgulamış ve bu yüzden ihtar almıştır.(Ek-2) Benzer şekilde *Sabah* gazetesi de, yayınlarının halkı kışkırtıcı ifade içerdiği gerekçesiyle 14 Receb 1293 / 23 Temmuz 1876 tarihinde ihtar almıştır. İlk iki gazete gibi, *Sabah* ve *İttihad* da olaylara yaklaşımı ve haberleri sunumları itibariyle liberal bir tavra sahiptiler. Örneğin; gerek

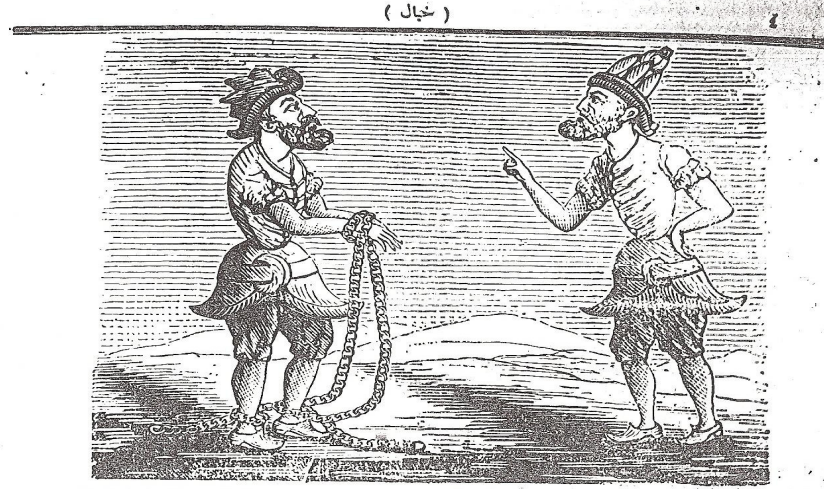
²⁸ Hasan Refik Ertuğ, *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*, (İstanbul Üniversitesi Yayınları: İstanbul, 1970), Yayın No:1492, C. 1, 229.

²⁹ Ertuğ, 229.

³⁰ Ahmet Mithat Efendi, Türk Basın tarihinde halk tipi gazeteciliğin kurucusu olarak görülür. *Tuna, Zevra, Ceride-i Askeriye, Basiret, Devir, İbret, Bedir, İttihad, Tercüman-ı Hakikat* gazeteleri; *Dağarcık, Kırk Anbar* gibi dergilerde de yazılarıyla Türk basın tarihine büyük katkıları olan bir yazardır. İnuğur, 281-283.

İstikbal ve gerekse *Sabah*, Osmanlı hükümetinin Balkanlardaki Hersek isyanını ciddiye almadığını ve hatta isyanı bastırmaya gerek bile duymadığını ve bu yaklaşımından vazgeçerek, gerekli önemleri alması gerektiğini belirttiler.

Ek 1: *Hayal* Gazetesinin Sansürü Eleştiren Karikatürü

— ندر بو حال قره کوز ؟
— قانون داره سند، سر بستی حاجیواد !
— Nedir bu hal Karagöz ?
— Kanun dalresinde serbesti Hacivat !

تنبی — امید ایدرمه که سن یاری یانته وارمه یله چسارت
ایده مدک . اوله دکلای ؟
اشک — نه مناسبت ، بچین چسارت ایته چکم ؟ فلانم
اشک شو بی دخی یاور دیرک اوله بردهشلی هجو به ایله
(یعنی باشمسه) چفته آندمه که عمری اولدیه اشک
طریقانی بی اونوته مده چقدر .
تنبی — کندی کندیت (یاری ! حکمتکه عقل ایرمن که)
— اشته سکا حاجیواد مسعود مثال .
— صعبیا قره کوز پک تحف بر مثال . بوند برسر وار اما
بردراو ققامه کیریور . شوقی بکا اکلادیبیک .
— صکره اکلادیب حاجیواد . شمد پک جهنم اول کیت
حاجیواد کندی کندیت : « صباب ! مثال پک تحف .
قره کوز اوطله سند، برمت قبا یور . مسعودیه تحصیل ایدیرور .
شمدی اکلادم ؟
— ای قره کوز اوله سو بکه سک ! دیک اولور که سن شمدی
وقتنی اکاحصر ایشک ! بند، شورچاغوفه و باخود ایشافه
براولتیا نوم کوندز یورطن ایندم . سنی کیدی قورناز سنی
دیک که حابار بکی مسعود معجونی واسطه سیه بو تدیره
چفسک . اوله می ؟
— نه یاهم حاجیواد ؟
الجا ا

ت . ق

— شو باشی کل اوغلانک مثالرتدن برینی بکا نقل اینسک آ
بش پکی درکله : اوقوبه چنم مصاک سرلوجه بی
« لیصیا ای اوسل » درکه تلکی ایله اشک دیکدر .
— قورقارم پک کوزل برشی اوله چقدر .
— دیکله ! « تلکی چاین اشک دایی نک برینسه راست
کلسدک ، « نه دن کابورسک عقلو چقم » دیو سسوال
ایشدر . . .
— حاجیواد بن شاعر دکل آتک ایچون قصورمه یاقه .
— ضرری یوق . ضرری یوق قره کوز . یلسدیک
کپی سوله !
— « اشک دخی » شمدی قایلاندن کایورم . چایی !
قایلانک حانی کورم لیسک ! هیچ کندیت ما نک دکادر .
نه فوق قانش نه ده هینی . وقتیه او زاقدن برکته
پاغردینی وقت بتون اورمان سکنه سی دهشتندن عقلاری
شپ ایدرک هر بری بر طرفه قاجار ایدی . هله بن . . .
.. اوخ . . . صقلی یوزاردم . . .
شمدی ایسه پک مسکینانه قیده وارلنوب طوز یسور .
کافه حیوانات دخی ظالمی در او در لوطان ناقلیه تارناقلیه
اسکی ایتناهلر بی چقار هورل یا نندن بکن مطلقا حریفه
برافیت ایتنیه پک یورل : کپی دیشلرله . کچی طرناقلرله
کپی ده یوسوزلرله . . . دیشدر .

Ek-2: İttihad Gazetesinin Tatile Uğradığına Dair Başlık (Sebebi Tatilimiz)

« سبب تعطیل »
 زده بر غزته جزای تعطیله دوچار اولدیغی زمان عادت اولمش که بر علاوه نشریه سبب تعطیلی اعلان ایلمک بعضی غزتهلر بو کبی عادتله رعایت ایتمز یا ایشته بزده او رعایت ایتمک بزرگی اولدق یعنی حین تعطیل زده علاوه نشریه ایلمک شمدی استحصاا مساعدله ایلمه تکرار انتشاره باشلامق فرماوز بته بوسبب تعطیل حقتده بر قاج سورسوزنک لازم کایور چسوزنکه بو یله بر زمانده اقتصادکی سریتیکله مقنن غزتهلر سبب تعطیلی ارباب مطبوعاتدن بعضی لرجه مراق ایلمک دیه تصور ایلموز اما اعتزاف ایلمک که سبب تعطیلی تمینند عادتاً متعین دیورلر که اقتصاد محرریندن ناظم یک « اورپا مطبوعاتی - شرقی » سرلوحه سیله یازدیغی و اتحادک ۱۰۶ غزلی نخبه سته درج ایتمدیغی بند مخصوصده قومشومن بولان بر دولت مقننه لک سببی حقتده بعضی تعبیات مسکتره و غلیظه ده (بو بر تعبی رسدیر) بولند یغندن سبب مشار الیه جتایلری طرفندن وقوع بولان طلب و اصرار اوزرینه بو جزای تعطیله اوغرامش بوی بوله دیورلر لکن بوکار هر کیم اینانر ایسه حقی اول امرده بر تاسلم ایدرز زرا بر دخی اینانجیورز اینانیه جتی شی دکا که اینانیه ؟ « بچون » می دیدیکز ؟ اولاشونک اینون که یونشی انکلتونک دایلی تعراف غزته سی یازمش اولدیغی حالده بر تأثیر حاصل ایتمش - مایا بوسفیری اوج بیش اورپا غزته سی درج ایتمش اولدقاری حالده بته بر تأثیر حاصل ایتمش - مایا اسان بولنده لوانت هرالد غزته سی دخی بونی یازدیغی حالده بته بر تأثیر حاصل ایتمش - تعبیله قصور بزار ایسه صفویرلسون امانصابه بوکی فقره ها نیکی غزته طرفندن درج بولسه شمدی به قدر بر تأثیر حاصل ایتمش کورلماش - زرا بای غزته ده هر غزته ده هر کون بوکی شیار کورلدیگی حالده س چیقارلادیغی عوجه مشهود اولمش کیفیتر عالت بالکر بر قاج اوراق بجاو بوسندن ماعداد عوم غزته لری نیجه تعقیبات ایلمه اولو اولدیغی مطبوعات عومیه دم و تعقیبدر بشقه بریشله اشتغال ایندیگی حالده بالکر اتحادک ترجمه ایندیگی برقره جمعیدر که کوزه جیا بسون وسو و تأثیر حاصل بسون ده بزم ایچون موجب جزا اولسون ! ایشته اول امرده شوسندله اینانیه میز که اتحادک تعطیلی موجب اولان شی بویله بر دولت محابه لک سفیر محضی حقتده کرک عدا و کرک خطا بر طاق تعبیات غلیظه و مستکره دن عبارت اوله یله

اما اتحادک ترجمه ایندیگی بوتعمیر کندی - ایچون شایان تکریر اولمسی خصوصتده اصرار ایلمه جک ایش - فرض ایلمک که بواسطه حقلی براصر - ار اولسون - بز بونکدی کوردک - ۱۰۷ نومرولی نخبه من ده مندرج شو خطا نامه : (مطبوعات اداره) بوسندن الدیمنر تنبیه نامه در اتحاد غزته سسک ۱۰۶ نومرولی نخبه سسکده مندرج اورپا مطبوعاتی صتوانلی بند مخصوصده بر طاق تعبیات مسکتره و غلیظه استعمال اولمش بومقوله القاض قولل نامه اولمه دخی تنبیه قلیش اولمشله رده ها خلاف تنبیه حرکتده یولنور ایسه حقتده معامله شددیه اجرا اوانسه جتی غزته مذکور صاحب امتیاز زده خطا اولنور - بزم ایچون البته بر تکریر کافی مقامه قائم اولدی - ارتق بر قصور ایچون اینی چرا موافق منطق اوله یلور کی بو یله بر خطا نامه منسکره رده تعطیل تکریر زده دوچار اوله ام - اگر تعطیلر مطلقا اومسکله دن طسولای اوله جتی ایلمسه بو خطا نامه به حاجت یوغدی - بو خطا نامه کلید کن سکره ایسه اوجزایه حاجت قلدای ایدی - اما اصرارده ثبات ایلمه جک ایش - بویکجی جزا وقوع بولان اینکجی بر طلب اوزرینه بولدیگی ادعا ولنه جتی ایش - ارباب مراق طرفندن بو بایده ته قدر اصرار ایلمور ایسه بزدخی اینانیه مقامه اوقدر اصرار ایلمه بکیز - اینانیه میز - چونکه مطبوعات اداره بیه سسک درجه عدل و راقی صندیرده همان یککره وارن امدل ایله مثبت و مستدر - هیچ بویله بر قیاحتن اوانسه ایدی تعطیلری امرایند تعطیل نامه ده بوکادتر بر صراحت اولمسی ایدی ؟ مطبوعات اداره بیه سی قوجه بر مطبوعات اداره بیه سی اولدیغی حالده هر ها نیکی بر قصور بوندن طسولای مجازات ایلمه چکی بر غزته لک قیاحتی یوز - بته اورمقندن چکیور می ؟ بدیهیدر که بر غزته لک بر قصوری اولسه تعطیل اینز - بته بدیهیدر که بر قصوری اولوب ده تعطیل ایدر ایسه قصوری ایستادن چکیز - زرا تعطیل ایتمکدن چکیور که قصور بقی ده اعلان ایتمکدن چکیور که لزوم کورسون با فکر ! ایننر تعطیل نامه ده دیور (اتحاد غزته سی صادر اولان اراده علیه اوزر بته بکونن اعتبارا ایکی کی مدته تعطیل ایلمشدر اشته بو قدر دهایی وارده یازمدق ظن اولمسون - زرا الدیغی امرک دهایی اولوب اعلان ایتمک اتحادک مخصوص عادتدرن دکادر - بویله سبب مجاز غزته اولدیغی بته بکیز حالده دوچار جزا اولنلمیزی متعاقب بته نظم صفویر لک بزمی طبعی و ضروری سو یندریر - تشکرده

ایندیر - لکن رجعتدن اسف بته بایندر - اوکه بر غزته لک جزا ایلمسی البته بر فکر خصوصتدن نشات اینز - زرا حکومت سینه بر کیمسه به خصوصتدن بیه حال مستعددر - با خصوص زمانن ده غزته لک کبی العاجز الک مسکین اولان بر هئته خصوصتدن بوسبتون مستغنیدر - هیچ شبهه ایلمه سیر که غزته لره و غزته لره میاند، اتحاد ایملان جزا وقوع بولان قصور و قیاحتی اوزرینه متبیه اوله رقی اصلاح احوال اینی ایچون اوله یلور - بویان نامه ایسه بختنندن بری متبیه ایلمور که حتی اصلاح احوال ایلمه یلام - بته علیه اعلان ایلمور که اتحاد فاندیغی کونصل بر اتحاد ایلمه ایلدیغی بو کونکی کون دخی بته اوله بر اتحاددر -

Sabah gazetesi, 8 Mart 1876 tarihinde Papadapulos adında bir Rum tarafından kuruldu. Başyazarı Şemseddin Sami Bey'di.³¹ Mihran Efendi ve Şemseddin Sami Bey tarafından yayınlanan ve günlük çıkarılan bu gazete dört sayfa olup, küçük boyda çıkarılan ucuz bir haber gazetesiydi. *Sabah* gazetesi, 1884'te Mihran Efendi'ye geçti ve II. Abdülhamit devrinin baş gazetesi oldu.³² Gazete, İstanbul'da basıldı. Mevcut nüshaları Hicrî 13 Safer 1293 / Miladî 10 Mart 1876 ile Hicrî 26 Zilkade 1293 / 13 Aralık 1876 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır. Rumî tarih kullanan gazete, daha sonra basın tarihinde ilk defa olmak üzere miladî takvimi kullanmaya başladı.³³ Gazeteler arasında sansüre uğrayan ilk gazete de yine *Sabah* oldu. Hicrî 17 Rebiyülâhır 1293/ Miladî 12 Mayıs 1876 tarihli 65. sayısında basım öncesinde sansürün konduğunu bildiren gazetenin üç sütunu beyaz olarak çıktı.(Ek-3) Tezde, *Sabah* gazetesinin özellikle Balkan isyanlarıyla ilgili değerlendirmelerine yer verildi.

Güçlü kalemleriyle Osmanlı Devleti yönetimini bazen ciddi olarak eleştiren *İttihad* gazetesi de *Sabah* gibi liberal düşünceye sahipti. Daha önce bahsedildiği üzere özellikle Ahmet Mithat Efendi'nin burada yazdığı yazılar çok etkiliydi. *İttihad* gazetesi, kendi ifadesiyle, "Osmanlı ümmetini teşkil eden akvamın menafi-i Osmaniyesine hizmet eder" bir gazeteydi. Gazeteyi yayımlayan Tevfik İlhami Bey olup, başmuharriri Ahmet Mithat Efendi idi. Gazete, İstanbul'da basılmaktaydı. Tez için Rumî 28 Haziran 1292 / Miladî 10 Temmuz 1876 ile Rumî 15 Şubat 1292 / Miladî 27 Şubat 1877 yılları arasındaki nüshalarından yararlanıldı. Gazete makaleler açısından zengin olup, bu makalelerde Osmanlı Devleti ve milletinin bir bütün olduğu ve dış kuvvetlerce parçalanmaması için gayret edilmesi gerektiği vurgulandı. Gazetenin, Osmanlı halkının genel durumu, Balkanlardaki Osmanlı tebaasının yaşamı ve Osmanlı'ya bakış açısı yanında; İngiltere, Fransa, Almanya ve Rusya gibi büyük devletlerinin siyasi durumu hakkında bilgiler ve yorumlar sunduğu görülmektedir. Ayrıca yine tez konusuyla ilgili olarak Balkanlardaki ve diğer Osmanlı topraklarındaki muhbirlerin göndermiş oldukları telgraf ve mektuplara yer vermiştir. Osmanlı-Rus Harbi öncesi yaşanan Balkan İhtilali ve gelişmeleri, savaş öncesi Rusya'nın askerî mühimmatı hakkında veriler ve bununla ilgili yorumlar, Kanuni Esasi'nin ilanı ve basına yansımaları, diğer devletlerin Şark meselesi'ne bakışları ve bazı Rus gazetelerinden alıntılar da gazetede geniş yer

³¹ Ertuğ, 230.

³² Ertuğ, 230.

³³ İnüç, 275.

bulmuştur. Bu yönüyle *İttihad* gazetesi, Osmanlı-Rus savaşlarına bakışı açısından önemli bir yere sahiptir.

Ek-3: *Sabah* Gazetesi, Sansüre Uğradığını Gösteren 65. Sayı

Tezimde, istifade ettiğim diğer bir gazete olan *Basiret* de liberal bir Osmanlı gazetesi idi. Osmanlı padişahını bazı olaylardan dolayı sorumlu tutabilecek kadar ileri giden yazıları vardı. Basiretçi Ali Efendi, sarayda Enderun-ı Humayun’a girerek 13 sene ilim tahsil edip, saray hizmetinde bulundu. Daha sonra Abdülaziz döneminde emekli oldu. 23 Ocak 1870 tarihinden itibaren “Basiretçi Ali Efendi” olarak anılmasına sebep olan Basiret gazetesini çıkarmaya başladı. Ali Efendi, *Basiret* gazetesini en çok satan gazetelerinden biri haline getirdi. *Medeniyet* gazetesinde yayınlanan bir karikatür, bu dönemde *Basiret* gazetesinin diğer gazetelere üstünlük sağladığını göstermesi açısından önemliydi.(Ek-4)

Osmanlı basınındaki liberal gazetelerden biri de *Basiret* gazetesi idi. *Basiret* gazetesi sahibi Ali Efendi, başyazarı ise Ali Tevfik Bey’di. İstanbul Tatyas Matbaası’nda basılan gazete, 1869–1878 ve 1908–1909 yılları arasında çıkarıldı. *Basiret* gazetesi küçük boyda, 4 sayfa olup, haftada 5 gün yayınlandı. Gazetenin sahibi Basiretçi Ali Efendi, Abdülaziz döneminde Zaptiye Müşiri Hüsnü Paşa’nın yaptığı zulümleri yazdığından dört ay hapiste kaldı. Ali Efendi, gazetesinde Ali Suavi’nin yazılarını bastığı için de Mayıs 1878’de yakalanarak Taşkışla’da beş buçuk ay tutuklu kalarak sonra Kudüs’e sürüldü ve gazete kapatıldı. *Basiret* gazetesi, 30 yıl sonra 1908’de II. Meşrutiyet’in ilanı üzerine yeniden çıkartılsa da tutunamayarak tekrar kapandı.³⁴ Gazete, Osmanlı-Rus harbine açısından özellikle Ayastefanos Antlaşması hakkında sunduğu ayrıntılı bilgiler nedeniyle son derece önemlidir.

Bir diğer liberal gazete, Ahmet Mithat Efendi’nin başyazarlığını yaptığı, gericiliğe ve tutuculuğa karşı yazılarını yayınladığı *Tercüman-ı Hakikat* idi. Ahmet Mithat Efendi, bu gazetede sadece romanlarını değil; aynı zamanda tarih ve ekonomi dizilerini de yayınlamaktaydı.³⁵ Gazete, ortaokul öğrencileri için de özel eğitim sayılarını yayınlamaktaydı. Ahmet Rasim, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Nigar Hanım, Halide Edip Adivar, Veled İzbudak, Necip Asım, Ahmet İhsan Tokgöz ve Hüseyin Cahit Yalçın gibi yazarların uzun süreler çalıştığı *Tercüman-ı Hakikat*, sayısız öğrenciye örnek olmuştur. Gazete, Ahmet Mithat Efendi’nin ölümünden sonra da yayınlanmaya devam ederek, Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar basıldı.³⁶ Bu tezde,

³⁴ Topuz, 27.

³⁵ Topuz, 66.

³⁶ Topuz, 67.

Tercüman-ı Hakikat gazetesinden savaşın başlangıcından Berlin Antlaşması'na kadar olan dönem için istifade edildi.

Ek-4: Medeniyet Gazetesinin Basiret Gazetesini Öne Çıkaran Karikatürü

Medeniyet gazetesini, 1875

Vakit, *Tercüman-ı Şark* ve *Zaman* gibi gazetelerin, olaylara yaklaşımı ve merkeze karşı tutumu itibariyle daha az eleştirel, daha hükümet yanlısı ve muhafazakâr oldukları görülür. Ancak muhafazakâr olmaları eleştirel yazılara yer vermelerine engel değildi. Örneğin; *Zaman* gazetesi, Balkanlardaki isyanlardan dolayı buradaki Müslüman halkın zulme uğradığını ve Osmanlı hükümetinin buradaki Müslümanlara sahip çıkmadığını belirtti. Aynı şekilde, *Vakit* ve *Tercüman-ı Şark* gazeteleri de Osmanlı Devleti'nin Berlin Kongresi'nde yem olarak kullanıldığını yazdılar. Bu tür eleştirilerine rağmen, bu “muhafazakâr” gazetelerin, *İstikbal* ve *Sabah* gazeteleri gibi sansüre uğramadığı görülmektedir.

Tez çalışması için başvurulmuş bir başka kaynak Bordiyano isimli bir İtalyan tarafından çıkarılan *Şark* gazetesi'dir. Bu gazetenin, ne yukarıda bahsi geçen gazeteler kadar açık ve net liberal bir tavrı ne de birazdan değineceğim gazeteler gibi muhafazakâr bir tavrı vardı. Bunun en önemli nedeni, muhtemelen siyasî konulardan ziyade malî ve iktisadî meselelere ağırlık vermesiydi.³⁷ Yine de gazete Osmanlı basınının Balkan ihtilallerine bakışının değerlendirilmesi açısından önemlidir. İstanbul'da basılan gazetenin müdürü, Dimitraki Efendi idi. Tez için gazetenin Hicrî 29 Cemaziyülâhır 1291/ Miladî 13 Ağustos 1874 ile Hicrî 29 Zilhicce 1291/ Miladî 6 Şubat 1875; Hicrî 1 Muharrem 1292 / Miladî 7 Şubat 1875 ile Hicrî 2 Rebiyülevvel 1292 / Miladî 8 Nisan 1875 yılları arasındaki nüshalarını tarandı. Osmanlı-Rus Harbi'nin çıkmasından evvelki Balkan isyanları ve gelişmelerini ele alan bu nüshalarda Sırbistan ve Bosna ile ilgili haberlere sıkça yer verildiği görülür.

İlk grup liberal gazetelerin aksine *Vakit*, *Zaman* ve *Tercüman-ı Şark* gibi gazeteler, 93 harbi öncesi, sırasında ve sonrasındaki gelişmelere daha az eleştirel ve hükümet yanlısı bir tutumla yaklaştılar. Bunlardan ilki olan *Vakit* gazetesi, 1875 yılında yayınlanan gazetelerden biriydi. Filip Efendi tarafından çıkarılan *Vakit*, o dönemdeki gazeteler içindeki yazar kadrosu itibariyle zengin olduğu için geniş bir okuyucu kitlesine sahipti ve bu yönüyle en başarılı siyasî gazete idi. Özellikle Kemal Paşazade Said Bey'in başyazarlığı sırasında haberleri ve politik yorumlarıyla halktan büyük rağbet gördü.³⁸ *Vakit* gazetesinin başarılı olmasında gazetenin sahibi olan Filip Efendi'nin gazete çıkarma ve yazar kadrosu oluşturma gibi tecrübelerinin olması önemli

³⁷ Ertuğ, 227.

³⁸ İnüç, 249.

bir etkendi.³⁹ 1875'ten itibaren basılması sebebiyle gazete, tarihimizde önemli dönüm noktalarından I. Meşrutiyet'in ilanı ve devamında yaşanan Osmanlı-Rus Savaşı sırasındaki gelişmelerin gün be gün takip edilmesi açısından son derece önemlidir. Ayrıca *Vakit* gazetesi, kadınlar için özel bir sayı da çıkartmaktaydı.⁴⁰ 1884 yılına kadar yayınlarını sürdüren *Vakit* gazetesinin yerini, bu tarihte yine Filip tarafından çıkarılmaya başlanan *Tarik* gazetesi aldı.⁴¹ Basılmış eserler, gazetenin kapatılmasıyla ilgili herhangi bir neden belirtmemektedir.

Muhafazakâr duruşu olan diğer bir gazete *Zaman*'dı. Kendisini "her şeyden bahseden Osmanlı gazetesi" olarak tanımlayan gazetenin imtiyaz sahibi vekili Hamdi Bey'di. Bu tez için Selanik'te basılan gazetenin Hicrî 1 Muharrem 1293 / Miladî 28 Ocak 1876; Hicrî 19 Mayıs ile 21 Cemaziyülâhır 1297 / Miladî 31 Mayıs 1880 arasındaki nüshaları kullanıldı. Küçük boyda ve dört sayfa olarak basılan *Zaman* gazetesi, Hersek meselesi ve Balkan isyanlarını özellikle Bulgaristan'daki ayaklanmayı ve Plevne Muharebesi gibi savaşın önemli olaylarını bu bölgedeki muhabirleri aracılığıyla takip etmesi ve konuyla ilgili günlük makaleler yayınlaması açısından önemlidir. Ayrıca, gazetenin diğer birçok gazete gibi savaş öncesinde, sırasında ve sonrasındaki gelişmeler hakkında Avrupa gazetelerinin yorumlarına da yer verdiği görülür.

Tez çalışması için kullanılan son gazete, *Tercüman-ı Şark* gazetesidir. *İttihad* gazetesi gibi makaleleri bol olan gazeteden özellikle savaş sırasındaki ve sonrasındaki olayların değerlendirilmesi için yararlanıldı. *Tercüman-ı Şark* gazetesinin müdürü, Mihran Efendi başyazarı ise ünlü edebiyatçı Şemseddin Sami Bey'di. İstanbul'da Mihran Matbaası'nda basılan gazete her gün çıkarılmaktaydı. Tez çalışması için gazetenin miladî 29 Mart 1878 ile 26 Haziran 1878 yılları arasındaki nüshalarından istifade edildi. Olayları kronolojik olarak ve ağırlıkla Balkanlardaki muhabirlerinin gönderdiği telgraflara dayanarak sunan gazete, ayrıca Rus ve Avrupa gazetelerinin haberlerini takip etmekte ve okuyucularına bu gazetelerde Osmanlı Devleti hakkındaki yorum ve düşünceleri aktarmaktaydı. Bu bağlamda *Tercüman-ı Şark* gazetesinin özellikle Rusya'da çıkan *St. Petersburg*, *Golos* ve *Moskov* gazetelerine ayrı bir önem verdiği görülür.

³⁹ İnüğür, 250.

⁴⁰ Topuz, 31.

⁴¹ İnüğür, 250.

BÖLÜM I

A) BALKAN KRİZİ VE OSMANLI BASININDAKİ YANSIMALARI

Rumî takvimde 1293 yılına denk gelmesi nedeniyle tarihte 93 harbi olarak bilinen 1877–78 Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlı Devleti’nin Rusya ile on dokuzuncu yüzyılda yaptığı dört savaştan biri olup, en ağır yenilgiyle sonuçlananıdır. Önsözde belirtildiği üzere savaşın ortaya çıkışında 1875’te Bosna-Hersek’te başlayan ve ardından Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan’a yayılan Balkan krizinin çok önemli bir yeri vardır. Bu bölümde Osmanlı basınının bu krize, isyanların nedenlerine, bizzat isyancılara, isyanlar sırasında Avrupa Devletleri’nin ve Osmanlı Devleti’nin meseleye diplomatik çözümler bulmak için bir araya geldiği İstanbul ve Londra Konferanslarına ve isyanların sonuçlarına bakışı incelenecek ve analiz edilecektir. Bu, Osmanlı gazetelerinin daha sonra savaşa bakışını da anlamamız açısından önemli ipuçları sunacaktır.

1856 Paris Antlaşması’ndan sonra Rusya, bu savaşta aldığı yenilgiyi telafi etmek amacıyla 1870’lerden itibaren Balkanlarda aktif bir politikaya izlemeye başladı. Bunun en önemli nedeni ve sonra aracı, İvan Aksakov, Fedor Dostoyevski, Danilevsky gibi muhafazakâr Rus entelektüelleri tarafından formüle edilen Panislavizm politikasıydı. Panislavistlere göre Rusya, Balkanlarda etkili bir politika izleyerek orada yaşayan Rusların hem etnik hem de dini açıdan “kardeşleri” olan Slav-Ortodoks ulusların Osmanlı egemenliğinden çıkmasını sağlamalı, ardından Balkanlardaki Osmanlı varlığına son vererek boğazları ve İstanbul’u ele geçirmeliydi.⁴²

1875’te çıkan ve ardından diğer ülkelere de yayılan kriz, Rus hükümeti için Balkanlara yönelmek ve orada aktif bir politika izlemek için ihtiyaç duyduğu gerekçeyi sağladı. Hem Rusya, hem onun bölgedeki en büyük rakibi Avusturya hem de henüz uluslararası arenada Osmanlı ile bir ittifak kurmamış olan Almanya, krizin çıkmasının hemen ardından Osmanlı Devleti’ne burada reformlar yapması için baskıda bulunmaya başladılar.⁴³

⁴² Acar, 213.

⁴³ Oral Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918’e*, 13. Baskı (İmge Yayınları: Ankara, 1989), 313.

Osmanlı Devleti, Hersek'teki isyanla başa çıkmaya çalışırken,⁴⁴ 1876 Mayıs'ında Bulgaristan'da ayaklanma çıktı. İsyanı, bölgede ticaretle uğraşan yerli milliyetçiler ve imparatorluk dışından gelenler çıkarttı. Köylüler, beklendiği gibi isyana fazla destek vermediler. Müslüman ahali, isyancılar tarafından katledildi. Osmanlı askerinin sayıca az olması nedeniyle, buradaki Çerkezler ve "Başıbozuk"⁴⁵ tabir edilen yöre Müslümanları, Bulgarlara saldırılarda bulundular.⁴⁶ 2 Mayıs'ta başlayan isyan, 10 gün sürdü ve bu ayaklanma bastırıldıktan sonra Selanik Olayı⁴⁷ patlak verdi. Bu olay üzerine Fransa, İtalya, Almanya, Rusya ve Avusturya Selanik önlerine donanma gönderdi. Osmanlı Devleti, olayların sorumlularını bulup idam ettirerek, bu olayı kapattı.

İstanbul'daki Rus elçisi, bunun bir Müslüman-Hristiyan çatışması olduğunu beyan etti. Dış İşleri Bakanı Gorçakof ise diplomatik destek vermesi için Bismark'ı ikna etmeye çalıştı ve bunda başarılı oldu. Çünkü Bismark, Almanya'nın Avusturya-Macaristan ile Rusya arasında bir bağ olacağını düşünerek, "Üç İmparatorlar"ın korunması gerektiğine inanmaktaydı.⁴⁸ Almanya'nın desteğini alan Rusya, Balkanlardaki Slavlara "Şark Meselesi"ni⁴⁹ halletmek adına silah yardımıyla bulundu. Rusya'nın Balkanlardaki amacı, Osmanlı'nın kendi halkına zulüm ve katliam uyguladığını tüm dünyaya inandırmaktı. Nitekim Avrupa umumi efkârını etkileyerek Bulgar halkına zulüm yapıldığı fikrini kabul ettirdi. İngilizler de buna destek vererek

⁴⁴ 1875 yılının Ağustos ayında "Rus dostu" olarak bilinen Mahmut Nedim Paşa ikinci kez sadrazamlığa getirildi ve bu olayda Rus elçisi İgnatiev'in büyük etkisi oldu. Mahmut Nedim Paşa, padişaha sokulmaya fırsat bularak Hersek meselesinin bir haftada hallolunabileceğini ve Babiâli'nin bunu büyüttüğünü ifade gibi etti. O, Bu davranışıyla padişahı etkiledi. Ayrıca Nedim Paşa, Hersek'teki isyancılara karşı sert tedbirlerin alınmasından yana olmadığını da belirtti. Onun sadrazamlığı esnasında İgnatiev'in İstanbul'da etkinliği en yüksek seviyeler ulaştı. Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*, 3. Baskı (TTK: Ankara, 2003), 497.

⁴⁵ "Başıbozuk" tabiri, yazılmış olan eserlerde ve Osmanlı basınında bu şekilde kullanılır.

⁴⁶ McCarthy'e göre; Müslümanlardan ölenlerin sayısı bin kadar iken, Çerkez ve Başbozukların saldırılarıyla Bulgarların zayıyatı üç bin ile on iki bin arasındaydı. Osmanlı Devleti, bu acımasız olaylara karışanları idama mahkûm etti. Justin McCarthy, *Osmanlı'ya Veda İmparatorluk Çökerken Osmanlı Halkları*, Çeviren: Mehmet Tuncel, 1. Baskı (Etkileşim Yayınları: İstanbul, Nisan 2006), 90-91.

⁴⁷ Bu olayda, Müslümanlığı kabul etmek üzere olan bir Bulgar kızının gördüğü zulüm üzerine Müslüman ahalinin Selanik'te ayaklanarak Fransız ve Alman konsolosların öldürülmesiyle neticelenen olay anlatılır. Ayrıntılı bilgi için bkz.; *Sabah*, Nr: 74, 26 Rebiyülâhır 1293 / 8 Mayıs 1876, s. 2.

⁴⁸ Armaoğlu, 501.

⁴⁹ Geniş anlamıyla Şark Meselesi, Müslümanlarla Hristiyanların anlaşmazlık, mücadele ve çarpışmalarından meydana gelen meselelerin genel görünüşüdür. Raif Karadağ, *Şark Meselesi*, 3. Baskı (Emre Yayınları: İstanbul, 2005), 23.; Şark Meselesi, genel olarak dünyanın, özel olarak ise Osmanlı'nın içinde bulunduğu şartlardan çıktı. Ne zaman ki Osmanlı Devleti dünya devleti olmaktan çıktı, o zaman Osmanlı'da Şark Meselesi sona erdi. Şark Meselesi, Osmanlı'nın çöküşüyle ve tarih sahnesinden çekilmesiyle sona erdi ve bu mesele de siyasi ve diplomatik anlamını yitirdi. Bayram Kodaman, "Şark Meselesi ve Tarihi Gelişimi", *Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu (Dün-Bugün-Yarın)*, (TTK: Ankara, 1995), 59-63.

Avrupa siyasetinde Osmanlı Devleti'ni yalnız bıraktı.⁵⁰ Osmanlı Devleti, isyanı bastırmak için baştan kararlı olsaydı ya da Avrupa konsolosları 1875 sonbaharında uygun çözüm bulsalar, olayların akışı daha değişik seyredebilirdi. Bunlar gerçekleşmeyince, Bosna'da başlayan isyan, Karadağ ve Sırbistan'a sıçradı. Özellikle Osmanlı Devleti'ni Balkanlarda savaşa sokmaya kararlı olan Rusya'nın Sırbistan ve Karadağ'a Osmanlı Devleti'ne karşı destek ve teşvik verdiği bilinmektedir.⁵¹ Bu ülkeler, ayrıca Avusturya-Macaristan sınır boylarından yardım gördüler ve Panislavistler ve Rus halkı tarafından da desteklendiler.⁵² Panislavistlerden bazıları ve Rus halkından birçok gönüllü, yardım etmek amacıyla Sırbistan'a akın etti. Bunların başında 1865'teki Taşkent'in fethiyle ünlenmiş Rus General Çernayef vardı. Ancak Sırbistan'a gelen Rus gönüllülerinin çoğu, Sırlara yardım edecek askerî bilgiden uzaktılar.⁵³ Nitekim Sırlar ve General Çernayef, isyanı bastırmaya gelen Türk ordusu tarafından bozguna uğratıldı ve Osmanlı kuvvetlerince işgal edilmeye başlanılan Sırbistan, bu işgalden ancak Rusların resmen müdahalesiyle kurtulabildi.⁵⁴

1. Osmanlı Gazetelerinin Balkan Krizine Bakışı

Fransız İhtilali'nin yaydığı milliyetçi fikir akımları ve hürriyet ile özgürlük gibi kavramlar, Balkanlarda yaşayan Rusların Ortodoks-Slav birliğini kurma sevdasıyla ayaklandırmaya çalıştığı Osmanlı tebaası Rusların Balkanlarda Ortodoks Slav birliğini kurma sevdasıyla ayaklandırmaya çalıştığı Slavlar üzerinde önemli tesirler bıraktı. Aslında bu bağlamda ilk isyan eden azınlık Sırlardı. Fakat onların bağımsızlıklarını kazanması için 93 harbinin sonuna kadar beklemeleri gerekti. Fransız İhtilali'nin yaymış olduğu fikirlerden etkilenip Sırlardan sonra bağımsızlık şansını deneyen

⁵⁰ Mahir Aydın, "Doksan Üç Harbi" *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Türk Diyanet Vakfı Yayınevi: İstanbul, 1994) C. 9, 498.

⁵¹ Aydın, 498.

⁵² Babiâli'nin bu olaylar üzerine yeni ayaklanmalara karşı Balkan kentlerindeki Müslüman başıbozukları düzenli orduya dâhil etti. Bosna-Hersek krizinden dolayı Avusturya-Macaristan Dış İşleri Bakanı Andrassy bir nota hazırladı ve altı büyük devlet de buna imza attı. Bu durumu Babiâli protesto etti. Eğer Osmanlı Devleti bu düzenlemeyi kabul ederse yeni sorunların önüne geçilebileceğini ifade etti. Ancak, isyancılar da yeterli güvence vermeyen bu notayı kabul etmediler. Roderic H. Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform 1856-1876*, Türkçesi: Osman Akınhay, (Papirüs Yayınevi: İstanbul, 1997), C. II, 88-89.

⁵³ Kezban Acar, *Resimlerle Rusya, Savaşlar ve Türkler*, (Nobel Yayınları: Ankara, Mayıs 2004), 31-32.

⁵⁴ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, 4. Baskı (TTK: Ankara, 1999), 353-354.

Rumlar ise başarılı oldular. Rum isyanından sonra ikinci bir isyan dalgası ancak 1870’lerde ve yine Balkanlarda ortaya çıktı. Balkan halklarını isyana teşvik eden sadece Fransız İhtilali’nin yaymış olduğu bağımsızlık ve milliyetçi fikirler değildi. Rusların teşvik ve yardımlarının da önemli bir payı vardı. Balkan halklarını isyana teşvik eden bir diğer etken de Osmanlı merkezi yönetiminin zayıflaması üzerine burada görev yapan memurlar ve ayanların fazla vergi almak gibi usulsüz uygulamalarıydı. Bütün bu nedenler sonucu 1875’in Haziran ayında, ilk Bosna Hersek’te patlak veren isyan, kısa sürede sırasıyla Bulgaristan’a, oradan da Sırbistan ve Karadağ’a yayıldı. Bu bölümde Bosna Hersek isyanından başlayarak Osmanlı gazetelerinin Balkanlardaki isyanlara nasıl baktığı analiz edilecektir.

2. Bosna-Hersek İhtilali

Genel olarak Osmanlı gazeteleri, Bosna Hersek isyanını “ihtilal”, katılımcılarını ise “eşkıya” olarak niteledi. Bu belki de onların olayın vehametini anlamamalarından ya da anlamalarına rağmen onu küçük görmelerindendi. *Sabah* ve *İstikbal* gibi gazetelere göre Bosna-Hersek isyanının nedeni, buradaki bazı memurların keyfî davranışlarıydı. Bu gazeteler, ihtilale sebep olanlara sert çıkmakla birlikte Osmanlı Devleti’nin genel olarak burada adaleti sağladığını savundular. Bunu bahane eden isyancıları da “eşkıya” olarak nitelediler. İsyancıları büyük bir güç olarak görmeyen ve onları sıradan bir “eşkıya” olarak tanımlayan *İstikbal* ve *Sabah* gazeteleri, isyanları ise eşkıya tanımlamasıyla ters düşecek şekilde düzeni bozmaya yönelik bir “ihtilal” olarak tanımladılar.

Osmanlı gazetelerinde alıntılar yapılan Avrupa basını da isyanın nedeni olarak Hersek’te halktan alınan vergilere işaret ettiler ve çözümün yine Osmanlı Devleti’nde olduğunu belirttiler. Osmanlı basınına göre, bu tavırlarıyla Osmanlı Devleti’ne “şirin” görünmeye çalışan Avrupalı Devletler, bir yanda da Hersek’teki isyana gizliden destek verdiler. Avrupalı Devletlerin ihtilale karşı sessiz kalmaları ve müdahalede bulunmamaları, isyancıları cesaret verdi. Hersek İhtilaliyle ilgili olarak Rus basınından hiç bir haberin yer almadığı Osmanlı gazeteleri, genel olarak isyanın üç kuzey imparatorluğu (Almanya, Avusturya, Rusya) yüzünden bastırılmadığını ifade ettiler.

Sabah gazetesine göre Hersek İhtilali, Avrupa'dan gelen "serserilerle,"⁵⁵ Sırp ve Karadağ ahalisinden bazı başıboş adamların çıkardığı bir olaydı. Gazetenin ihtilale bakışını özellikle 14 Safer 1293 hicrî tarihli (11 Mart 1876) baskısında yer alan bir makalede görmek mümkündür. Yazarı belirtilmeyen makalede, "Hersek ihtilalinin bir amacı olmadığı ve siyasi bir hedefinin bulunmadığı" ve "ihtilalin tamamen cehalet üzere düşüncesiz bir hareketin sonucu ortaya çıktığı" belirtildi. Makaleye göre, isyancılara maksatlarının ne olduğu sorulursa, "Kardeşlerimiz isyan ettiği için biz de isyan ettik" diyeceklerdi.⁵⁶

Fakat *Sabah* gazetesinin aynı tarihli baskısında yer alan başka bir yazıya göre ihtilalin sebebi, hükümetin politikalarından çok, kaymakam, müdür, zabıta ve tahsildar gibi memurların yolsuzluk ve usulsüzlükleriydi. Amerikalı tarihçi Justin McCharty de "Osmanlı'ya Veda. İmparatorluk Çökerken Osmanlı Halkları" adlı eserinde, buradaki isyanın aç gözlü toprak ağalarına ve yüksek vergilere karşı çıktığını ifade eder.⁵⁷ *Sabah* gazetesi, memurlara atfettiği sorumluluğa rağmen, Osmanlı Devleti'nin üstüne düşen görevi yerine getirdiğini, buradaki yolsuzluğu tespit edip, şikâyetleri dikkate aldığını belirtir. Bu nedenle ona göre isyanın bütün suçu, yerel görevlilerde ve hatta onların usulsüzlüklerine maruz kalıp bunu İstanbul'a iletmeyen "cehalet" içindeki yerel halktaydı: "Eğer şikâyet etmedilerse kabahat onlardadır. Tabi bunu bir sebep gibi gösterip kendi menfi çıkarlarına alet etmek isteyenlere uydular ise yine kabahat kendilerindedir. Suçları pek büyüktür. Osmanlı Devleti'ni meşgul etmişlerdir, hem de birçok masrafa sokmuşlardır. Sonuçta ise yine zarara uğrayan kendileri olmuştur. Hem mallarından hem canlarından olmuşlardır. İşte cehaletin sonucu budur."⁵⁸

İsyan başladıktan sonra Osmanlı İmparatorluğu gibi çok uluslu bir devlet olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, isyanın büyümemesi için bir takım önlemler aldı. Dışişleri Bakanı Kont Andrassy'nin tertibi ve Dalmaçya Valisi'nin de katılımlarıyla, Dalmaçya zapt altına alındı ve böylece buradan isyana yardım ihtimali önlendi. Osmanlı Devleti ise ferman yayınlayıp "eşkıya'yı asayişe davet etti. İhtilal sebebiyle Sırbistan ve Karadağ ile Avusturya topraklarına hicret eden ahaliden, kendi hükümetlerince ve Osmanlı Devleti tarafından geri dönmeleri istendi.⁵⁹

⁵⁵ *Sabah* gazetesi, isyancıları "Serseri" olarak yorumlar.

⁵⁶ *Sabah*, Nr. 3, 14 Safer 1293 / 27 Şubat 1254, s.1.

⁵⁷ McCarthy, 89

⁵⁸ *Sabah*, Nr: 3, 14 Safer 1293 / 27 Şubat 1254, s.2.

⁵⁹ *Sabah*, Nr. 3, 14 Safer 1293 / 27 Şubat 1254, s.1.

Benzer şekilde *Sabah* gazetesi, Hersek'teki isyanı gerçekçi bulmayıp, isyanı çıkaranları “eşkıya” olarak tanımladı. İsyanın nedenlerinden çok, onun Osmanlı Devleti üzerindeki etkisine vurgu yaptı. Gazeteye göre, Hersek meselesi aslında çok önemli bir hadise değildi. Fakat Şark Meselesi'ni ortaya çıkarmak için en önemsiz bir olaya dahi önem veren Avrupalı Devletlerin tutumu yüzünden, yedi sekiz ay içerisinde dünya siyasetinin konularından biri haline geldi. Bu “uydurma” denilebilecek meseleyi basından izleyen ve dinleyen herkes, işi korkulu rüyalar görecektik kadar büyüttüler. Fakat kısa bir süre sonra ihtilalin abartılı bir mevzuu haline geldiğini tüm dünya anladı.⁶⁰

Osmanlı basınında liberal görüşleriyle yer bulan *İstikbal* gazetesi de isyanın Avrupa devletleri tarafından desteklendiğini ileri sürdü; isyancıları ise uydurma meselelerle gündem oluşturmakla ve hiçbir sebep yokken Osmanlı Devleti'nin başını belaya sokmakla suçladı. *İstikbal* gazetesine göre, Hersek isyanının çıkarılmasında bir senaryo vardı. O da Hristiyan halkın kışkırtıldığını ve Osmanlı Devleti'nin Hristiyan halka zulüm ettiğine dair bir izlenimin yaratılmaya çalışıldığını ve “Üç İmparatorlar” dediğimiz Almanya, Avusturya ve Rusya yüzünden bu ihtilalin bastırılmadığını ileri sürdü. Gazeteye göre isyan, Osmanlı Devleti'nin bir iç meselesi iken umumi bir mesele haline getirenler de yine bu üç devlet idi. Bu meseleye ihtarnameler göndererek, layihalar düzenleyerek karışmak, yine bu devletlerin işgüzarlığıydı.⁶¹

Yukarıda *Sabah* gazetesi, Hersek isyanının büyümemesi adına Avusturya'nın, Dalmaçya Valisi'nden de yardım alarak önlem aldığını yazarken, *İstikbal* gazetesi ise “Üç İmparatorlar”dan biri olan Avusturya'nın, Almanya ve Rusya gibi isyana destek verdiğini yazdı. İki gazetenin Avusturya hakkında farklı beyanat vermeleri gerçekte onun dış politikasının değiştiğini gösterir. Avusturya, “Andrassy Notası”nın imzalanmasından sonra Osmanlı Devleti'ne yakın olan tutumunu değiştirerek dış politikasında “çıkarıcı” bir tutum izlemeyi uygun görür.

Avusturya, Rusya karşıtı hareket etmekte, Almanya ise Rusya yanlısı gözükmekteydi. Hersek isyanı nedeniyle Rusya'nın Slav halklar üzerindeki politikasını bilen Avusturya ise isyanı önlemek amacındaydı. Daha sonra Avusturya, Kont Andrassy'nin yayınladığı “Andrassy Notası”nın işe yaramadığını görerek, Balkanlarda

⁶⁰ *Sabah*, Nr. 3, 14 Safer 1293 / 27 Şubat 1254, s.1

⁶¹ *Lloyd* gazetesi muhbirince, Bosna ihtilalinin başlamasıyla ilgili yazısında, Ağustos'un 17'sinde Bosna hududunda köylerin birisinde bir Rum papazının aldığı mektupta Hristiyan ahalinin ihtilali başlatacağı ifade edilerek, bunun üzerine isyanın Hristiyan halk tarafından Bosna'nın dört tarafında çıkarılacağı belirtildi. *İstikbal*, Nr: 12, 2 Şaban 1292 / 21 Ağustos 1875, s.3.

mevcut durumun korunması gerektiği şeklindeki anlayışını terk edip, gözünü Bosna-Hersek'e çevirdi.⁶²

Osmanlı Devleti ise kendi iç meselesine kimseyi karıştırmayacağını ve Osmanlı halklarının tamamının barış içinde olduğunu, bir problem olması halinde yine barışın kendi içinde sağlanacağını belirterek, Osmanlı tebaası içinde durumundan şikâyetçi olan kesimin de pek az olduğunu vurguladı.⁶³ *İstikbal* gazetesi, Osmanlı Devleti'nin tebaasını ezmediğini ve Bosna'da bulunan halkın diğer Osmanlı halkları gibi korunduğunu ve bu konuda adaletli olunduğunu belirtti. Asıl adaletsizliğin diğer milletlerin kışkırtmaları olduğunu ifade etti.⁶⁴ Bu ifadelerle Osmanlı hükümetini Avrupa devletlerince yazılmış kötü niyetli bir "senaryonun" baş mağduru olarak lanse eden gazete, Balkanlardaki Gayr-i Müslim halkı kışkırtmakla suçladığı Avusturya, Almanya ve Rusya dışında, bizzat isyancıların da hatalı olduğunu belirtti.

İstikbal gazetesi, Hersek İhtilali'nin vergi ve buna benzer nedenlerle başladığını ve isyanı çıkaranların, nerede isyan varsa oraya gidip kendilerine inanmayan ahaliyi inandırmak için propaganda yaptıklarını ve tıpkı Girit İhtilali'nde olduğu gibi bir ellerinde şikâyet dilekçeleri, diğer ellerinde isyan bayraklarıyla halkı isyana teşvik ettiklerini ileri sürdü. Herseklilerin de onlara uyarak, şikâyete sebep olan konunun doğruluğuna bakmadan isyana katıldıklarını, birtakım isyancının sözlerine kanarak, silahlı mücadeleye destek verdiklerini ve isyan bayrağını kaldırdıklarını yazdı.⁶⁵ *İstikbal* gazetesinin 23 Haziran 1876 tarihli baskısında, isyanın Sırp ve Karadağlılarla birlikte Hersek'teki halkın da teşvik edilmesi sonucu ortaya çıktığı belirtildi.

İstikbal gazetesi, isyanın bu noktaya gelmeyeceğini düşünen Osmanlı Devleti'nin başta pasif kaldığını, fakat isyancıların bu hal ve hareketlerinin devamlılığı

⁶² Avusturya, isyana destek vermekten ziyade önlemeye çalışarak, ayaklanmanın bastırılması için Osmanlı Devleti'nden daha fazla asker sevkıyatı ile Sırbistan, Karadağ ve Bosna'da ıslahatların gerçekleştirilmesini talep etti. Osmanlı Devleti ise "Adalet Fermanı"nı yayınlarak yalnız Bosna'da değil, imparatorluk içindeki tüm Hristiyanlar için reform yapmayı istedi. Rusya'nın, "Adalet Fermanı"na pek rağbet etmemesi üzerine, Alman Prensi Bismarck'ta bu yönde reyini kullandı. Ardından Avusturya Kontu Andrassy'nin hazırladığı "Andrassy Notası" altı devlet tarafından Osmanlı Devleti'ne verildi. Bu notada bulunan reformlara altı devlet tarafından Osmanlı Devleti'nin hemen cevap vermesi istendi. Avusturya ve İngiltere, Osmanlı Devleti'nin üzerine gidilmesinden yana değildi. Osmanlı Devleti, Ocak 1876'da notayı kabul ettiğini bildirerek, "13 Şubat 1876 Fermanı"nı yayınladı. Ancak, bu iki ferman da çözüm olmadı. "Andrassy Notası"da işe yaramayınca, Avusturya bu zamana kadar Balkanlarda mevcut durumun korunması fikrini terk ederek, gözünü Bosna-Hersek'e dikti. Netice itibarıyla; Avusturya takip ettiği politikasını terk ederek, Hersek isyanı sonrası politikasını değiştirdi. Armaoğlu, 494-500

⁶³ *Sabah*, Nr: 123, 23 Cemaziyülâhır 1293/4 Temmuz 1876, s.3.

⁶⁴ *İstikbal*, Nr: 3, 22 Receb 1292 / 11 Ağustos 1875, s.3.

⁶⁵ *İstikbal*, Nr: 13, 4 Şaban 1292 / 23 Ağustos 1875, s.1.

ve sürekli isyanı teşvik etmelerinden sonra Bosna'ya girdiğini ileri sürdü.⁶⁶ Ayrıca, *İstikbal* gazetesince, Bosna'ya gönderilen Osmanlı askerine karşı eşkıya⁶⁷ tarafından tazyik uygulandı, Müslüman ve Gayr-i Müslim halkın malları zarar gördü. Osmanlı ordusunun acele önlem alması gerekti ve bunun için gerekli kumandanlara ve merkezi vilayete haber gönderildi.⁶⁸

Gazetenin haberine göre “eşkıya” yabancı devlet konsolosluklarına verdikleri ve Viyana’da basılan *Press* gazetesi ile Venedik’te basılan *Tempo* gazetesinde de yayınlanan layihalarında meselenin önemini vurguladılar. *İstikbal*’e göre verilen layihadaki ifadelerin Herseklilere ait olması mümkün olmayıp, farklı bir amaca hizmet ettiği açıktı.⁶⁹ *İstikbal*, yabancı basında yayınlanan layihada iddia edildiği gibi, asırlardır birlikte yaşayan halkların bir anda birbirine düşman olmasının mümkün olmadığını, Müslüman halkın Hristiyan halktan üstün olduğuna dair iddiaların geçersiz olduğunu, devlet memurlarının yaptıkları yolsuzlukların, Müslüman-Hristiyan ayrımının, adaletin kanunlarla sağlanamadığı ve keyfi uygulamalar yapıldığı yönündeki görüşlerin de abartılı olduğunu savundu.

⁶⁶ *İstikbal*, Nr: 4, 23 Recep 1292 / 12 Ağustos 1875, s.4.

⁶⁷ Bosna’da bulunan bir ecnebinin ifadesine göre, eşkıya 4000 yerli, 16.000 Karadağlı ile 5000 Sırp hayduttan ibaretti. Aynı kaynağa göre bu haydutlar, meydan muharebesi şeklinde cesurca savaşmadılar ve Osmanlı askerinin üzerlerine gitmesiyle Sırp ve Karadağ sınırına kaçtılar. *Zaman*, Nr: 148, 18 Muharrem 1293 / 2 Şubat 1291, s.1.

⁶⁸ *İstikbal*, Nr: 4, 23 Recep 1292 / 12 Ağustos 1875, s.4.

⁶⁹ Belirtilen layihada;

Çiftlik sahiplerinin yanında çalışan ameleye zulüm ettiği, ellerindeki mallara el koyduğu anlatılır. Ancak böyle bir durumun söz konusu olamayacağı amelenin araziye, arazinin de işlenmesi için ameleye ihtiyacı olduğu belirtildi. Avrupa’daki feodal yapıyla, Müslüman ve Hristiyanlar arasındaki yaşantının asla örtüşmediği ifade edildi.

- Mültezimlerin memurlarla işbirliği yaparak halktan daha fazla öşür aldığı iddiasına binaen çiftçinin kandıramayacağı ve öşrünün 1/10 cihetinde alınarak daha fazla almaya kalkmanın mümkün olamayacağı ifade edildi.

- Osmanlı memurlarının yollarda soygun yaptığı, keyfi vergi aldıkları yazıldı. Osmanlı yönetimini bilmeyen birinin layihasının eksik olması eleştirilir. Çünkü köylerde vergi, tahsildarlar ve muhtarlar tarafından alındığı ve Verginin sadece Hristiyanlardan değil, aynı zamanda Müslümanlardan da alındığı belirtilir.

- Layihada Ağnam Rüsümünün Müslümanlara fazla Hristiyanlara az yazıldığı belirtilerek, Hristiyanların valiye mi yoksa hâkime mi şikâyet edeceklerini bilemediği, şikâyet edilecek yöneticilerin de hepsinin onlardan olduğu ve adil bir karar veremeyecekleri belirtildi. Gazete, Osmanlı mahkemelerinin kanunlarını bilmeyen birinin bu layihayı yazdığı ifade etti.

- Müslümanların Hristiyan kadın ve kızlarını zorla Müslümanlığa geçirmeye çalıştıkları ifade edildi. *İstikbal* gazetesi ise Osmanlı Devleti kurulduğu zamandan bu yana böyle bir şeyin vuku bulmadığı ve tarihe tanıklık eden her şeyin incelenmesiyle bunun boş bir iddia olduğunun ortaya çıkacağı ve böyle bir şeyin olmadığını belirtti.

- Layihanın konularından birinin de bir Hristiyan bir Müslüman’ı dava etmesi halinde üç güne kadar yaşayabildiği, sonrasında ise öldürüldüğü gibi saçma bir ifade yazıldığı gazete tarafından belirtildi.

- Osmanlıların; kiliselerden, papazlardan ve Hristiyanlara ait unsurlardan nefret ettikleri yazıldı. *İstikbal*, Nr: 50, 17 Ramazan 1292 / 5 Teşrinievvel 1875, s.1.

İstikbal gazetesi, eşkıyanın böyle saçma fikirler ve iddialar ile Avrupa'yı aldatmaya çalıştığını ve aslında Avrupa Devletleri'nin Bosna ve Hersek'te bulunan konsoloslarının da her şeyden haberdar olduğunu yazdı. Ayrıca eşkıyanın huzursuzluk çıkararak, kendisini insanlığa karşı rezil ettiğini ve masum insanların haklarına da zarar verdiğini vurguladı.⁷⁰ *İstikbal*'e göre Hersek İhtilali, olayları farklı şekillerde yansıtan Avrupa gazetelerine malzeme konusu oldu. Bu gazetelerin niyeti meseleyi farklı renkte gösterip, başka bir amaca hizmet etmektir. ve bu yaptıklarının fayda veya zararı, doğrudan Osmanlı Devleti'ni etkileyeceğinden, Osmanlı basını tarafından devletin muhafazası zorunluydu. Yabancı gazetelere göre, Hersek İhtilali'nin kaynağı, halktan alınan ağır vergilerdi.⁷¹ *İstikbal*'e göre neden gerçekten bu bile olsa, "Hersek ahalisinin isyana sarılmaları hususunda kendilerinde hak ve salahiyet görmek" yerine "Osmanlı Devleti'ne müracaat ederek hallerini ifade etmeleri lazımdı." Eğer "İsyana sebep olan şey sadece vergi meselesi ise silahları kimlerden almışlardı?" Sonuç olarak; gazeteye göre, "şikâyetleri her ne olursa olsun Herseklilerin devlete karşı silah ile isyana teşvikini kimse haklı bulamazdı."⁷² Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere *İstikbal*, yabancı gazeteleri, haklı bir sebebi bile olsa, sorunun çözümü için devlete başvurmadan, "meşru bir devlete" karşı ayaklanan isyancıları desteklemekle ve Avrupa devletlerini ise "silah temin ederek" isyancılara yardım etmekle suçladı.

Ayrıca gazete, Avrupa devletlerinin kendi içindeki ihtilallere karşı tarafsız olurken, Osmanlı'daki ihtilallere destek çıktığına dikkat çekti. Örneğin, Avusturya'nın Dalmaçya, Fransa'nın Cezayir, İngiltere'nin ise Hindistan'daki ihtilallerine karşı hiçbir devlet tarafından müdahale edilmediğini; bu nedenle Osmanlı Devleti'nin kendi içindeki bir meseleye de yabancı devletlerin müdahalesinin gereksiz ve yersiz olduğunu vurguladı. Ayrıca gazeteye göre, Osmanlı Devleti'nin istiklali ve toprak bütünlüğü 1856 Paris Antlaşması ile teyit olunduğu halde bunu yıkmaya çalışmak doğru değildi.⁷³

İstikbal, aslında yabancı basının da durumun farkında olduğunu ima eder ve *Kardobosfor* gazetesinin şu satırlarına yer verir: "Osmanlı Devleti'nin ve padişahın gayretleriyle Hersek İhtilali'nde galibiyet olmasına rağmen hâlâ son nefesini vermediği görülmekteydi. Buna sebep ise eşkıyanın kendi haline terk edilmemesiydi. Yoksa

⁷⁰ *İstikbal*, Nr: 50, 17 Ramazan 1292 / 5 Teşrinievvel 1875, s.2.

⁷¹ *İstikbal*, Nr: 52, 19 Ramazan 1292 / 7 Teşrinievvel 1875, s.4.

⁷² *İstikbal*, Nr: 52, 19 Ramazan 1292 / 7 Teşrinievvel 1875, s.4.

⁷³ *İstikbal*, Nr: 52, 19 Ramazan 1292 / 7 Teşrinievvel 1875, s.4.

çoktan ihtilal bitmişti. Osmanlı askeri eşkıyayı bozguna uğratmış, ancak tam bitti denildiğinde başka bir yerden eşkıya ihtilali devam ettirmiştir.”⁷⁴ *İstikbal*’e göre isyanın tam bitti derken yeniden başlamasında, yabancı devletlerin olaylara sessiz kalmasının önemli bir payı vardı. Osmanlı Devleti, burada ıslahatlar yapacağını taahhüt etti, fakat Avrupalı Devletler isyanın bastırılması konusunda hiçbir yardımda bulunmadılar.⁷⁵

Sonuç itibariyle, *İstikbal* ve *Sabah* gazeteleri, özellikle isyanın sebebi konusunda bilgi sundular. Onu bir “ihtilal” olarak, isyancıları ise “eşkıya” olarak tanımladılar. Bu son tanımlamayla, isyancıları fazla önemsemediklerini ima etseler de gerçekte isyancıların Osmanlı Devleti’nin başını fazlaca ağrıttığına dair yorumlar yaptılar. İsyan hakkındaki haber ve yorumlarında *İstikbal* gazetesinin yabancı basından *Sabah* gazetesine göre daha fazla yararlandığı ve belki de bu gazetelerdeki “isyan yanlısı” ve “Osmanlı karşıtı” yazılardan dolayı, buna bir tepki olarak, Osmanlı Devleti’nin haklılığına daha fazla vurgu yaptığı görülmektedir. Liberal anlayışa sahip olan bu gazeteler, isyanın ortaya çıkmasında bu bölgedeki memurların ve görevlilerin yolsuzluklarının ve usulsüzlüklerinin rolünü kabul etmekle birlikte, Osmanlı tebaasının isyana uyarak yanlış yaptığını savundular. Osmanlı Devleti’nin kendi tebaası tarafından haksızlığa uğratıldığını ileri sürdüler. Bu ve benzeri yaklaşımların Bulgar isyanını ele alırken de devam ettiği görülmektedir.

3. Bulgar İhtilali

Enver Ziya Karal gibi tarihçilerin verdiği bilgilere göre, Osmanlı Devleti Hersek isyanıyla uğraşırken, Bulgarlar da topraklarında bulunan ve Çar’a güvenerek aralarında Türk düşmanlığı yayan ve kendilerini isyana teşvik eden Slav ajanları ve komiteleri tarafından örgütlendirildiler. İsyan planına göre, önce köyler yakılacak ve Türkler katledilecek; isyan bütün Bulgaristan’a yayılncaya kadar uğraşılacaktı. Bu plan, Mayıs 1876’da başlayan isyanla birlikte uygulamaya konuldu. Filibe’de başlayan isyan diğer yerlere de yayıldı. Osmanlı merkezi, buraya kuvvetlerini gönderme gereği duymadı; bu

⁷⁴ *İstikbal*, Nr: 104, 23 Zilkade 1292 / 10 Kânunuevvel 1875, s.2.

⁷⁵ Karadağlılar eşkıyaya destek vererek erzak ve mühimmatı da yetiştirdi. Eşkıya mağlup olduğu zamanlarda ise kaçmaları için kendi topraklarına onları kabul edip, daha sonra tekrar silahlandırarak isyanın devamına neden oldular. İyi düşünüldüğünde Hersek’teki ihtilal aslında eşkıya ile değil, Karadağ ile yapılan bir muharebe oldu. Neticede eşkıyaya kumandanlık edenlerin Karadağlılar olduğu ortaya çıktı. *İstikbal*, Nr: 104, 23 Zilkade 1292 / 10 Kânunuevvel 1875, s.2.

nedenle isyan, Filibe Mutasarrıfı Aziz Paşa'nın kendi gayretleriyle bastırılmaya çalışıldı. Karal, *Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri 1861–1876* adlı eserinde ordunun gönderilmemesinde, Rusya yanlısı Mahmut Nedim Paşa'nın etkili olduğunu belirtmektedir.⁷⁶

Osmanlı ordusunun Bulgar isyanı için gelmemesi Osmanlı basınında da eleştirildi. Örneğin; *Sabah* gazetesi, Osmanlı Devleti'nin bir yöneticisi olarak Filibe Mutasarrıfı Aziz Paşa'nın çaresiz duruma düşürüldüğünü, İstanbul'dan destek gelmemesi neticesinde Paşa'nın çareyi yine kendisinin ürettiğini ve isyanın bu çabalarla bastırıldığını yazdı. *Sabah* gazetesi, Babiâli'ye çekilen telgrafların neticesiz kaldığını belirterek, bunları cevapsız bırakan Osmanlı hükümetini eleştirdi.

Bulgar ihtilali konusundaki yazılarında ve yorumlarında Filibe muhbirinin verdiği bilgileri esas alan *Sabah*, ihtilalin Edirne ve Tuna vilayetlerinde beş altı seneden beri aralıklarla zuhur ettiğini ve bu fikrin o zamandan beri Bulgarların zihnine yerleşmiş ve kök salmış olduğunu ifade etti. Gazeteye göre, Filibe'de çıkan ihtilalin nedeni, beş altı kasabadan toplanan bazı “adamların” faaliyetleri idi. Bu kişiler, isyanın gerekçelerini açıklayan bir layiha tanzim etmişler; “Cemiyeti Harbiye” isminde bir cemiyet kurmuşlardı. Bunlar, silah talimi yaptığı esnada Pazarcık'a gitmekte olan beş on Müslüman asker bunların hareketlerini görmüş ve hükümete haber vermişlerdi. Mutasarrıf Aziz Paşa, halkı velveleye vermeden, durumu mektup ile sadece Makam-ı Âliye'ye arz etmişti. Bu yüzden, Hıristiyanlar isyan ediyormuş lakırdıları işitilse de telaşa sebep olmamıştı. “Mutasarrıf Hazretlerinin” incelemeleri sonucunda bu olaylara Pazarcık'ta bir papazın sebep olduğu anlaşılmıştı. Daha sonra bir gece Filibe'nin yüksek mahallerinden görüldüğü üzere altı köyün yandığı gözlemlenmiş, artık ihtilalin olduğu anlaşılarak, Müslüman halk iki üç gün içinde silahlanmıştı. Filibe'de Cumaönü adındaki İslam mahallesinde zuhur eden fitnede isyan bastırılmış, dükkânları yakmaya çalışan adamlardan biri yakalanmıştı. “Mutasarrıf Hazretleri” Filibe'ye gelmiş ve isyancıların ellerindeki silahlar ahaliye dağıtılmıştı. Bir hafta vakit geçtiği halde henüz asker gelmemiş, bunun üzerine Babiâli'ye telgraf yazılmıştı. Netice alınamamışsa da buradaki meclisle bir karara varılmış ve Hasköy, Ahıçlı ve Sultanyeri gibi kazaların kaymakamlarına yazıldığı gibi vilayete de bu durum bildirilmişti.⁷⁷ Olayı Filibe

⁷⁶ Karal, 98.

⁷⁷ *Sabah*, Nr: 76, 29 Rebiyülâhır 1293 / 11 Mayıs 1876, s.2.

muhbirinin ifade ettiği gibi aktaran gazete, isyanın nedenleri konusunda çok fazla yer vermeden, çıkışı hakkında bazı ayrıntılar sunmuştur.

Zaman gazetesi, daha keskin ve belirgin bir üslupla isyanı meşru temelden yoksun, Balkanlardaki Müslüman halkı yok etmek için ortaya atılan bir girişim olarak niteledi. Mayıs 1876 tarihli haberinde; Rus, Sırp, Bulgar ve Karadağlıların, Müslüman halka çok fazla zulmettiklerini belirterek, bununla ilgili yapılması gerekenlerin neler olduğunu açıkladı: “Rumeli’de İslam unsurunu yok etmek planını Avrupa’ya anlatmak mecburiyetindeyiz. 500 yıllık memleketimizden kılıç ve kurşun ile sürölüp çıkarılan, binlerce masum bebek ve ihtiyarlarının cenazeleriyle yollara düşen halkın durumunu elbette haykırmalıyız. Yollarda açlık ve susuzluktan ölüp de naşını bırakarak yollarına devam eden vatandaşlarımızın bu dehşetli haberleri henüz unutulmamıştır.” Bulgaristan’daki Müslüman halkın Hristiyan zulmüne uğradığını belirten *Zaman* gazetesi, bu iddiası doğrultusunda, Osmanlı Devleti idaresinde bulunan Bulgar, Rum gibi halkların siyasetçe her türlü imkâna sahip olduklarını; eli kolu bağı kalmış Müslüman halkın ise tüm insanlığın merhametini beklediğini yazdı. Gazeteye göre, bu yardımı sağlayabilecek ülkeler, Avrupalı Devletler, özellikle İngiltere’ydi. Osmanlı himayesindeki Müslüman halkın Bulgar, Sırp, Rus vb. altında yaşayamayacağını belirten gazete, bu niyeti olanları da protesto etti.⁷⁸ İsyanın nedenlerinden veya sonuçlarından çok, Bulgaristan’daki Müslüman halkın durumunun altını çizen *Zaman*, Müslümanların yüzyıllardır yaşadığı topraklardan “def edilmek” istendiğini, bunun ancak İngiltere ve Avrupa’dan yardım alınarak önlenebileceğini belirtti. Osmanlı Devleti’nin Müslüman halkı koruması için yeterli gücünün olmadığına inanan gazete, bu ve benzeri ifadelerle Osmanlı Devleti’nin zayıflığını ortaya koydu.

Bulgar isyanına Panislavizm çerçevesinde yaklaşan *Sabah* gazetesi ise Bulgarların ve Panislavistlerin farklı amaçlarına dikkat çekti. Gazeteye göre, Bulgar komitelerinin amacı, Bulgarların bir Sırp Devleti’nin hâkimiyeti altına girmesini sağlamak değil; bağımsız bir Bulgar devleti kurmaktır. Panislavist komiteler ise ne Bulgarların ne Sırpların, ne de Bosnalıların veya genel olarak güney Slavlarının bir devlet kurmasından veya büyümelerinden yanaydı. Onların amacı ya da ümidi, Osmanlı Devleti idaresinde bulunan Slavların bir gün cihangir bir devletin [Rusya’nın]

⁷⁸ *Zaman*, Nr: 250, 3 Cemaziyülevvel 1295 / 14 Nisan 1294, s.2.

himayesine girmesiydi.⁷⁹ Panislavistleri kendi amaçları doğrultusunda Balkan halklarını isyana teşvik etmekle suçlayan *Sabah* gazetesi, onların propagandalarına kapılıp isyan eden halkları şu cümlelerle eleştirdi ve uyardı: “Bugün devlete karşı silah çekenler kendi menfaatlerinin aleyhine düşmana hizmet etmektedirler. Onların bugün icra ettikleri oyun, bundan birkaç sene evvel Yunanlılar tarafından icra edilmişti. Fakat Rumlar, bugün bazı şeylerin idrakine daha iyi varmışlardır. Ancak geç anlamışlardır. Bugün Osmanlı Devleti’ndeki Slavlar gibi onlar da Hristiyanlık oyunlarına aldanmışlardır. Rumların din ve mezhebin farklı olduğunu anladıkları gibi, Osmanlı Slavları da milliyetin başka, menfaatlerin başka olduğunu anlayacaklardır.”⁸⁰

Bulgar isyanına dair bilgiler veren ve yorumlar yapan bir diğer gazete *İttihad*’dır. Bu gazete de *Zaman* gibi, Müslüman halkın Bulgarlara yönelik baskı ve zulmünün söz konusu olmadığını, hatta tam tersi Bulgarların Müslüman kadın ve kızlara tecavüz ettiğini ve Bulgarlarca Ehl-i İslam’a karşı yapılan bu barbarlıkların diğer milletlerce de görmezlikten geldiğini belirtti. Ayrıca gazete, Bulgarlara yönelik saldırıların Müslüman halk tarafından değil, “Başibozuk”lar tarafından yapıldığını, bunun da İngiltere kabinesi tarafından zaten incelendiğini yazdı.⁸¹

Gerek *Zaman* gazetesinin gerekse *İttihad* gazetesinin Müslümanların Bulgarlara baskı ve zulüm uygulamadığı; tam tersine onların Müslüman halka zulmettiğine dair görüşlerinin nedeni, o dönemde Avrupa ve Rus kamuoyunda Bulgarların zulme uğradığına dair iddialardı. İngiliz basını, “savunmasız Hristiyan köylüsünün Müslümanlarca katledildiğini” yazdı, bunu da “Bulgaristan Dehşeti” olarak duyurdu. İngiliz Başbakanı William Gladstone, burada Müslüman askerlerin ve halkın öldüğünü, Müslüman askerlerin ise düzeni sağlamaya çalıştığını görmezlikten gelerek, Bulgaristan ve Bosna Müslümanlarını vahşetle suçladı. Gladstone, “Bulgaristan Vahşeti” kampanyasıyla buradaki olayları dünya kamuoyuna farklı aktararak, Osmanlı Devleti aleyhinde etkili olmaya çalıştı.⁸²

Bu iddiaların aksine *İttihad* gazetesi, Bulgaristan’daki Türklerin Bulgar hemşerilerine karşı hiçbir şiddette bulunmadıklarını belirtti ve şunları yazdı: “İsyan

⁷⁹ *Sabah*, Nr: 134, 8 Recep 1293 / 17 Temmuz 1876, s.1.

⁸⁰ *Sabah*, Nr: 134, 8 Recep 1293 / 17 Temmuz 1876, s.1.

⁸¹ *İttihad*, Nr: 14, ? / 14 Temmuz 1292, s.3.

⁸² Stanford J. Shaw ; Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu Modern Türkiye Reform, Devrim ve Cumhuriyet Modern Türkiye’nin Doğuşu, 1808-1975*, C. II., Türkçesi: Mehmet Harmancı, E Yay., İstanbul, 1982, 205

amacıyla bir Müslüman'ın bir Hristiyan hemşerisine saldırdığı görülmüş müdür? Eğer İslam ahalisi tarafından Hristiyan halkın üzerine bir taarruz yapılırsa tüm mesuliyeti üzerimize alırız.” İddiaları yalanlayan gazete, Bulgaristan'daki isyanın nedeni olarak, “bu fesadı körükleyen” ve Slav fikrini savunan Panislavistlere işaret etti.⁸³

Sonuç olarak; Bosna Hersek isyanının başlamasında ve özellikle yayılmasında genel olarak bütün Avrupa devletlerinin özellikle Avusturya, Almanya ve Rusya'nın rolüne dikkat çeken Osmanlı gazeteleri, Bulgar isyanı konusunda özellikle Rusya'nın ve Panislavistlerin etkisinin altını çizdiler. Onlara göre Bulgarlar, Rusların Slav birliği adına kandırdığı Osmanlı tebaasından biri idi. Rusların, gelecekte yapılacak olan bir Osmanlı-Rus harbi için Bulgar halkının desteğine ve bu topraklara ihtiyacı vardı. Bundan dolayı Bulgar İhtilali Ruslar için çok önemliydi. Benzer şekilde ikinci elden kaynaklar da Rusya'nın, Bulgar halkını Panislavist faaliyetlerle kışkırtarak ileride çıkacak savaş için hazırlık yaptığını, bu topraklardan Müslüman ahaliyi atıp, Büyük Bulgaristan Krallığını kurmayı hedeflediğini yazarlar. Bulgar toprakları, Rusya'nın İstanbul'u alması ve böylece Akdeniz'e rahatça inmesi için çok önemliydi. İleride, “Rumeli Cephesi” başlıklı bölümde göreceğimiz üzere, Bulgaristan, Rus askeri sevkıyatları için büyük bir öneme sahipti. Ayrıca, “Rus ve Bulgar Mezalimi” başlıklı bölümde de yine Osmanlı gazetelerine dayanarak; Rusların, Bulgarları nasıl tahrik ettiği ve bunu ne amaçla yaptığı sunulacaktır.

4. Sırbistan ve Karadağ İhtilalleri

Bosna Hersek'te başlayan, Bulgaristan'da yankı bulan isyan, en nihayet Sırbistan ve Karadağ'a da yayıldı. Aslında Sırp ve Karadağlılar Bosna Hersek isyanından beri işin içindeydiler. Kendileri henüz isyan etmemiş olsalar da bu isyan sırasında Herseklilere yardımda bulunmuşlardı. Panislavist faaliyetler, Sırp ve Karadağ isyanlarının çıkmasında çok daha fazla etkili oldular. O döneme ait Rus gazeteleri, Slav-Ortodoks birliği için Sırp ve Karadağlılara Rusların yaptıkları maddi ve manevî yardımlardan bahsederler, hatta General Çernayef'in Sırp ve Karadağlılara Rusların yardım etmek amacıyla oluşturulan gönüllü birliklerinin başında Balkanlara gittiğini yazarlar.⁸⁴ Osmanlı basınına göre, Rusya için diğer Slav-Ortodoks halklara yapılan yardım gibi Sırp ve

⁸³ *İttihad*, Nr: 14, ? / 14 Temmuz 1292, s.3.

⁸⁴ Karal, 19-21; Armaoğlu, 508

Karadağlılara yapılan yardımlar da muhtemel bir Osmanlı-Rus savaşı için hazırlık niteliğindeydi. Bunu *İttihad* gazetesinde yer alan “Rusya’nın Tedarikat-ı Askeriyesi” başlıklı yazıda görmek mümkündür.⁸⁵ Osmanlı Devleti hem Sırları hem de Karadağ’daki isyancıları mağlup etti. Yenilen Slav güçleri, komşu ülkelere sığındılar. Temmuz 1876’da başlayan isyan, 31 Ekim 1876’da Rusların Ültimatomu ile sona erdi. Osmanlı galip gelmesine rağmen bir netice alamadı. Osmanlı-Rus Savaşı’nın çıkması münasebetiyle Sırp ve Karadağ ile mütareke yapmak zorunda kaldı.⁸⁶

5. Osmanlı Gazetelerinde Sırbistan İhtilali

Osmanlı Devleti, Sırların ihtilaline yabancı değildi. Daha önce belirtildiği üzere Sırlar, Osmanlı Devleti’ne ilk isyan eden millettir. Özellikle Kırım Harbi’nden sonra Panislavist faaliyetlere Balkanlarda önem veren Ruslar, ümitlerini Sırlara bağladılar ve onları ekonomik açıdan desteklediler. Sırlar da gelecekte kurulacak bir Slav Devleti hayaliyle Rusların etkisinde kaldılar. Bulgaristan isyanından sonra şanslarını bir kez daha denemek istediler, fakat Osmanlı birliklerince yenildiler.

Osmanlı basınının genel olarak Sırp isyanına bakışı, diğer isyanlara bakışından çok farklı değildi. Sadece gelişmelere paralel olarak Sırların niyetleri ve amaçları konusunda çok daha ayrıntılı haberler ve yorumlar vardı. Örneğin *Sabah* gazetesi; Sırların, Bosna, Hersek, Karadağ, Bulgaristan, Dalmaçya, Hırvatistan ve Macaristan’ın bir kısmını alarak bir Sırp yahut bir Güney Slav Devleti kurmak düşüncesinin olduğunu, bu “hayallerinin” Sırp prensi tarafından yönetilmeye başladıklarından beri devam ettiğini ve Sırların bunu da ancak Obronoviç ailesinin gerçekleştirebileceğine inandıklarını, ancak bunun zor olduğunu yazdı.⁸⁷ Bunun başlıca nedeni, Sırların askeri anlamda zayıf olmalarıydı.

Sabah gazetesi, *Golos* isimli bir “Moskof”⁸⁸ gazetesinden alıntı yaparak, Sırların harp kuvvetinin zannolunduğu gibi güçlü olmadığını, askerlere ait olan tüfeklerin aynı marka olmayıp, farklı markalarda olduğunu, bunun da kullanım esnasında tehlikeli olacağını belirtti. Gazeteye göre, cesur piyadeleri olsa bile Sırların

⁸⁵ *İttihad*, Nr: 94, 2 Zilkade 1293 / 6 Teşrinisani 1292, s.4

⁸⁶ Karal, 24.

⁸⁷ *Sabah*, Nr: 134, 8 Recep 1293 / 17 Temmuz 1876, s.1.

⁸⁸ “Moskof” tabiri *Sabah* gazetesi ve diğer Osmanlı gazeteleri tarafından “Rus halkı ve hükümeti”ni ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu ifade, gazeteler tarafından Osmanlı aleyhinde bir durum söz konusu olduğunda kullanıldığı görülür.

başında bilgili ve yetenekli komutanları yoktu. Süvari birlikleri de yetersizdi. Topçuları ise ilk defa bu muharebede deneyim kazanacaklardı.⁸⁹ Ayrıca, Sırp ordugâhından diğer gazetelere yazılan haberlere göre, Sırp ordularını oluşturan askerlerin ekseriyeti, çocuk ve ihtiyarlardan müteşekkildi.⁹⁰ Sırp ordusunun başındaki Rus komutan Çernayef, oldukça hırslı biriydi. Aklında, Sofya'yı, Filibe'yi ve Edirne'yi zapt edip, İstanbul'un surlarını görebilmek vardı. Fakat bu özelliklerine ve planlarına rağmen, *Sabah* gazetesine göre, Çernayef'in başarı şansı yoktu, çünkü Sırp askerleri Rusya'nın Kazak süvarileri gibi değildi; ayrıca karşısında olan Türklerle muharebe etmekten de bihaberdi.⁹¹ Ayrıca; *Sabah* gazetesine göre, üç kuzey imparatorunun (Almanya, Avusturya ve Rusya) izni olmadan harbe girişmeleri durumunda, Sırp'ların galibiyet elde etmeleri mümkün değildi. Fakat Avrupalı Devletler, Osmanlı'nın Sırbistan'a yönelik ihtarlarını dikkate almaz ve isyanlarını sonlandırmaları için onlara müdahale etmezse, o zaman Sırp'lar için bir ümit olabilirdi.⁹²

Sabah, böyle bir müdahalenin uluslararası anlaşmalarca da uygun olmayacağını belirtmek için *Kölnische Zeitung* gazetesinden aktardığı bir haberde, Paris Antlaşması'nın Osmanlı Devleti'ni ve Avrupalı Devletleri bağlayan hükümlerinin altını çizdi. Anlaşmanın üç maddesini öne çıkardı. 27. maddeye göre, "Osmanlı Devleti, Büyük Devletlerin etkisinden dolayı Sırbistan ve Karadağ'a ıslahat ile müdahale edemezdi" ve 28. maddesine göre, "Sırbistan'ın idaresi, Osmanlı Devleti'nde idi." 29. maddeye göre ise "Antlaşmayı imzalayan devletlerin izni olmadan Osmanlı Devleti, Sırbistan'a asker çıkaramazdı." Bu maddelerden yola çıkarak gazete, "Sırbistan'a asker sevkini men eden maddenin, Sırbistan'ın Osmanlı Devleti'ne karşı isyana kalkışmasını men ettiğini" vurguladı. Ona göre; Sırbistan, Osmanlı Devleti'ne saldırırsa, büyük devletlerin hiç birisinin Osmanlı Devleti'nin karşı taarruzuna itiraz etmemesi gerekirdi.

Sabah gazetesinin Osmanlı Devleti ile Sırbistan arasında çıkacak bir savaşta yabancı devletlerin müdahalesinin meşru olmayacağına dair yaptığı vurgunun en önemli nedeni, hiç kuşkusuz böyle bir müdahaleyi beklemesindendi. Gazete, Sırbistan ile olası bir savaşta özellikle Almanya, Avusturya ve Rusya'dan müdahale

⁸⁹ *Sabah*, Nr: 124, 26 Cemaziyü'lâhır 1293 / 6 Temmuz 1876, s.2.

⁹⁰ *Sabah*, Nr: 124, 26 Cemaziyü'lâhır 1293 / 6 Temmuz 1876, s.3.

⁹¹ *Sabah*, Nr: 124, 26 Cemaziyü'lâhır 1293 / 6 Temmuz 1876, s.2.

⁹² Ayrıca makale, Osmanlı askerinin Avrupa askerinden geri kalmayacak kadar güçlü olduğunu, Bununla birlikte dirayetli komutanlarının da bulunduğunu belirtti. Gazete bunları; "Serdar-ı Ekrem Abdülkerim Paşa, Yaver Paşa (Osman Paşa), Erkân-ı Harp Reisi Mustafa Cemil Paşa (Celaleddin Paşa) ve Muhtar Paşa" olarak ifade etti. *Sabah*, Nr:124, 26 Cemaziyü'lâhır 1293 / 6 Temmuz 1876, s.2.

gelebileceğini düşündü. *İstikbal* gazetesi ise Lord Derby'nin "1856 Paris Antlaşması"nı imzalayan devletlerin Osmanlı Devleti ile Sırbistan arasındaki savaşa müdahale etme hakkına sahip olmadıkları" yönündeki görüşüne yer verdi⁹³ ve böyle bir müdahalenin mümkün olmayacağını ifade etti.

İstikbal gazetesinden yayınlanan Osmanlıların ve Sırların telgraflarına bakılırsa, Çernayef komutasında bulunan Sırp ordusu, üç kola ayrılarak Osmanlı sınırına saldırdı.⁹⁴ Gazeteye göre, ilk gün Çernayef'in de bulunduğu sol koldan sınıra saldıran ve Osmanlı karakollarına birkaç kurşun atan Sırp ordusu, bunu galibiyet olarak kabul etmiş ve Belgrat'a bildirmişlerdi. İkinci gün, sağ koldaki Yuvanoviç'in askerlerinden 500 kadarı ölmüş, Osmanlı askeri birçok mühimmat ele geçirmiş, ancak bu olumsuz durum Belgrat'a hiç bildirilmemişti. Osman Paşa, Vidin'den Belgrat'a giden yolların geçitlerini zapt edip müdafaa yolunu seçmişti. "Serdar-ı Ekrem Hazretleri Niş'e gelmiş, bir iki güne kadar saldırıya geçilerek, Sırbistan hududunun aşılabileceğini ve Sırların Belgrat'tan def edilerek Sırbistan meselesinin hallolacağını ifade etmişti."⁹⁵ Bu ifadeler, gazetenin Osmanlı birliklerinin Sırlar karşısında başarılı olacağına dair inancını yansıtır.

Aynı inanç ve güveni "Belgrat zapt olunduktan sonra Sırlar, Osmanlı askerine gerek bile kalmadan Çerkez süvarilere ve başıbozuklara bile dayanamayacaklardır." diyen *İstikbal* gazetesinde de görmek mümkündür.⁹⁶ Viyana'dan alınan 7 Temmuz 1876 tarihli haberde; Sırbistan'ın, Memleketeyn⁹⁷ imaretiyle bir ittifak akdetmek istediği ancak Memleketeynlilerin buna sıcak bakmadığı belirtilir. Gazeteye göre, Sırlar Panislawizm taraftarı olması ve isyana teşebbüs etmeleri nedeniyle Memleketeynliler tarafından kabul görmedi. Ayrıca Memleketeyn gazeteleri Slav düşüncesine hizmet eden Sırlara karşı hizmet etmeyeceklerini ve Sırbistan'da bulunan Memleketeynlilerin

⁹³ *İstikbal*, Nr: 132, 10 Cemaziyülâhır 1293 / 20 Haziran 1876, s.2.

⁹⁴ Çernayef Osmanlı askerinin tuttuğu mevkiinin etrafını kuşatmak istedi. Bu zor bir taktiktir ki ancak bir komutan, meydan muharebesinde düşman ordusu bozulduktan sonra böyle bir harekette bulunabilir. "1870 yılındaki Fransa-Prusya savaşında Mareşal Moltke(?) bunu uygulamış idi. Çernayef'in böyle bir hareketi tutması harp bilgisinden habersiz olduğunu gösterir." Bununla birlikte Rus kumandan Çernayef'in bilgisi zayıf olduğu gibi, Sırp kumandanları da savaş sanatına hâkim değildi. Ancak bu üç kol sınırı geçmiş ve Bosna'ya ulaşarak ahaliyi isyana teşvik ettiler. Sonrasında ise Karadağ eşkıyasıyla da birleşerek Hersek ile Bosna şehirlerinin karadan İstanbul ile haberleşmesini kesin olarak kesmek istemişlerse de mümkün olmadı. *İstikbal*, Nr: 144, 21 Cemaziyülâhır 1293 / 4 Temmuz 1876, s.2.

⁹⁵ Sırbistan vukuatında Devlet-i Âliye Sırların sınırını geçip memleketlerini istila ettiği halde Avusturya Devleti Sırları korumaya kalkıştı. *Zaman*, Nr: 250, 3 Cemaziyülevvel 1295 / 14 Nisan 1294, s.2.

⁹⁶ *İstikbal*, Nr: 144, 21 Cemaziyülâhır 1293 / 4 Temmuz 1876, s.2.

⁹⁷ Memleketeyn: Eflak ve Boğdan Eyaletleri'ne verilen genel isimdir.

çektikleri çilelerin ve kendi dillerini kullanamamanın sıkıntısını hatırlatarak, Sırbistan'ın yanında olmayacaklarını açıkladılar.⁹⁸

İstikbal gazetesi, Sırpların Avrupalı Devletlerden barış istediğine dair söylentilerin dolaştığını, ancak onların Avrupa Devletleri'nden böyle bir beklenti içine girmek yerine, doğrudan Osmanlı Devleti'nin merhametine sarılmalarının haklarında daha hayırlı olacağını belirtti. Gazete, Avrupalıların, Sırpların bir Slav birliği kurmaya çalıştığını ve Müslüman halkın malına ve canına zarar verdiklerini bildikleri halde, kendi menfaatlerini düşündüklerinden, halen Sırpların sözlerini dinleyip, Müslüman halkın yaşamış olduğu zulmü görmezden geldiklerini ve bunun “insanlık” adına ciddi bir mesele olduğunu belirtti.⁹⁹ Bu ifadeler, gazetenin daha önce olduğu gibi isyanda Avrupalı Devletlerin önemli bir rolü olduğuna inandığını gösterir. Bununla birlikte aşağıda görüleceği üzere, isyanın baş müsebbibi hâlâ Osmanlı'nın kendilerine karşı hoş görülmesi politikalarını göz ardı eden ve bir anlamda ona “ihamet eden” Sırpların kendisiydi.

İstikbal gazetesi, Osmanlı hükümetinin istibdat sonrasında isyanı terk etmeleri için Sırlara başuçarlarında bulunan bazı kalelerin muhafazasını verdiğini, fakat onların Osmanlı Devleti'nin zor bir döneminde rahat durmayarak sorun çıkardıklarını yazdı. Bu durumda Babiâli'nin yapması gereken tek şey, gazeteye göre Sırlara gereken dersi vermektir. Barış konusunda ise gazetenin tavrı çok netti: “Sırbistan Osmanlı tebaasıdır ki tabi olan bir halk için barış sözü kullanmak abestir. Çünkü tabi olan Osmanlı halkı yaptıklarından dolayı özür dilemelidir.”¹⁰⁰ Bu cümlelerin gösterdiği gibi, *İstikbal*, diğer gazetelere göre daha radikal bir çözümünden yana olup, Sırpların bir daha isyana kalkışmaması için meselenin kökten halledilmesi gerektiğini savundu ve gazeteye göre bu “kökten çözüm,” ıslahattan ziyade Osmanlı ordusunun Sırbistan'a girerek bu tebaayı bozguna uğratmasıydı.

İstikbal, Sırbistan meselesi konusunda çözüm olarak öne çıkan ıslahat konusundaki fikirlerini *Journal de Deba* gazetesinde görülen bir haberi kullanarak ve bu haberi yorumlayarak sundu. Adı geçen Fransız gazetesindeki bir makalede, muharebenin nedeni olarak, Osmanlı Devleti'nin buralarda ıslahat yapmamış olması vurgulanmıştı. Gazeteye göre, Osmanlı Devleti'nin yapması gereken iki ıslahat vardı.

⁹⁸ *İstikbal*, Nr: 132, 16 Cemaziyü'lâhır 1293 / 26 Haziran 1876, s.4.

⁹⁹ *İstikbal*, Nr: 174, 15 Şaban 1293 / 22 Ağustos 1876, s.1.

¹⁰⁰ *İstikbal*, Nr: 174, 15 Şaban 1293 / 22 Ağustos 1876, s.1.

“Birincisi Sultan Abdülaziz’in hal’i meselesiydi. Çünkü Sultan, sonradan yapılacak ıslahata mani olacak bir unsurdu. İkincisi ise savaşın devam etmesi meselesiydi. Savaşın ortadan kalkması için ya siyasi yolla anlaşılacak ya da savaşarak mesele savaşın sonundaki sulh ile bitirilecekti.” *İstikbal* gazetesi, bu iki çözümden biri olan siyasî anlaşmadan yanaydı. Ancak ona göre, Sırbistan ikinci ve zor olan yolu tercih etti. Zordu çünkü “Osmanlı Devleti’, Sırların eline düşecek kadar güçsüz değildi.”¹⁰¹

İttihad gazetesi de *İstikbal* gazetesi gibi, Sırlara müsamahalı davranıldığını belirtti.¹⁰² Örneğin; 23 no’lu, Rumî 28 Temmuz 1292 / Miladi 9 Ağustos 1876 tarihli *İttihad* bunu şu sözlerle ifade etti: “Biz burada kuvvetten, cebirden değil haktan bahsediyoruz. Serlevhamızda zaten Sırlara hakkıyla ne muamele edilebilir diye sorduk. Ortaya kuvvet ve cebir çıktığında hak kendisini geriye çeker. Sırlara eğer hakkaniyeti verilseydi bu şekavete kıyam edebilirler miydi?”¹⁰³

Gazeteye göre Devlet-i Âliye, Sırları eski yaşadıkları durumdan daha rahat bir durumda yaşatabilirdi; zaten Sırlar önce de rahat bir şekilde yaşamışlardı. “Sırlara hakkıyla nasıl muamele edilebilir?” başlıklı yazısında gazete, Sırların bu rahatlığı geri teptiğini ve şimdiki isyanın ve ardından gelen savaşın, “kendilerine gereken ders zamanında verilmediği için çıktığını” yazdı.¹⁰⁴ Bu ifadeler, gazetenin Sırların tavrı yüzünden öfke duyduğunu ve onların tavrının sert bir şekilde cezalandırılmasından yana olduğunu gösterir.

Sonuç olarak; Osmanlı basını, bu isyanı Osmanlı Devleti’ne karşı ağır bir hakaret olarak hem de Paris Antlaşması hükümlerinin çiğnenmesi olarak yorumladı ve Osmanlı Devleti’nin Sırları yenmesinin durumu değiştirmeyeceğini, çünkü onların Almanya, Avusturya ve Rusya’nın koruması altında olduğunu ifade etti. Diğer isyanlarda olduğu gibi, Osmanlı basınına göre Sırp isyanında da belirleyici olan yine Avrupa devletlerinin tavrıydı.

6. Karadağ İhtilali

Karadağ isyanı, 93 harbi öncesi Balkanlarda ortaya çıkan isyanların en sonuncusuydu. Bununla birlikte bazı gazetelerin “Karadağ hadisesi” bazılarının ise

¹⁰¹ *İstikbal*, Nr: 134, 14 Cemaziyülâhır 1293 / 24 Haziran 1876, s.3.

¹⁰² *İttihad*, Nr: 23, ? / 28 Temmuz 1292, s.1.

¹⁰³ *İttihad*, Nr: 23, ? / 28 Temmuz 1292, s.1.

¹⁰⁴ *İttihad*, Nr: 23, ? / 28 Temmuz 1292, s.1.

“Karadağ ihtilali” olarak adlandırdıkları isyan, diğer isyanlar gibi Osmanlı Devleti’ni uğraştırdığı ve daha da önemlisi Osmanlı-Rus harbinin ortaya çıkmasında etkili olduğu için Osmanlı basınında önemli bir yer tuttu.

Osmanlı basınının bu ihtilale bakışı, diğer isyanlara bakışından çok farklı değildi. Genel kanı, Sırların ve Karadağlıların birbirlerini sevmeseler de Osmanlı Devleti’ne karşı birlikte hareket ettikleri, isyanın çıktığı her yerde birlikte oldukları yönündeydi. İsyanın nedenleri konusunda Osmanlı gazeteleri, özellikle Bulgar ve Sırp isyanında olduğu gibi, Rus etkisine veya Rusya’nın rolüne dikkat çektiler.¹⁰⁵ Örneğin; 30 Haziran 1876 tarihli yazısında *Sabah* gazetesi, Karadağlıların Ruslarla açık bir işbirliği içinde olduklarını; Rusya’nın Karadağ’a sadece askeri destek değil, aynı zamanda tıbbî yardım da bulunduğunu yazdı. Gazeteye göre, Karadağ askerinin ekserisi Arnavutluk sınırında yani Podgoriçe tarafında bulunmaktaydı. Gönüllü askeri pek fazla değildi. Podgoriçe’nin karşısına Karadağ tarafından 28 top çıkarılmıştı. Çetine’de “Moskof” tabyaları idaresinde 450 hastanın kalacağı iki hastane açılmıştı ve bu hastaneye Petersburg’tan 28 cerrah gönderilmişti.¹⁰⁶

Bu yardımlara rağmen Rusya, uluslararası diplomaside Karadağ’da barıştan yana olduğuna dair mesajlar verdi. Örneğin; Petersburg kabinesinin İstanbul Sefiri olan İgnatief, bir bildirisinde Şark’ta barışın gerekliliğine dair beyanatta bulundu. Bu haberi yayımlayan *Şark* gazetesine göre, Rusya gibi Avusturya ve Almanya da “Şark’ta asayiş muhafaza fikrindeydiler.”¹⁰⁷

Sabah’a göre, Ruslarla iletişim içinde olan ve onlardan yardım alan Karadağlıların Sırlarla arası çok iyi değildi. Ruslara karşı daha yakın olan ve Rusların da fazlasıyla ümit bağladığı Sırlardı. Ancak Ruslar, Karadağlıları da memnun etmekteydi. Sırlar ve Karadağlıların birbirlerini sevmedikleri bir gerçektir. Bunun önemli bir göstergesi, *Şark* gazetesinde yer alan bir haber ve yoruma göre, Sırbistan tarafından Karadağ’a memur kılınan Mösyö İstorçe’nin(?) Karadağ Beyi tarafından verilen ve Sırp Prensi Milan’a götürmesi istenen mektubu, Sırp aleyhinde olduğu gerekçesiyle götürmek istememesiydi. *Sabah* gazetesine göre, iki halk arasındaki bu

¹⁰⁵ *Korrespondanz* gazetesine göre, Karadağlıların medeniyetten mahrumiyetlerine binaen Rus Prensi Nikola tarafından, Karadağ topraklarını 80 nahiyeye bölünmesini ve her iki nahiyein mahkeme işlerini bir yönetimden yapılarak yönetilmesini uygun gördü. Ayrıca Prens, Karadağ Meclisi senatosunda mebusan heyeti ile bir genel meclisin kurulması gerekliliğini belirtti. *Tercüman-ı Hakikat*, Nr: 248, 26 Rebiyülâhır 1296 / 6–18 Nisan 1879, s.3.

¹⁰⁶ *Sabah*, Nr: 119, 20 Cemaziyülâhır 1293 / 30 Haziran 1876, s.2.

¹⁰⁷ *Şark*, Nr: 200, 23 Cemaziyülâhır 1291 / 25 Temmuz 1290, s.3.

anlaşmazlığın nedeni, genel olarak Karadağlıların kendi başına müstakil bir devlet kurup, Sırbistan'ı zapt etmek istemesiydi. Bu yüzden, onlar Sırları arkadaşlığa dahi kabul etmek istemezken, Sırlar da Karadağ'ın taşlı dağlarının hiçbir işe yaramayacağını düşünüyorlardı.¹⁰⁸ Basılmış eserler ise Sırbistan ve Karadağ'ın Slav-Ortodoks birlikteliğiyle Osmanlı Devleti'ne karşı beraber hareket ettiklerini yazmaktaydı.

Osmanlı basınının isyan başladıktan sonra Osmanlı'nın müdahalesine ve Osmanlılarla Karadağlılar arasındaki muharebelere, bazen yabancı basından haberleri de kullanarak geniş yer verdiği görülür. *İttihad* gazetesi, Ahmet Muhtar Paşa'nın elinde bulunan ordunun iyi ve hazır bir durumda olmadığını, fakat buna rağmen "eşkıyanın" hücumundan korkmayacağını ifade etti.¹⁰⁹ Sabah gazetesi ise *Naye Feraye Press* gazetesine çekilen bir telgraftan yola çıkarak, Ahmet Muhtar Paşa'nın Karadağlıları püskürttüğünü ve kendi topraklarına doğru çekilmelerine sebep olduğunu yazdı. Sırp isyanı ile 9 ay uğraşan Osmanlı Devleti, bu isyanın sona ermesinden sonra Sırp sınırında bulunan orduyu 1293 yılında dağıttı. *Zaman*'ın verdiği bilgiye göre, burada bulunan Osmanlı askerleri Karadağlıların hücumuna uğradılar, karşılıklı ateşten ve şiddetli bir muharebeden sonra yaralandılar ve bu yaralı askerlerin dudak ve burunları düşman tarafından acımasızca kesildi.¹¹⁰ Gerek *İttihad*, gerekse *Sabah* ve *Zaman*'ın verdiği bu haberler, Osmanlı ordusunun Sırp isyanını bastırdıktan sonra Karadağlılarla mücadele ettiğini, fakat Sırp isyanı ile bir kısım askerinin buradan dağıtılmasıyla zor duruma da düştüğünü ifade eder.

Bu olumsuz koşullara rağmen, *Zaman* gazetesi, Devlet-i Aliye'nin uğraştığı önemli hadiselerden biri olan Karadağ meselesinin, askeri yollarla çözüme kavuşacağını ileri sürdü. Nitekim yine aynı gazete, Süleyman ve Ali Saim Paşalar emrinde bulunan fırkaların birleşmesiyle Karadağ'ın mağlup edildiğini, "Avrupa nezdinde mevki ve iktidarını yıkarak politik olarak da şanlı bir galibiyet alındığını" yazdı. Bu galibiyet gazeteye göre, Rusya'nın, Osmanlıların kim olduğunu anlaması açısından da önemliydi.¹¹¹ Bu yorum ve haberler *Zaman* gazetesinin ve aslında diğer bütün gazetelerin Balkan krizine özellikle Sırp ve Karadağ isyanlarına askerî bir mesele olarak

¹⁰⁸ *Sabah*, Nr:134, 8 Receb 1293/17 Temmuz 1876, s.1.

¹⁰⁹ *İttihad*, Nr:26, ?/1 Ağustos 1292, s.1.

¹¹⁰ *Zaman*, Nr:294, 30 Rebiyülevvel 1296/12 Mart 1295, s.2.

¹¹¹ *Zaman*, Nr:209, 13 Cemaziyülâhır 1294/13 Haziran 1293, s.3.

baktıklarını ve bu yüzden çözümün de askerî olması gerektiğine inandıklarını gösterir. Daha da önemlisi, bu halklara, özellikle Rusya'ya karşı alınan galibiyetin Osmanlı Devleti'nin gücünü göstermesi açısından önemli olduğunu düşündüklerine işaret eder. Oysa Osmanlı Devleti'nin gücünü gösteren, Balkanlardaki halklara karşı aldığı galibiyet değil, Rusya'ya karşı 93 harbinde ortaya koyacağı performansıydı.

BÖLÜM II

B) SAVAŞ ÖNCESİ OSMANLI DEVLETİ VE RUSYA'NIN DURUMU

Osmanlı Devleti gibi Osmanlı basını da Balkan ihtilallerinden ilki olan Hersek isyanını “eşkıya” takımının bir isyanı olarak gördü. Devamında çıkan Bulgar ve Sırp-Karadağ isyanları da beklenenlerin aksine Osmanlı Devleti’ni hayli uğraştırdı. Rusya’nın Balkan isyanlarındaki tutumu, savaşa hazırlandığını göstermekte, Slav halkı da Rusya ile savaşa katılmaları halinde bağımsızlıklarını kazanacağı ümidine sevk etmekteydi.

Osmanlı basını, sadece Balkan halklarına karşı değil, Osmanlı ordusunun Rusya’ya karşı da olası bir savaşta galip geleceğine inandı. Savaş taraftarı yayınlarda bulunan gazetelerin aksine, basılmış eserler; Osmanlı Devleti’nin asker ve mühimmat açısından yeterli olduğunu, fakat Gazi Osman Paşa ve Gazi Ahmet Muhtar Paşa dışında yetişmiş tecrübeli subayların bulunmadığı için savaşa girmenin yanlış olacağını belirtti. II. Abdülhamit de farklı bir düşünceye sahip değildi. Osmanlı Devleti tarafında durum böyle iken, Rusya tarafında da ikilemler vardı. Yine basılmış eserlerde Rusya’da özellikle Çar ve yandaşlarının savaş karşıtı olduğu, Panislavistler ve Rus basınında söz sahibi entelektüellerin ise savaş taraftarlığı yaptıkları görülür. Avrupalı Devletlerin ısrarıyla İstanbul’da toplanan konferans, Osmanlı Devleti’nin lehinde değildi. Sadrazam Mithat Paşa, ilan edilecek olan “Kanuni Esasi” ile her şeyin düzeleceğini düşündü. Kanuni Esasi’nin ilanı, Avrupalı murahhaslar için çok önemli değildi. Konferansta çıkan kararlardan en önemlisi, Bosna-Hersek’te ve Bulgaristan’da yapılması öngörülen reformlardı. Osmanlı Devleti, yapılacak kısıtlı reforma karşı olduğunu belirtti. Eğer reform yapılacaksa tüm Osmanlı tebaası için yapılacaktı. Neticede alınan bu kararlara karşın, Osmanlı Devleti ret cevabını vererek, savaşa doğru bir adım daha attı.

Bu bölümde iki tarafın birbirlerini güçlü görüp görmediği, bunun için basını propaganda malzemesi olarak kullanıp kullanmadığı ve tarafların askerî açıdan nasıl bir yol izledikleri sunulacak ve analiz edilecektir.

1. Osmanlı Devleti'nin Uzlaşma Girişimleri

Avrupalı Devletler, Osmanlı Devleti'nin de katılımıyla İstanbul'da bir konferans tertip ettiler. Konferansta, Osmanlı Devleti'nin Sırbistan ve Karadağ ile antlaşma yaparak onlara toprak vermesi gerektiğini belirttiler. Bulgaristan'ın ise beşer yıllık süreyle tayin edilecek bir Hristiyan vali tarafından yönetilmesini ve muhtariyet idaresine sahip iki eyalet haline getirilmesini önerdiler ve karara bağladılar. Osmanlı Devleti, bu kararları Babiâli'de müzakere ederek reddetti.¹¹² İstanbul'da toplanan konferansla ilgili olarak *İttihad* gazetesi, Osmanlı Devleti'nin Hicrî 7 Zilhicce 1293 / Miladî 24 Aralık 1876 tarihli Kanuni Esasi'yi ilan etmesiyle birlikte bazı reformlar gerçekleştirdiğini, Osmanlı memleketlerinde asayiş ve huzur olduğu halde Avrupalı Devletlerin hâlâ neyin peşinde olduklarını anlayamadığını yazdı. Ayrıca gazete, Osmanlı Devleti'nde bulunan Müslim ve Gayr-i Müslim halkın, gerektiğinde Osmanlı topraklarını fedakârca savunabileceğini yazdı ve “Meskunatla esir olmaksızın kahramanlıkla can vermek evladır” dedi.¹¹³ Bu haberiyle gazete, Osmanlı Devleti'nin tebaası için elinden geleni yaptığını vurguladı ve Avrupalı Devletlerin de ilan edilen Kanuni Esasi'ye saygı duymaları gerektiğini belirtti. Bu konuda ikinci el kaynaklar da aynı yönde bilgi vererek, Osmanlı basınının açıklamalarını destekler mahiyette konferansta Osmanlı Devleti'nin “ret” kararı verdiğini ortaya koyar.¹¹⁴

Mithat Paşa, konferansın toplandığı saatlerde Meşrutiyet'i ilan etmeye çalıştı ve bununla her şeyin hallolacağını düşündü. Meşrutiyet'in ilanını ve Meclisin açılışını duyurmak ve kutlamak için atılan toplar, Avrupalı diplomatlarca duyuldu. Ancak Mithat Paşa'nın beklediği gibi bu durum, Avrupalı murahhaslarca önemsenmedi. Hâlbuki Meşrutiyet'in ilanı ile konferansın düşürülmesi amaçlanmıştı.¹¹⁵ İstanbul Konferansı'nın çıkmaza girmesiyle Avusturya ve Rusya gizli bir antlaşma yaptı. Buna göre; Rusya, Avusturya'nın Bosna ve Hersek'e geçici olarak girmesini kabul etti. Aslında bu kararlar Rusya'nın amacı, ileride Avusturya-Macaristan ile Osmanlı

¹¹² Yuluğ Tekin Kurat, “1877–78 Osmanlı-Rus Harbi'nin Sebepleri”, *Belleten*, (Cilt XXVI, Sayı 103 (Temmuz 1962)'den Ayrı Basım (TTK: Ankara, 1962), 588.

¹¹³ *İttihad*, Nr: 112, 13 Zilhicce 1293 / 18 Kânunuevvel 1292, s.2.

¹¹⁴ Shaw, 226.; Karal, 34.; Armaoğlu, 514.

¹¹⁵ Lord Salisbury ve İgnatiev anlaştı. Eğer bu şartlar kabul edilmezse konferansı ve İstanbul'u terk etme kararı aldılar. Osmanlı Devleti ise ret kararının arkasında durarak Osmanlı Devleti'nin hak ve hukukuna müdahale edilmesi neticesinde bunun sorumluluğunun diğer devletlere ait olacağını bildirdi. Y. Kurat, 588–589.

Devleti'ni bu topraklar için savaştırmak ve ardından Osmanlı kuvvetlerinin güçsüz düşmesinden yararlanarak ondan daha fazla yer alabilmektir.¹¹⁶

Osmanlı'da Meşrutiyet, Avrupa'nın zorla kabul ettirmeye çalıştığı bir rejim değildi. Osmanlı bu yeniliği kendi içinde buldu. Avrupa bu dönemde bu rejimle ve parlamentoyla ilgilenmedi; Rusya ise böyle bir rejimin düşmanı oldu. "Avrupa'nın iktisadî, kültürel ve toplumsal yönden en geri kalmış imparatorluğu anayasal monarşiye kendinden daha gelişmiş Rusya Çarlığı'ndan önce geçti."¹¹⁷ Anayasanın ilanı ile Avrupa baskısı azaldı, fakat tamamen önlenemedi. Rusya'nın başlattığı savaş ve bu savaş sırasında Avusturya'nın tutumu bunun en iyi göstergesidir.

Mithat Paşa İngilizlerle yakın dostluğu nedeniyle, Osmanlı Devleti'nin çıkması muhtemel bir Osmanlı-Rus harbine İngiltere'nin yanında girmesinin doğru olacağına ve İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne diplomatik destek vereceğine inandı. Fakat konferans kararlarının Osmanlı tarafından reddedilmesi, onun yalnız kalması ve savaşa doğru adım atması demekti.¹¹⁸

Osmanlı Devleti'nin İstanbul Konferansı'nda verdiği cevabı dile getiren *İttihad*, mecbur olmadığı sürece devletin ısrarla savaşa meyletmeyeceğini çünkü halkının huzurunu düşündüğünü bunun için de Kanuni Esasi'yi ilan ettiğini yazdı.¹¹⁹ Ayrıca gazete, Ruslara ait *Golos* gazetesinin haberine yer vererek, Avrupalı murahhasların Babıâli ile anlaşma noktasının kalmadığını, bunun üzerine konferansçıların ısrarı ve Lord Salisbury'nin de şikâyetiyle Mithat Paşa'nın görevinden istifa edeceğini belirtti.¹²⁰

¹¹⁶ Y. Kurat, 590–591.

¹¹⁷ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, 17. Baskı (İletişim Yayınları: İstanbul, 2004), 269–274.; Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa" *Osmanlı Devleti Tarihi*, Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, (Zaman Gazetesi, Feza Gazetecilik A.Ş.: İstanbul, 1999), C. I, 101-102.

¹¹⁸ Davison, 171.

¹¹⁹ *İttihad*, Nr: 110, 9 Zilhicce 1293 / 13 Kânunuevvel 1292, s.2.

¹²⁰ Sultan Abdülhamit Han'ın kışkırtılarak, Mithat Paşa'yı görevinden alıp, yerine Mahmut Nedim Paşa'yı görevlendirmesi beklenen tepkiydi. "Mahmut Nedim Paşa'nın Makam-ı Sadarete avdetinden başka çare yoktur" diyen *Golos* gazetesi, Devlet-i Osmaniye'nin selametini Mahmut Nedim Paşa'nın sağlayacağını ve Rusya çıkarlarını gözетerek hareket edeceğini ifade etti. Mahmut Nedim Paşa'nın, Avrupalılar tarafından sevilmediğini, ancak sadrazam olması halinde aralarının düzeleceğini yazdı. Mahmut Nedim Paşa'nın aleyhinde olan Sir Henry Eliot, onun sadrazam olmasını istemedi. *Golos* gazetesi, Mithat Paşa ve Hüseyin Avni Paşa'nın yönetime hâkim olduğunu Mahmut Nedim Paşa'nın pek çok teşebbüsünde bundan dolayı başarısız olduğunu belirtti. *Golos*, ayrıca döndürülen bu dolaplardan dolayı Sultan Abdülaziz'in hal' edildiğini ifade ederek, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya karşı yalnız kaldığını ve Mithat Paşa'nın da azledildiğini, yerine Mahmut Nedim Paşa'nın geçmesi için herkesin onun ismini yâd ettiğini ve Osmanlı'nın düştüğü durumdan kurtarabilecek olan kimsenin Mahmut Nedim Paşa olduğunu belirtti. *İttihad*, Nr: 128, 3 Muharrem 1293/6 Kânunusani 1292, s.2.

İttihad gazetesi, Avrupa'nın konferans kararları bağlamında sadece Bulgaristan ve Bosna-Hersek'te ıslahat "emrinde" ısrar ettiğini yazdı.¹²¹ Gazete, bu konuda ısrar eden Avrupa'ya karşı teessüf ederek, yapılacak reformların tüm Osmanlı'yı kapsadığını belirtti. Ayrıca gazete, Osmanlı Devleti'nin reformları ret konusunda ısrar etmesi yüzünden, Avrupalı murahhasların konferansı terk ettiğini, ancak bunun savaş anlamına gelmediğini ifade etti. *İttihad*, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da kalan topraklarında ıslahat istediğini, ancak Avrupa ile birlikteliğin sağlanamadığını, bunun nedeninin de "Mesele-i Şarkiye" olduğunu belirtti.¹²² Avrupalı murahhasların Bosna-Hersek ve Bulgaristan'da ıslahat istekleri için "emir" kelimesini kullanan *İttihad* gazetesine göre, durum oldukça vahimdi.

Konferansta verilen ret cevabı üzerine murahhaslar, İstanbul'u terk ederek memleketlerine döndüler. Bazı kimseler tarafından bunun anlamı, umum devletlerin Osmanlı Devleti'ne savaş ilanıydı. *İttihad*, bu kimselerin yorumunu "uluslar arası diplomatikadan bîhaber olmak" olarak nitelendirdi. Sefirlerin gitmesini bu şekilde yorumlayanlar, elçiliklerin kapatılacağını zannetti. Hâlbuki yerine maslahatgüzarları kaldı. Yine de bu haberler, *İttihad* gazetesinin de yorumladığı gibi, harp ilanı olarak görüldü. Rusya ve Avrupa devletlerinin müttefik olmadığını belirten *İttihad*, İngiltere ve Fransa gibi devletlerin de savaş ilan edecekleri hükmünü yanlış buldu. Osmanlı Devleti'nde hisse senetlerinin fiyatlarına da değinen gazete, murahhasların gitmesi ile fiyatların düşmediğini, bilakis arttığını ifade etti. *İttihad*, Rusya'nın savaş hazırlıklarında olduğunu ve savaştan başka çaresinin kalmadığını yorumunu yaptı. Ancak Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne nasıl savaş ilan edeceğinin merak konusu olduğunu ve "tüm âlemin Rusya'nın savaşa girmeye cesaret edemeyeceğini bildiğini" yazdı.¹²³ *İttihad* gazetesi, "Mesele-i Şarkiye"nin hallolmasının Avrupa diplomasisinden daha çok Osmanlı Devleti'nin elinde olduğunu ve "mazlum"ların cellâtlığını yapmaya gayret eden "Moskof"ların, Osmanlılarla savaşacak yüreklerinin olmadığını ifade etti.¹²⁴ Bu görüşler, *İttihad* gazetesinin Rusya'nın Osmanlı Devleti ile "boy ölçüşemeyeceğine" inandığını gösterir.

¹²¹ Burada ıslahatların yapılması hususunda geçen "Avrupa'nın yalnız Bulgaristan ve Bosna-Hersek için ıslahat emrinde ısrar ettiği" ifadesi *İttihad* gazetesi tarafından Avrupa'nın ısrarcı tutumu için kullanıldı. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nin durumunu ifade etmek için gazetenin yorumu olarak görülür. *İttihad*, Nr: 117, 21 Zilhicce 1293 / 15 Kânunuevvel 1292, s.2.

¹²² *İttihad*, Nr: 117, 21 Zilhicce 1293/ 15 Kânunuevvel 1292, s.2.

¹²³ *İttihad*, Nr: 133, 10 Muharrem 1294 / 13 Kânunusani 1292, s.2.

¹²⁴ *İttihad*, Nr: 125, 29 Zilhicce 1293 / 3 Kânunusani 1292, s.2.

İttihad gazetesinin yukarıdaki görüşünün en önemli nedeni Avusturya'nın Rusya yanında savaşa katılamayacağına ve Slav tebaasının "Moskof"lara yakın durduğu gibi Macarların da Türk kardeşlerini yalnız bırakmayacağına dair inancı idi. Ona göre, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun tarafsızlığını ilan etmesi dahi Osmanlı Devleti için yeterliydi.¹²⁵

Marki de Salisbury, İngiltere'nin Hindistan İşleri Bakanı olarak görev yaptı ve Lord Derby tarafından İstanbul Konferansı için görevlendirildi. Salisbury, Osmanlı Devleti'nin sonunun geldiğine inanan ve Kırım Savaşı'nda Rusya ile uzlaşma taraftarı olarak, Türklerin Avrupa'dan atılmasını savunan bir anlayış içindeydi. Ona göre, "Türkiye'nin yaşamasına izin verilse bile dışleri sökülmeliydi." Armaoğlu, Türkleri konferansta desteklemeyi vaat eden Lord Derby'nin temsilci olarak Salisbury'yi göndermesinin şaşırtıcı olduğunu yazar.¹²⁶ Bu davranış, İngiltere'nin gerçek yüzünü gösterse de Mithat Paşa'nın çabalarıyla konferansın Osmanlı Devleti aleyhine olumsuz sonuçlanmamasına gayret edildi. Ancak, Rusya'nın beklentileri Osmanlı Devleti'nin beklentilerinden daha fazlaydı. Ruslar, ilk önce Avusturya'nın tarafsızlığını sağlamaya çalıştı.¹²⁷ Daha sonra ise Osmanlı-Rus harbinin çıkacağı yönünde İngiltere'yi ikna etmek için uğraştı.¹²⁸ Rusya, Avusturya'yı ve İngiltere'yi tarafsız kılmak için ikna etse de bu iki devletin bir araya gelmesine engel olamadı. *İttihad* gazetesi, Salisbury'nin hakemliğinde konferansın son kez toplanacağını, ancak Salisbury'nin İgnatief yanlısı davranışlarından dolayı güvensizlik oluşturduğunu ve Osmanlı Devleti'nin uzlaşma çabalarının boşa olduğunu belirtti.¹²⁹ *İttihad* gazetesi, Rusya'nın olası bir savaşta galip gelebilmesi için iki misli askere ihtiyacının olduğunu, Avrupa'nın da bunu bildiğini yazdı.¹³⁰ Rus kuvvetlerinin Osmanlı kuvvetlerine saldıramayacak kadar güçsüz olduğuna dair bu görüş, aynı gazetenin Balkan isyanlarında buradaki Slav Ortodoks halka destek veren ve onları teşvik eden ve bu yönüyle de Osmanlı Devleti'ni tehdit eden "güçlü" Rusya tasviriyle çelişmektedir.

¹²⁵ *İttihad*, Nr: 131, 8 Muharrem 1294 / 11 Kânunusani 1292, s.3.

¹²⁶ Armaoğlu, 513

¹²⁷ Shaw, 227

¹²⁸ Armaoğlu, 514

¹²⁹ Osmanlı Devleti, ıslahat yapması için Avrupalı diplomatlar tarafından uyarıldı. Bunun üzerine İstanbul'da Tersane Konferansı tertip edildi ve konferans devam ederken, Kanuni Esasi ilan olundu. Bu gayretin ise Avrupalı diplomatlara ıslahatların yapıldığını göstermek amacıyla olduğunu ve etkileme amacı taşıdığını yazdı. Shaw, 224.

¹³⁰ *İttihad*, Nr: 131, 8 Muharrem 1294 / 11 Kânunusani 1292, s.4.

Son olarak, *İttihad*, Avrupa Devletleri'nin Paris Antlaşması hükümlerini çiğnediklerini ve İstanbul Konferansı'nda olduğu gibi diplomatik anlamda Rusya'nın yanında yer aldıklarını, ancak buna rağmen Osmanlı Devleti'nin Rusya'dan hâlâ daha güçlü olduğunu vurguladı. Bu gerçekliği olan bir durumdan çok, Osmanlı basınının öne çıkardığı bir propaganda idi. Aynı propagandanın Osmanlı gönüllüleriyle ilgili haberlerde de devam ettiği görülür.

2. Osmanlı Gönüllüleri

“Yaşasın Osmanlılar! Var olsun milletin gayreti!” şeklinde yazılarıyla Osmanlı-Rus harbi başlamadan önce Osmanlı tebaasının gönüllü birlikler oluşturduğunu yazan *İttihad*, Aksaray, Beyazıt, Kasımpaşa, Üsküdar, Kadıköy, Beylerbeyi ve Babiâli'de açılan imza kampanyasına katılımın çok fazla olduğunu duyurdu ve bu “coşkulu” katılımı, Osmanlı Devleti'nin aleyhinde yürütülen politikalara karşı “ulvî bir cevap” olarak değerlendirdi.¹³¹

İstikbal gazetesinin imtiyaz sahibi Teodor Kasap da benzer şekilde Beykoz'da toplanan Osmanlı gönüllülerinin Osmanlı tebaasının fedakârlığının bir göstergesi olduğunu yazdı: “Hamiyetli ve kahraman insanların dünyada ve ahirette mükâfatlarını alacağını, onların Osmanlılığın şanını yeniden ihya ettiklerini ve düğüne gider gibi güle oynaya askerlerimizin yanında imdada yetiştiklerini” belirtti. ve “Vatanımızın saadet ve selameti için gerçekleşen bu birliktelik sayesinde düşmanlarımızın ciğerine hançer sapladık ve Osmanlıların şecaatinin daim ve baki olduğunu dünyaya duyurduk”¹³² sözleriyle gönüllüleri ihya etti.

Gönüllülerin orduya katılımıyla ilgili meseleyi dinî açıdan ele alan *Vakit* gazetesi ise Ehl-i İslam'ı cihada davet etti ve Hz. Muhammed döneminden bu yana cihada katılmanın önemine dikkat çekti.¹³³ *İstikbal* ve *Vakit* gazeteleri, gönüllü Osmanlı askerlerine yönelik haberler yayınlarak, Osmanlı tebaasına moral vermeyi amaçladılar.

İttihad gazetesi ise gönüllülerin katılımından memnundu, fakat 10 günde askerini yetiştirilemeyeceğine dair yazılar yazdı. Gazete, Beykoz'daki gönüllü askere atış talimi

¹³¹ *İttihad*, Nr: 112, 13 Zilhicce 1293 / 18 Kânunuevvel 1292, s.2.

¹³² *İstikbal*, Nr: 149, 1 Recep 1293 / 10 Temmuz 1876, s.1.

¹³³ *Vakit*, Nr: 542, 19 Rebiyülâhır 1294 / 31 Nisan 1293, s.2.

yaptırıldığını, ancak bu 10 günlük eğitimin sonunda başarılı olamayacaklarını ve eğitim süresinin çok kısa olduğuna değindi.¹³⁴ Ancak gazete, savaş için Osmanlı Devleti'nin kullanacağı mühimmatın yeterli olduğunu, Tophane'de mevcut bulunan topların büyük savaşlara dahi yeteceğini bu nedenle top fabrikalarının inşasından ziyade deniz lağımlarının inşaatıyla uğraşmak gerektiğini belirtti. Gazete, Osmanlı toplarına olan güvenini Tophane'deki memurlardan birinin bu konudaki sözlerine yer vererek pekiştirdi: "Toplarımız en son lüzumunda dahi evvel kadar fazladır ki topu olmayanlara isterlerse top satabiliriz." Gazete, gerek tersanede gerekse Tophane'de imal edilen deniz lağımlarının yalnız boğaza değil, Karadeniz sahiline de yerleştirilmesi gerektiğini yazdı. Baruthanede doldurulan fişenglerin "eğer geceli gündüzlü gayretle işlenecek olursa, fişeng fabrikalarının toplam iki yüz elli bin fişeng üretebileceği"nin hesap edildiğini belirtti.¹³⁵

Bu ifadeler, *İttihad* gazetesi'nin Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğuna ve savaşta galip geleceğine inandığını ya da bunun propagandasını yaptığını gösterir. Savaşa katılım ve desteği artırmak için gösterdiği çaba açısından Rus basını da Osmanlı basınından farksızdı. Rusya Tarihi üzerine makale ve kitaplarıyla bilinen Akdes Nimet Kurat "Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşı'na kadar Türk-Rus İlişkileri (1798–1919)" adlı eserinde, Rusların basını en iyi şekilde değerlendirdiklerini ve gazetelerle ülkenin güçlü olduğunu halkına ve dünyaya duyurmaya çalıştığını ifade etmektedir.

3. Rusya'nın Harp Hazırlıkları

Osmanlı basını, Avrupa basını veya gazetenin muhbirleri aracılığıyla Rus ordusu hakkında savaş öncesinden itibaren bilgiler verdi. Basın, Balkanlarda çıkan isyanların arkasında Rusya'nın olduğunu ve isyanlara faal bir şekilde destek verdiğini, ayrıca isyanlardan bu yana savaşa hazırlık yaptığını belirtti. Basına göre Rusya'nın Kırım Savaşı'ndan kalma bir yarası vardı ve Osmanlı Devleti ile hesaplaşacağı zamanı kollayan Rusya, 93 harbinden önce ordusunu ve subaylarını bu savaşa ciddi bir şekilde hazırladı. Osmanlı basınında "Rusya'nın Tedarikatı Askeriyesi" olarak yer alan haberlerde Rusya ile ilgili asker ve mühimmat bilgileri sıkça yer aldı. Ancak Osmanlı

¹³⁴ *İttihad*, Nr: 15, ? / 17 Temmuz 1292, s.3.

¹³⁵ *İttihad*, Nr: 112, 13 Zilhicce 1293 / 18 Kânunuevvel 1292, s.3.

Devleti ve Rusya hakkında verilen bilgiler ve sayısal değerler farklılıklar gösterdi. Bu da basının savaşa hazırlık aşamasındaki asker ve mühimmat bilgilerini propaganda amaçlı kullandığını gösterir.

Vakit gazetesi, *Levand Herald*'dan aldığı mektubun tercümesini temel alarak verdiği bir haberde, Rusya ile Osmanlı Devleti arasında çıkacak savaşta Rusya'nın hedefinin İstanbul'u almak olduğunu, fakat Asya üzerinden bu hedefi gerçekleştiremeyeceğini yazdı. Rusya'nın Kışnef (Kışinev?) ordusunun savaşa hazır olduğunu ve Osmanlı ordusunun Rusya tarafından gelecek saldırıya göre şekil alacağını belirtti. Ayrıca gazete, Rusya'nın Avrupa tarafından saldıracağını ve Memleketeyn'deki demiryollarını kullanacağını tahmin etti. *Vakit* gazetesi, Osmanlı Devleti'nin Rusya'nın hücumunu karşılamak için düşmanı nerede bulur ve görürse orada savaşacağını, Memleketeyn'de dahi savaşabilecek güçte olduğunu belirtti. Gazete, savaşın iki önemli noktasının olduğunu ve Rusya'ya karşı Tuna ve Balkanların tutularak önlem alınması gerektiğini yazdı.¹³⁶ Gazetenin haberinde, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında gerçekleşecek savaşın nerede ve nasıl olacağına dair yayınlar yaparak, meselenin ehemmiyetine dikkat çekti. Ayrıca gazete, Ruslara karşı önlem olarak Tuna ve Balkanların tutulması gerektiğini vurgulayarak, savaşın Balkanlarda cereyan edeceğini belirtti.

İttihad ve *Vakit* gazeteleri, Rusya'nın savaşla ilgili Avrupa gazetelerinde harita planlarının yayınlandığını ve Rusya'nın geçebileceği yerlerin üç plan şeklinde tahmin edildiğini yazdı.(Ek-5) Muhtemel ilk plana göre; Ruslar yine, 1809, 1828'deki savaşlarda geçtikleri Kalos(?) civarındaki Sanonov(?) adlı mevkiden; buradan geçmedikleri takdirde ise Mareşal Moltke(?)'nin belirttiği üzere, aynı plan çerçevesinde, Hırsova'dan geçebilirlerdi. İkinci plana göre; Rusya, Tuna'yı kullanmadan hareket edebilirdi ve Osmanlı güçleri, Vidin ve Niş tarafında bulunduğundan Rusya'nın burada taarruzla karşılaşma ihtimali vardı. Üçüncü plan ise Rusya'nın Sırbistan'a kadar ilerleyerek¹³⁷ oradan Niş ve Sofya'ya hareket edeceğini ve Sırbistan'ın tarafsızlığından yararlanacağını öngördü.¹³⁸ Hâlbuki Sırp lar, bu görüşün aksine zaten Rus taraftarıydı. Ayrıca yayınlanan savaş planları hakkında verilen haberin, Osmanlı Devleti için önemli

¹³⁶ *Vakit*, Nr: 514, 18 Rebiyülevvel 1294 / 22 Mart 1293, s.1.

¹³⁷ Petersburg gazetelerinin yazdığı haberde, Sırbistan'a gönderilen Rusya gönüllülerinin masraflarını Viyana ve Budapeşte konsoloslarınca Rusya'nın gönderdiği miktarla tedarik edildiği ifade edildi. *İttihad*, Nr: 95, 4 Zilkade 1293 / 8 Teşrinisani 1292, s.4.

¹³⁸ *Vakit*, Nr: 543, 20 Rebiyülâhır 1294 / 22 Nisan 1293, s.4.

olduğu kadar Avrupa için de önem arz ettiği ortadaydı. Bu planların yanında *İttihad*, Karadeniz'deki Rus donanması hakkında da bilgi vererek, Kırım Savaşı'ndan sonra Karadeniz'de Rus donanmasının bulunmadığını, bu nedenle Rusya'nın Rumeli trenlerini kullanarak hareket edeceğini, ancak bunun çok zahmetli olacağını belirtti.¹³⁹

Vakit gazetesi, bu planlardan hangisinin uygulamaya konulacağı hakkında kesin bir görüşün olmadığını yazdı. Ancak büyük ihtimalle, Ruslar Dobruca'dan, Silistre ve Varna üzerine geçip, Bükreş'ten hareketle Rusçuk ve Şumnu'yu ele geçirecekti. Gazete, Sırbistan'ın da Osmanlı kalelerini bozguna uğratmasıyla Edirne yolunun açılacağını tahmin etti. Avrupa gazeteleri ise aksine Rusların Anadolu tarafından hareketinin daha uygun olacağını yazdılar.¹⁴⁰ *Vakit* gazetesi, belirtilen planların uygulanması için bir-iki milyon askere ihtiyaç olduğunu ifade etti.

Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü yalnızlığı fırsat bilen Rusya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun tarafsızlığını da sağlayarak olası bir Osmanlı-Rus harbi için hazırlıklarını hızlandırdı. Bu arada Avrupa devletlerinin savaşa gitmeden meseleyi diplomatik yollarla çözümleme çabasının bir sonucu olarak 31 Mart 1877'de Londra'da bir protokol daha imzalandı.¹⁴¹ Fakat burada alınan kararlar, İstanbul Konferansı'ndakinden çok farklı olmadığından, Osmanlı Devleti tarafından yine reddedildi.¹⁴² Artık savaş kaçınılmazdı ve Rusya'ya sadece savaşı ilan etmek kaldı.¹⁴³

Sonuç olarak; Osmanlı Basını, Balkanlarda yaşananlardan sonra Avrupalı Devletlerin de baskısıyla Osmanlı Devleti'nin Kanuni Esasi'yi ilan ederek, kendisine bağlı Osmanlı tebaası üzerinde ıslahatlar yapacağını taahhüt ettiğini yazdı. *İttihad* gazetesi, Osmanlı tebaasını huzur ve saadet içerisinde yaşatmak esas ise Osmanlı Devleti'nin Kanuni Esasi'nin ilanıyla bunu tüm âleme gösterdiğini belirtti. Avrupalı

¹³⁹ Gazete, Rusya'nın Karadeniz'de donanmasını güçlendirmek için, İngiltere'den 4 adet torpil vapuru aldığını ve bunlardan Petersburg'da 100 adet taklidini ürettiğini yazdı. Gemilerin çelikten yapıldığını ve elektrikli ateşleme yöntemiyle hedefe ateş edilebildiğini belirtti. Bunlardan bazılarının kara yoluyla Karadeniz'e sevk olunduğunu ifade etti. *Vakit*, Nr: 900, 21 Rebiyülâhır 1295 / 12 Nisan 1294, s.3.

¹⁴⁰ *Vakit*, Nr: 543, 20 Rebiyülâhır 1294 / 22 Nisan 1293, s.4.

¹⁴¹ Bu protokolde Sırbistan'la yapılan antlaşma olumlu karşılandı ve Babiâli'nin harp esnasında toprak kazancını da tanımak şartıyla Karadağ'la da anlaşması istenildi. Babiâli bu şartları yerine getirirse Rusya da silahsızlanacaktı. Eğer bu şartlar olmazsa altı devlet gereken tedbirleri alacaktı. Y. Kurat, 592.

¹⁴² Konferans sonrası Çar ve danışmanları, Büyük Devletlerin birlikte hareket etmesini sağlamak için son bir girişimle Avrupa'nın önemli başkentlerini turladı ve Osmanlı Devleti'nin seferberlik hazırlığından vazgeçirilmesi için Avrupalı Devletlerden yardım talep etti. Londra ve Viyana'da bir antlaşma imzalanmadan önce Rusya'nın da aynı şekilde seferberlik hazırlığından vazgeçmesi uygun görüldü. İngiltere protokole tereddütle de olsa razı oldu. Sultan Abdülhamit ise protokolü reddetmiş ardından Rusya'da Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti." Mathew Smith Anderson, *Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslar Arası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, (Çeviren: İdil Eser, YKY., İstanbul, 2001), 208.

¹⁴³ Aydın, 498.

Devletler ise İstanbul Konferansı'nda Bulgaristan ve Bosna-Hersek için ıslahat talep etti. Bu durumu Osmanlı basını hoş karşılamadı. Sadece buraya özgü ıslahat, diğer Osmanlı tebaasını dışlamak demek olacaktı. Bu nedenle Osmanlı Devleti, konferans kararlarına ret cevabı verdi. Gazeteler, konferansçıların İstanbul'u terk etmelerinin savaş demek olmadığını ve alınan bu kararları kendi ülkelerine ileteceklerini ifade ettiler.

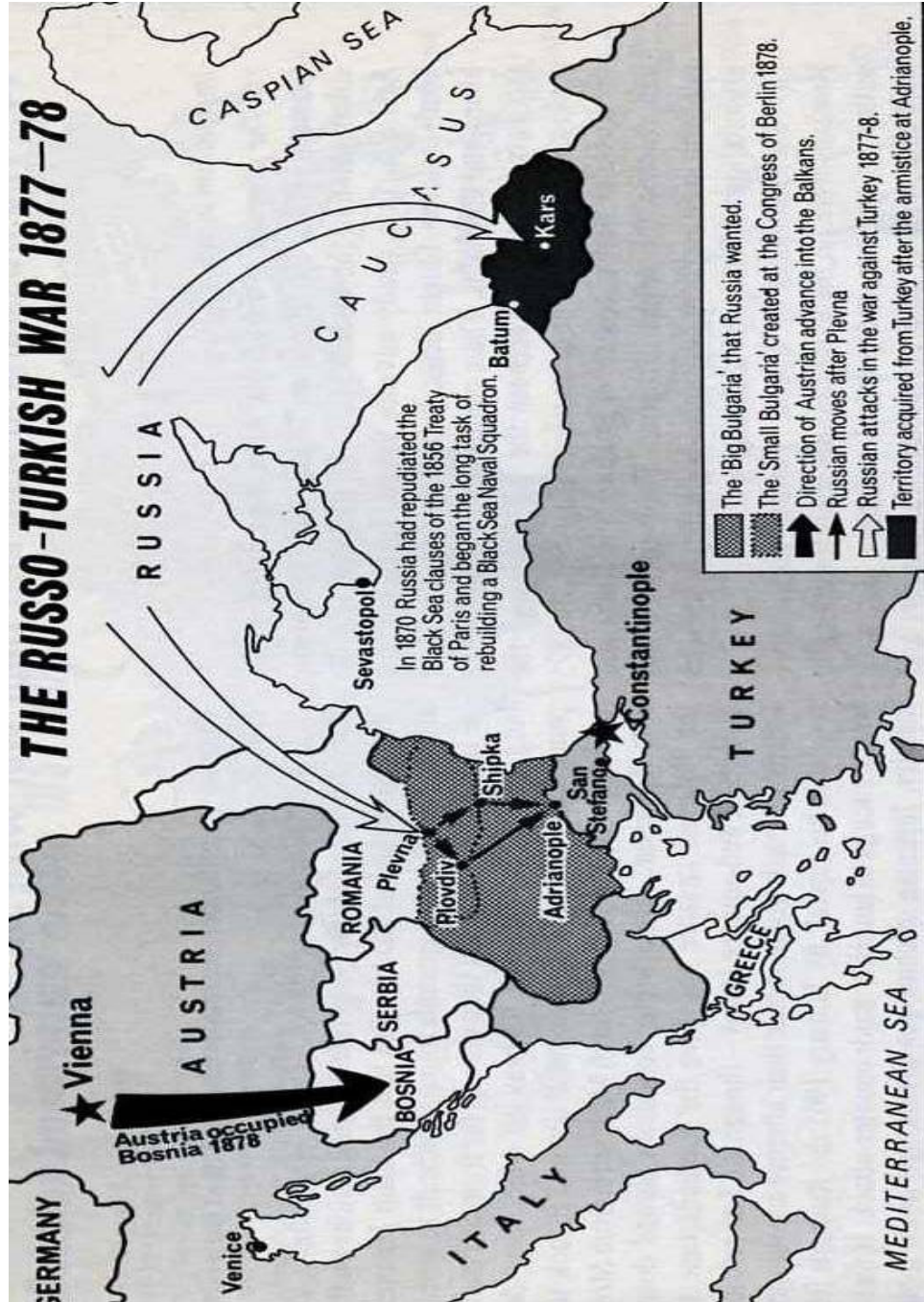
Osmanlı basını, olası bir savaş durumunda Rusya'nın savaşa cesaret edemeyeceğini iddia etti. Bu, belki de Osmanlı hükümetinin basın kanalıyla karşı tarafa gözdağı vermek niyetinin yansımasıydı. Görünen o ki Osmanlı basını, devletin çıkacak bir savaştan korkmadığı izlenimini vermek istedi. Bu bir propaganda idi ya da gerçekten öyleydi. Ancak modern çalışmalar, Osmanlı Devleti'nin asker ve mühimmat açısından yeterli olduğunu, yetişmiş subaylarının ise Rusya ile karşılaştırıldığında çok az olduğunu belirtirler.

İttihad gazetesi, Osmanlı Devleti'nin Hersek İhtilali'nden bu yana İngiltere ve Fransa gibi Avrupa devletlerini hoşnut etmeye çalıştığını, bu devletlerin ise konferansta Rus efkârına hizmet ettiklerini ve bunun da Osmanlı Murahhaslarını rahatsız ettiğini belirtti. Gazeteye göre, Osmanlı tebaası böyle bir durumda savaşa girecek kadar gözü pekti ve tüm Osmanlı tebaası konferansta verilen ret kararının arkasında idi. Osmanlı basını, Rus kuvvetlerinin Osmanlı kuvvetlerine karşı yetersiz olduğunu ve buna rağmen saldırgan hareketlerde bulunanların da yine Ruslar olduğu ifade etti.

Rusya'nın saldırı planlarına yer veren Avrupa gazeteleri, birçok saldırı planının olduğunu fakat bu planları uygulamanın kolay olmadığını ve bu planların ancak bir-iki milyon askerle hayata geçirilebileceğini ifade ettiler. Osmanlı gazeteleri ise savaş hangi topraklarda gerçekleşirse gerçekleşsin, Osmanlı Devleti'nin her yerde savaşmaya gücünün olduğunu vurguladı.

Osmanlı Devleti, Rusya ve Avrupalı Devletlerin Londra konferansında sunduğu kararları reddetti ve bunun üzerine Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Müteakip bölümlerde Osmanlı basınının savaş ve savaş sonrası gelişmelere bakışı ve yorumları sunulacak ve incelenecektir.

(Ek-5) 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rusya'nın Savaş Planını Gösteren Harita

<http://www.uoregon.edu/~kimball/images/frn.MPR.1877.78.RTwrx.Ctq29.jpg> (Erişim Tarihi: 08.07.2008)

BÖLÜM III

C) RUMELİ CEPHESİ VE DOĞU CEPHESİ'NDE SAVAŞ

Rus Çarı, 1877–78 Osmanlı-Rus Savaşı kararını kolay almadı. Çarlık hükümeti savaşa karşıydı ancak yine de savaş kararı verildi. Bunun sebebi, kamuoyunun Çar'ı etkilemesiydi. Aksakov'un başını çektiği Panislavistler, Rus basınında çok etkiliydiler. Onlar, yazdıkları makaleler ve yazılarla kamuoyu oluşturdular ve Çar'ı, savaşa katılmaması halinde Rusya'nın itibarının düşeceğine dair fikirler telkin ederek, baskı altına aldılar.¹⁴⁴ Rus halkı açısından, Rusya'nın Balkanlardaki amaçlarını gerçekleştirmesinden daha ziyade ekonomik kaygılar ön plandaydı. Bu savaş, Rus halkının en çok desteklediği savaş oldu. Rus hükümeti, halkını hiçbir zaman 93 harbinde olduğu gibi motive edemedi.¹⁴⁵

Osmanlı Devleti'nin ve Avrupalı Devletlerin savaşı önleme girişimleri hiçbir işe yaramadı. Yapılan konferanslar sadece savaşın çıkmasını geciktirdi. Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı hazırlandığı savaşta Avusturya ve İngiltere'yi tarafsız kalmaları için ikna etti ve böylece kendisine engel olabilecek güçleri saf dışı bıraktı. Avrupalı Devletler, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne saldıracağını bildiklerinden, adeta Rusya'nın yapacağı bu savaşta güç kaybetmesini beklediler. Osmanlı basını ve ikinci el kaynaklar, savaşın başlaması ve gidişatı hakkında genel itibarıyla paralel bir anlatım sunar. Ancak basının olayları sunumu biraz daha farklıdır.

Osmanlı basını, cepheden yenilgiler karşısında gelen haberlerinde mağlubiyet bahsini nadir olarak ele aldı. Bunun nedeni muhtemelen alınan mağlubiyetleri halka yansıtmamak ve kötü gidişatın etkisiyle halkın moralini daha da bozmamaktı. Osmanlı basını, bu dönemde Rus basınından çok fazla bilgi aktarmadığı görülür. Osmanlı basınında zafer olarak yer alan tek haber, Rumeli Cephesi'ndeki Plevne'nin savunması ile doğu cephesindeki Erzurum'un müdafaasıydı. Bunun dışındaki haberler ister istemez, çok sık yer verilmesine de mağlubiyete dair olanlardı. Bu bölümde, Osmanlı basınının Rumeli ve doğu cephesinde gerçekleşen olayları nasıl ele aldığını, ayrıca

¹⁴⁴ P.P.Moiseyev, "Balkan Ulusal Kurtuluş Hareketleri ve Osmanlı-Rus İlişkileri" *Türk-Rus ilişkilerinde 500 Yıl*, (TTK Yayınları: Ankara, 1999), 172.

¹⁴⁵ Acar, *Resimlerle...*, 65.

Osmanlı Devleti'nin her iki cephedeki durumunu basının nasıl değerlendirdiğini göreceğiz.

C.a) RUMELİ CEPHESİ

1. Memleketeyn ve Romanya'nın Savaşa Etkisi

Memleketeyn'in istilasını hakkında *Vakit* gazetesi, Rusların bu topraklardan çıkmak istemediklerini ve Kırım Muharebesi'ndeki gibi bu topraklara geçici olarak değil, kalıcı olarak yerleşmek istediklerini yazdı.¹⁴⁶ Memleketeyn hükümetinin, Rusya'nın istilasını protesto etmek amacıyla Petersburg kabinesine bir nota gönderdiğini yazan *Tercüman-ı Şark* gazetesi, Memleketeyn'in bu teşebbüsünü, tarihsel açıdan önemli ve ibret alınacak bir hadise olarak değerlendirdi.¹⁴⁷ Ruslarla Memleketeynliler arasındaki münasebetin son haddine vardığını ve gittikçe şiddetlenmekte olduğunu belirten gazete, Rus idaresinin Bulgaristan'dan Bükreş'e asker geçirdiğini; ayrıca Bükreş'te daha önceden bıraktığı mühimmat ile savaş araç gereçlerini topladığını belirtti.¹⁴⁸

Korrespondanz gazetesinden alıntı yapan *Tercüman-ı Hakikat* ise Romanya hükümetinin Büyük Devletlere karşı izlediği politika hakkında bilgi verdi. Buna göre, Romanya'nın istiklâlinin Rusya sayesinde olduğunu belirten gazete, Romanya'nın bulunduğu kıtanın kendisine kalmasının yine Rusya'nın izni dâhilinde olacağını yazdı. Ayrıca gazete, Şark meselesinin ortaya çıkışından bu yana Rusya'nın, Sırbistan ve Romanya'yı Osmanlı Devleti'ne karşı savaş olduğu zamanlarda harbe davet ettiğini, ancak Romanya'nın bu konuda Rusya'ya yüz vermeyerek tarafsızlığını ilan ettiğini belirtti. 1876 senesi sonbaharında savaş günden güne yaklaşırken, Romanya hükümeti de kendini korumak amacıyla Paris Antlaşması'nı imza eden Avrupalı Devletlere müracaat etti. Ancak Büyük Devletlerin de çözüm olmayacağını anlayan Romanya, bir süredir askerlerini Romanya sınırında toplamış olan Rusya ile bir mukavele akdetmeye karar verdi ve 16 Nisan 1877 tarihinde Rusya ile bir antlaşma imzaladı. Bu antlaşmayla Romanya, Rus askerine birçok imtiyaz ve topraklarını kullanma hakkını verdi. Bundan

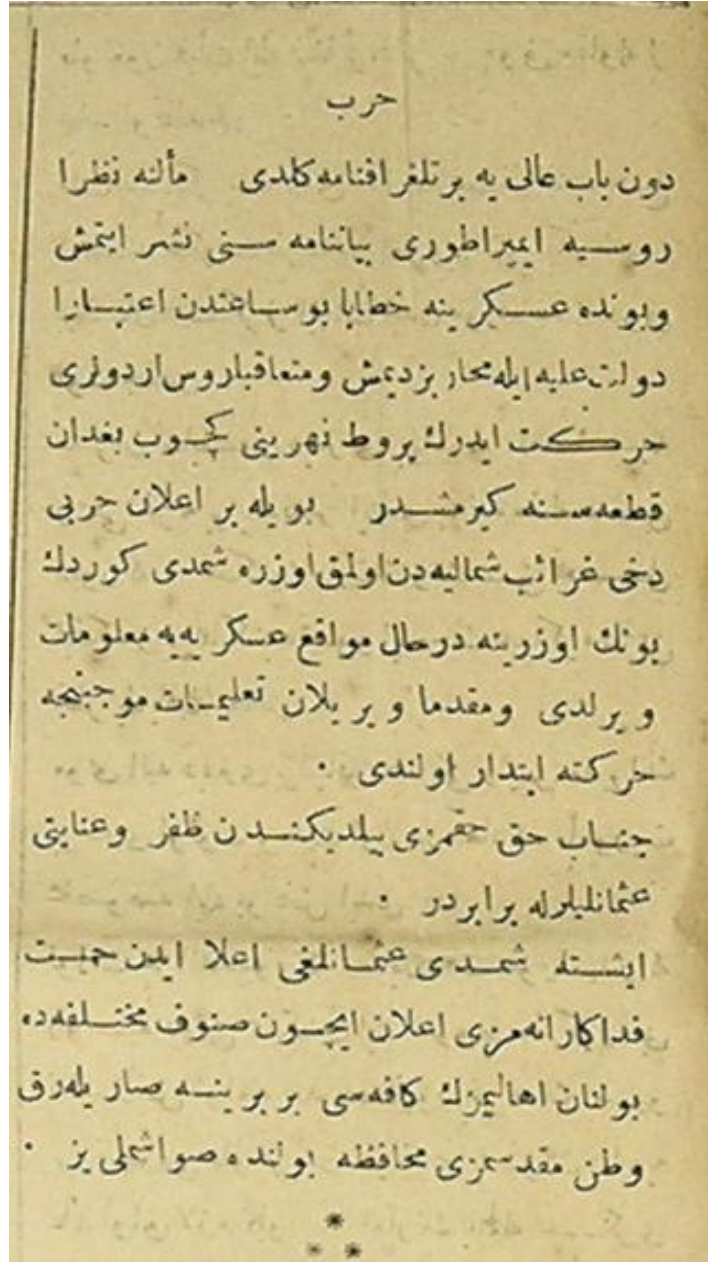
¹⁴⁶ *Vakit*, Nr: 576, 21 Cemaziyülevvel 1294 / 23 Mayıs 1293, s.1.

¹⁴⁷ *Tercüman-ı Şark*, Nr: 10, 16 Rebiyülâhır 1295 / 7 Nisan 1878, s.1.

¹⁴⁸ *Tercüman-ı Şark*, Nr: 26, 3 Cemaziyülevvel 1295 / 23 Nisan 1878, s.3.

yedi gün sonra Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan etti.¹⁴⁹ Osmanlı gazetelerinden *Vakit*, savaşın başladığına dair haberi, ilk sayfadan duyurdu.(Ek-6)

**Ek 6: *Vakit* Gazetesinin 93 Harbi'nin Başladığına Dair Verdiği Haber
(HARP)**

Vakit, Nr: 534, 23 Nisan 1293 / 11 Rebiyülâhır 1293, s.1

¹⁴⁹ *Tercüman-ı Hakikat*, Nr: 228, 2 Cemaziyülevvel 1296 / 13-25 Mart 1879, s.3.

1877 Nisan'ında Rusya'nın Osmanlı'ya savaş ilanının ardından, Rusya'daki kiliselerde çanlar çalındı, ayinler tertip edildi. “Dinsizlere karşı zafer bahşetmesi için” Tanrıya dualar edildi. Rusya'da bir “Haçlı Seferi” havası esmeye başladı. Osmanlı Devleti'nde de başta İstanbul olmak üzere birçok yerde Rusya'ya karşı savaş büyük bir heyecan uyandırdı ve “Moskof gâvuruna karşı zafer kazanılması için” camilerde dualar edildi. Sonuçta iki taraf birbirlerine karşı dinî duyguların da kullanılmasıyla kin ve nefret hislerini en üst düzeye çıkardılar. Osmanlı Devleti, harbi hiç arzu etmediği halde Rusya'ya karşı olan tutumundan dolayı, elindeki maddi ve manevi tüm imkânları seferber etti.¹⁵⁰

Rumî takvime göre 1293 yılına rast gelen bu savaş, diğer Osmanlı-Rus savaşları gibi Tuna ve Doğu Anadolu'da cereyan etti. Tuna cephesinde Abdülkerim Paşa vardı. Paşa, Tuna'yı iki müdafaa hattına ayırdı. Birincisi Tuna'nın sol kıyısı; ikincisi ise Balkan Dağlarıydı.¹⁵¹ Bu cephede Osmanlı güçleri yaklaşık 180.000 kişiydi. Merkez karargâh Silistre, Totrakan, Rusçuk, Zıstovi ve Vidin'de toplandı.¹⁵² Rusların Baltık donanmasının, Akdeniz'e inme ihtimaline karşılık, Çanakkale Boğazı tutuldu. Grandük Nikola emrinde 160.000 kişilik bir Rus ordusu Romanya sınırında toplandı.¹⁵³

Savaşın başlamasıyla Rusya, Romanya topraklarına girdi. Dobruca ve Bükreş istikametinde ilerleyerek, 27 Haziran'da Zıstovi, 1 Temmuz'da da Tırnova'yı ele geçirdi. Niğbolu ve Şıpka'da Türklerin direnişiyle karşılaşmalarına rağmen, Ruslar buraları da ele geçirdi. Bu haberler İstanbul'da heyecan uyandırdı. Hatta başkent Bursa'ya nakledileceği haberleri bile çıktı. Askerî harekâtın savaş tekniğine göre yürütülmemesi bahane edilerek, savaşın başkentte kurulan bir askerî meclis tarafından idaresine karar verildi. Alınan kötü neticelerden dolayı, Serasker Redif Paşa ve Serdar-ı Ekrem Abdülkerim Paşa görevlerinden alınarak divan-ı harbe gönderildi ve Abdülkerim Paşa'nın yerine Mehmet Ali Paşa getirildi. Tuna cephesinde Süleyman Paşa ve Osman Paşa kuvvetleri çarpışmalara devam ettiler. Ancak bu cephede savaş Plevne'de

¹⁵⁰ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798–1919)*, (AÜDTCF Yayınları: Ankara, 1970), 93–94.

¹⁵¹ Aydın, 498.

¹⁵² Rumeli Cephesi; 24 Nisan 1877'de Rusya'nın Romanya sınırını geçerek başlattığı savaştan sonra burada birkaç cephede savaş devam etti. I. Şıpka Muharebesi(17 Temmuz 1877), I. Plevne Muharebesi (19 Temmuz 1877), II. Plevne Muharebesi(30 Temmuz 1877), II. Şıpka Muharebesi, III. Plevne Muharebesi(7 Eylül 1877), Huruç Harekâtı(10 Aralık 1877), 31 Ocak 1878 tarihinde Ruslarla Edirne Mütarekesi imzalanarak harp sona erdi. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, *1877–1878 Osmanlı-Rus Harbi Tarihi Broşürü*, (Genelkurmay Basımevi: Ankara, 2000), 29–55.

¹⁵³ Aydın, 498.

düğümlendi.¹⁵⁴ Heybetli bir kaleye sahip olmayan Plevne, küçük bir kasabaydı. Tahta perdelerle savunulan tepeler arasında bir yerdeydi ve önemli yollar üzerindeydi.¹⁵⁵ Ruslar, kuşatma altındaki Plevne ordusunun moralini çökertmek için Türk hatlarına gönderdikleri esirlerin ellerine *The Times* ve *Daily News* gazetelerinin “Türklerin hiç şansı yok” başlığını taşıyan nüshalarını tutuşturdular. Gazi Osman Paşa ise Ruslara teşekkür etti ve “soğuk kış gecelerinde ellerine ulaşan gazeteleri okuyarak zaman geçireceklerini” söyledi.¹⁵⁶ Bu ifadeler, savaş sırasında her iki tarafın da psikolojik savaşa başvurduğunu ve Rusların basın silahını Osmanlı Devleti’ne göre daha etkili biçimde kullandığını gösterir. Ayrıca Rusya’nın galip geldiğine ve üstün olduğuna dair haberler için Rus basınının yanı sıra Avrupa basınına da kullanması, Rusya ile Avrupa gazetelerinin olaylara aynı pencereden baktıklarına işaret eder. Onların aksine Osmanlı basını da gelişmelere “kendi” penceresinden bakarak, hemen her sayısında Plevne’de Osmanlı’nın galip geldiğine dair yazılara yer verdi. İkinci elden kaynaklar da Osman Paşa’nın Plevne’de gerçek bir destan yazdığını belirttiler ve bu konuda Osmanlı basınının yer verdiği haberlerle aynı paralelde yazdılar.

Gazi Osman Paşa’nın başarılı savunması sonucu Rus Çarı Alexander, Romanya’dan yardım istemek zorunda kaldı. Eylül 1877’de Rus-Rumen kuvvetleri Plevne’ye ortak saldırıda bulundular.¹⁵⁷ Müdafaa İstanbul’da memnuniyetle karşılandı.¹⁵⁸

¹⁵⁴ Ruslar I. Plevne Muharebesi’nde yenilmişler ve gerekli harp tedbirlerini alıp asker sayısını artırarak tekrar Plevne’yi almak için saldırıda bulundular. Burayı alarak bu savaşı askeri bir gezinti saymakta ve neticede iki ay sonra İstanbul önlerine varacaklarına inandılar. Ancak II. Plevne Muharebesi’nde tekrar bozguna uğrayan Ruslar hayretle beraber dehşet içerisine düştüler. Plevne, zor şartlara rağmen savunuldu ancak üçüncü defa muhasara edilen Plevne düştü. Halil Sedes, *1875–1878 Osmanlı Ordusu (1875–1876) Bosna-Hersek Bulgaristan İhtilalleri ve Siyasi Olaylar, Savaşları*, 2. Baskı (Çituri Biraderler Basımevi: İstanbul, 1946), 33–34.

¹⁵⁵ Metin Hülagü, *Gazi Osman Paşa Yaralı Mareşal*, 2. Baskı (Yitik Hazine Yayınları: İstanbul, 2006), 65–66.

¹⁵⁶ Turhan Şahin, *Öncesiyle ve Sonrasıyla 93 Harbi*, (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: Ankara, 1988), 109.

¹⁵⁷ Ruslar Plevne’de başarısızlığa uğradıktan sonra Romenlerden yardım istediler ve 40.000 kişilik Romen ordusunun gelmesiyle Plevne’ye karşı daha etkili oldular. Osman Paşa 5–6 aydır Plevne’yi savunduğundan dolayı yiyecek ve cephanesi kalmadı. Bu nedenle Rus hatlarını yarmak istedi. Ancak bunda muvaffak olamadı. Sonuç olarak; Plevne düştü ve Ruslar Osman Paşa’yı yaralı olarak ele geçirdiler. II. Alexander, kahraman Türk Paşasına kılıcını iade ederek, Paşanın ve Türk ordusunun şan ve şerefine saygı gösterdi.” Kurat, *Rusya ...*, 355

¹⁵⁸ İstanbul’da halkta müthiş bir sevinç ve coşku içindeydi. Ramazan akşamlarında olduğu gibi her yer ıslıl ıslıl ve camilerde “Allahu Ekber”, “Muhammed (S.A.V) Allah’ın Resulüdür.” yazıları vardı. Ruslar ise karamsarlık ve kendilerine güvensizlik içine düştü. Grandük Nikola ise Tuna’nın gerisine çekilmeyi dahi düşündü. Nikola, Çar ve Savunma Bakanı Miliutin tarafından ikna edildi. Hülagü, 134.

Takviyelerle birlikte asker sayısı 125.000'e ulaşan Rus ordusu, 40.000 kişilik Osmanlı ordusuna karşı saldırıya geçti. Ağır kış şartları ve yiyecek sıkıntısı nedeniyle Grandük Nikola'nın yaptığı "teslim ol" çağrılarını dinlemeyen Osman Paşa, bir yarma harekâtı ile düşmanın çemberini aştı. Ancak daha sonra düşmanın bunu fark etmesi üzerine teslim olmak zorunda kaldı. Osman Paşa'nın Plevne'deki Rus kuşatmasını yarmada başarılı olmasının nedeni, şehirde salgın hastalıkların başlaması ve 30.000 kişilik Rus kuvvetinin kuşatma hattından çekilmesi idi.¹⁵⁹

Liberal anlayışa sahip gazetelerden olan *Tercüman-ı Hakikat*'e göre; Romanya, Rusya sayesinde değil; Rusya, Romanya sayesinde emeline kavuştu. Gazete, Rusya'nın Romanya'yı kendi tâbiyetinden gördüğünü ve Romanya'nın kendi istiklalini Rusya sayesinde kazandığını belirtti. Romanya ise Rusya'nın bu "küstahça sözlerini" kabul etmeyerek, kendi istiklalini Rusya'nın muzafferiyeti sayesinde kazanmadığını ifade etti. Ayrıca gazeteye göre, Ruslar Plevne'de bozguna uğradıklarında Romanya'dan yardım dilediler ve bu savaşı Romanya'nın gönderdiği yardım sayesinde kazandılar. *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi, "İşte 93 harbi Rusya'ya bu kadar şanlar ve şerefler kazandırdı."¹⁶⁰ cümlesiyle Rusya'nın Plevne galibiyetini hakkıyla kazanmadığını ifade etti. Romanya ile ilgili haberler hususunda, Osmanlı basını ve basılmış eserlerin aynı görüşte oldukları görülür. Rusya kendi basınına propaganda aracı olarak kullanırken, Osmanlı gazetelerinin, sıkça gönderme yaptığı *Daily News* gibi başta olmak üzere bazı yabancı gazeteleri de Rus taraftarı yayınlar yapmakla suçladığı görülür.

Rusya'nın, Romanya topraklarına göz diktiğini yazan *Tercüman-ı Şark* gazetesi, Rusya'nın bu amacına ulaşması için daha fazla sabredemeyip, Romanya topraklarını istilaya kalkıştığını ifade etti. Gazete, Rusya'nın 25 Mart'ta Bükreş şehrini istila ettiğine dair verdiği haberinde, kasaba ve köylerin istilaya uğradığını ve buraların Rus askerlerinin ayakları altında kaldığını yazdı. Rusya'nın bununla da yetinmediğini ve hırsının giderek arttığını yazan gazete, Rusya'nın amacının tüm Baserabya kıtasını almak olduğunu, şimdiye kadar bu düşüncesinden vazgeçmediğini ifade etti.¹⁶¹

¹⁵⁹ Mustafa Gencer, "1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde Alman Basınına Göre; Plevne'den Berlin Konferansı'na Osmanlı Devleti" *Gazi Osman Paşa'nın Ölümünün 100. Yılı Münasebetiyle 1. Uluslararası Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa ve Dönemi (1833-1900) Sempozyumu Bildiriler*, (Gazi Osman Paşa Üniversitesi Yayınları: Tokat, 2000), 251.

¹⁶⁰ *Tercüman-ı Hakikat*, Nr: 228, 2 Cemaziyülevvel 1296 / 13-25 Mart 1879, s.3.

¹⁶¹ *Tercüman-ı Şark*, Nr: 24, 1 Cemaziyülevvel 1295 / 21 Nisan 1878, s.4.

Konuyla ilintili olarak gündeme gelen Dobruca hakkında *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi şunları yazdı: “Romanya hiçbir zaman Rusya’ya ait bir toprak olmamıştır ve Dobruca da Osmanlıya aittir. Eğer Dobruca bir devlete verilecek ise bu devletin, Osmanlı Devleti’nin de uygun gördüğü gibi Romanya olduğu bilinmektedir. O zaman Dobruca’nın durumu belli iken Romanya’nın Rusya’ya kendini teslim edeceği gibi bir durum asla söz konusu olmayacaktır.”¹⁶² Ayrıca gazete, Dobruca’da bulunan Bulgar ahalisinin Romanya hükümeti tarafından zulüm gördüğüne dair haberin doğru olmasının mümkün olmadığını yazdı. Ona göre, son dönemde yaşanan olaylara bakarak kimin zalim kimin mazlum olduğunu, tüm âlem çok iyi tahlil etti. *Tercüman-ı Hakikat*, Romanya’nın Rusya’ya ilhakının mümkün olmayacağı ve Rusya’nın Baserabya’yı güya kendi mülkü olan Dobruca kıtasıyla değiştireceği düşüncesindeydi. Ayrıca gazete, Romanya ahalisinin vatanını terke zorlanması gibi bir düşüncenin intikam duygularını güçlendireceğini belirtti.¹⁶³ *Tercüman-ı Şark* ve *Tercüman-ı Hakikat* gazetelerinin buna benzer ifadeleri, Rusya’nın hedefinin sadece İstanbul’a ulaşmak olmadığını, Balkanlarda da gözü olduğunu, fakat özellikle Baserabya kıtasına hâkim olmayı planladığını gösterir.

2. Edirne’den İstanbul’a Rus İşgali

Ruslar, Balkan topraklarını hızla işgal ederek Edirne’ye kadar geldiler. Osmanlı Devleti, Edirne’ye gelen Ruslarla mütareke yapmak için haber gönderdi. Çünkü Sultan II. Abdülhamit, Rusların İstanbul’a yaklaşmalarını istemedi. Bu nedenle, Ruslarla Edirne Mütarekesi imzalandı. Ardından II. Abdülhamit, İstanbul’un düşmesi tehlikesinden dolayı antlaşmaya razı oldu ve ağır şartları olan Ayatefanos Antlaşması’nı kabul etti. Ruslar, Padişahın alttan almasına ve antlaşmaları imzalamasına önem vermediler, çünkü İstanbul ve boğazları almak niyetindeydiler. Rus askeri, Edirne’den Yeşilköy’e kadar olan bölgeye yerleşti. Bu durum, İstanbul’da büyük heyecana ve telaşa sebep oldu.

Osmanlı basını, İstanbul’a kadar yaklaşan Rusların asker sayılarını, mühimmatlarını ve onlara gelen yardımlar gibi ayrıntıları sürekli olarak gazeteler aracılığıyla duyurdu. Devletin çaresizlik hali, basında da kendisini gösterdi. Avrupa

¹⁶² *Tercüman-ı Hakikat*, Nr: 227, 1 Cemaziyülevvel 1296 / 12–24 Mart 1879, s.3.

¹⁶³ *Tercüman-ı Hakikat*, Nr: 227, 1 Cemaziyülevvel 1296 / 12–24 Mart 1879, s.3.

basını ise bu durum karşısında telaşa düştü, çünkü söz konusu olan İstanbul'du. Ancak İngiltere, bu duruma müsaade etmedi. Ruslar, Edirne'ye kadar geldiklerinde İngiliz donanması da Marmara'da Mudanya önüne demirledi. Rus basını ise Edirne'ye giren Rusların İstanbul'u alacağını ümit etti. Onlara göre tek hedef İstanbul'un alınması idi. Ancak onların artık yeni bir dertleri vardı; o da İngiltere'ydi.

Edirne'nin ve daha sonra İstanbul'un Rus tehlikesi altına girişi aslında Plevne'nin düşüşüyle birlikte başladı. Plevne'nin düşmesiyle Sırbistan, Osmanlı'ya savaş ilan etti ve Rus kuvvetleri Edirne üzerine yürümeye başladı. Edirne, müdafaa açısından Plevne'den çok daha güçlüydü. Ancak Vali Eyüp Paşa mühimmat depolarını tahrip ederek geri çekildi.¹⁶⁴ *Basiret* gazetesi, Edirne'deki Hristiyanların Rus ordugâhına giderek şehirde bulunan ahaliye zarar gelmemesi koşuluyla Rus ordusunu şehre çağırdıklarını ve 20 Ocak 1878 tarihinde Rusların Edirne'ye girdiklerini yazdı.¹⁶⁵ *Vakit* gazetesi, Rus General Tutlin'in(?) planladığı gibi Edirne'deki istihkâm hazırlığını bir kat daha artırmayı hedeflediğini ve Rusya'nın güney ordusunun erzak ve mühimmatını Edirne'ye yerleştirmeyi planladığını duyurdu. Gazete ayrıca, kuzeyde bulunan Rus ordusu için de yine Edirne'de istihkâm hazırlığı yapılacağını belirtti.¹⁶⁶ Edirne'deki Hristiyanların Rus ordusunu şehre davet etmesine dikkat çeken *Basiret*, bunun Rusların İstanbul'a ulaşmak için Edirne'ye mühimmat ve erzak yığmasına zemin hazırladığını yazdı.

Vakit gazetesi, Rus ordusunun 20.000 askerle Ayastefanos'a geldiğini, General Tutlin'in esasen Grandük Nikola'nın kararı olan bu sayıyı az bulduğunu belirtti.¹⁶⁷ *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi ise *Daily Telegraph* gazetesinden yaptığı alıntıda Edirne ve Ayastefanos arasında 60.000; Rumeli'nin kuzeyinde General Zerman'ın(?) komutasında ise 40.000 olmak üzere Rusların toplam 100.000 askerinin bulunduğunu belirtti. Hasta vesaire hesaba katıldığında bu rakamın toplam 400.000 civarında olduğunu tahmin etti.¹⁶⁸ *Vakit* gazetesi, Ayastefanos'tan gelen haberi yayınlayarak, Rus askerine erzak, çadır gibi eşyalar getirildiğini ve hasta askerlerin de gelen vapurlarla

¹⁶⁴ Aydın, 499.

¹⁶⁵ *Basiret*, Nr: 2355, 16 Safer 1295 / 7 Şubat 1293, s.1.

¹⁶⁶ *Vakit*, Nr: 927, 20 Cemaziyülevvel 1295 / 12 Mayıs 1294, s.3.

¹⁶⁷ *Vakit*, Nr: 913, 5 Cemaziyülevvel 1295 / 26 Nisan 1294, s.4.

¹⁶⁸ Gazete, Osmanlı Devleti'nin Rusya politikasını kabullenmediğini ve Osmanlı'nın Avrupa'daki topraklarında 100.000 Rus askerinin olduğu ifade eder. Bunların geri alınması neticesinde halen 150.000 Rus askeri daha kalacağını ve bunların da genel itibarıyla hasta ve yaralı askerlerden oluştuğunu belirtir. *Tercüman-ı Hakikat*, Nr: 165, 11 Muharrem 1296 / 29 Kânunuevvel 10 Kânunusani 1879, s. 1.

geri götürüldüğünü yazdı.¹⁶⁹ *Tercüman-ı Şark* gazetesi de diğer gazeteler gibi İstanbul yakınlarındaki Rus birlikleri hakkında; ayrıca diğerlerinden farklı olarak Osmanlı ordusu hakkında bilgiler sundu. *Kordobosfor* gazetesinden yaptığı alıntı haberde, Rus askerinin Büyükdere yahut İstanbul'u zapt etmek amacıyla hareketlendiğini belirtti. Varna, Tırhala ve Selanik'ten gelenlerle birlikte Osmanlı ordusundaki asker sayısının 120.000 civarında; Rus asker sayısının ise yaklaşık 60.000 olabileceğini yazdı.¹⁷⁰ *Vakit*, *Tercüman-ı Hakikat* ve *Tercüman-ı Şark* gazetelerinin yabancı basından da faydalanarak verdiği bu bilgiler, Rusya'nın Edirne ve civarında ordusunu konuşlandırmasıyla birlikte İstanbul'u işgal etmeyi planladığını açıkça göstermektedir.

Tercüman-ı Şark gazetesi, *İstanbul* gazetesinden alıntı yaparak, Rusların İstanbul'a doğru ilerlediğini ve Ayvaz köyü civarına geldiklerini belirtti. Gazete, Rus askerinin Edirne'ye doğru çekileceği haberinin asılsız olduğunu ve bunun da barıştan yana anlamına geldiği hakkındaki rivayetin gerçekçi olmadığını yazdı.¹⁷¹ Benzer şekilde *Vakit* gazetesi de *Levand Herald* gazetesinden yaptığı alıntı haberinde, İstanbul civarında mevki tutmuş Rus ordusunun elli altmış bin civarında olduğunu; iki yüz topunun bulunduğunu ve Dersaadet ile Boğaziçi mevkilerini tutan birliklerine yeni askerlerin katılımıyla bir kat daha kuvvetlendiğini ifade etti.¹⁷² Gazetelerin de işaret ettiği üzere İstanbul için bir savaş olması çok muhtemeldi. Ancak bunun ne zaman ve nasıl olacağı, tahmin edilse de kesin değildi.

Tercüman-ı Şark gazetesinin haberine göre, İstanbul'da yaşayan İngilizler, Rusların şehre bu kadar yaklaşmasından korktukları için, İngiliz donanmasının Dersaadet sularına yaklaşmasını istediler. Boğazköy'e gönderilen 1500 Rus askeri, civardaki köyleri bastıktan sonra Belgrat köyüne sevk edildi. Ayrıca, gazete Rus askerinin çoğunun Çatalca'dan Büyükdere mevkiine kadar olan alana yayıldığını ve burada istihkâm kurduğunu belirtti. Son olarak gazete, Davutpaşa Kışlası'nın kuzey tarafına üç tabur Rus piyade askeri daha ilave olunması ve Rusların bu civarda ilerlemeleri üzerine, kumandan Bekir Paşa'nın bu bölgeye tayin edildiğini yazdı.¹⁷³ Bu ifadeden de anlaşıldığı gibi, Osmanlı Devleti İstanbul'u vermek niyetinde değildi.

¹⁶⁹ *Vakit*, Nr: 877, 27 Rebiyülevvel 1295 / 20 Mart 1294, s.4.

¹⁷⁰ *Tercüman-ı Şark*, Nr: 42, 19 Cemaziyülevvel 1295 / 9 Mayıs 1878, s.2.

¹⁷¹ *Tercüman-ı Şark*, Nr: 38, 15 Cemaziyülevvel 1295 / 5 Mayıs 1878, s.1.

¹⁷² *Tercüman-ı Şark*, Nr: 40, 17 Cemaziyülevvel 1295 / 7 Mayıs 1878, s.1.

¹⁷³ *Tercüman-ı Şark*, Nr: 42, 19 Cemaziyülevvel 1295 / 9 Mayıs 1878, s.2.

Rusya asker yığınağı yaparken, Osmanlı Devleti de gereken önlemleri alarak İstanbul'u savunmaya hazırlandı.

Sonuç olarak; Osmanlı basının sıkça haber alıntıları yaptığı Avrupa gazetelerinin Rus ordusunun durumu hakkında ayrıntılı bilgi vermesinin nedeni, İstanbul'un Ruslarca işgal edilmesi ihtimalidir. Osmanlı basınına göre, Rusların İstanbul etrafında asker sevkıyatı yapmaları, Avrupa basınına oldukça telaşlandırdı.

Osmanlı gazetelerine göre İstanbul'a bu kadar yaklaşmış Rus birliklerini durdurabilecek en önemli güç, Gelibolu'ya gelebilecek bir İngiliz donanmasıydı. *Vakit* gazetesi, İngiliz donanmasının Gelibolu'dan girmesi halinde Rusya'nın Karadeniz tarafından Boğaz'ı çevireceğini ve İngilizlerin buradan Karadeniz'e geçmelerine izin vermeyeceğini yazdı. Gazete, Rusya'nın Çatalca'nın Karadeniz Boğazı istikametinde çevirme yapması durumunda İngiliz birliklerinin İzmit ve adalar tarafına geçeceğini; İngiliz donanmasının ise Büyükdere ve Kavaklıköy'e geleceğini belirtti.¹⁷⁴ *Vakit* gazetesi, hem İngiliz hem Rus gazetelerinin beyanlarını yayınlayarak, İngiltere'nin tutması gereken mevkiinin Büyükdere değil, Gelibolu olması gerektiğini yazdı. Aynı şekilde Rusya'nın ilk tutacağı mevkiinin de Büyükdere olmayacağını, Gelibolu olabileceğini belirtti. Ayrıca gazete, Rusların İstanbul'u değil, sadece Karadeniz Boğazı'nı çevirebileceklerini, İstanbul tarafına gelirlerse de Galata ve Üsküdar taraflarındaki 15–20 liralık topraklarla Osmanlı'nın ahşap evlerini dahi yok edemeyeceklerini yazdı.¹⁷⁵ *Vakit*, Rusya'nın ve İngiltere'nin tutması gerektiği mevkileri beyan ederek, aslında İstanbul'un kuşatma altında olduğunu ve her an işgal edilebileceğini belirtti. Fakat İngiltere'nin gücünden cesaret alarak, özellikle İngiltere ile Rusya'yı kıyaslayarak, Rus donanması hakkında alaylı bir ifade kullandığı ve İngiltere'ye yakın olduğu görülür. Benzer şekilde tarihçi Alan Palmer de Sir Layard'ın tesirinde kalan II. Abdülhamit'in İngilizlere daha meyilli olduğunu vurgular.

Vakit gazetesi, 29 Nisan tarihli *Times* gazetesinden alıntı yaptığı haberinde, Rus ordusu ve İngiliz donanmasının İstanbul civarından çekilmeyi kabul ettiklerini; bunda Alman Prensi Bismarck'ın daha önceden sarf ettiği gayretlerin etkisi bulunduğunu; Rusya'nın müzakerelerin devamına hazır olduğunu ve meselenin sulhen çözülmesini istediğini belirtti. *Tercüman-ı Şark* gazetesi ise Rusya'nın muharebede verdiği maddi

¹⁷⁴ *Vakit*, Nr: 894, 15 Rebiyülâhır 1295 / 6 Nisan 1294, s.1.

¹⁷⁵ *Vakit*, Nr: 894, 15 Rebiyülâhır 1295 / 6 Nisan 1294, s.1.

zarar hakkında her şartı kabul etmeye açık olduğunu yazdı.¹⁷⁶ Avrupa gazeteleri ise *Vakit*'in verdiği bilgiye göre, İngiliz donanmasının Marmara'dan; Rus askerinin Edirne'den çekilmesi meselesinin önemli olduğunu ifade etti.¹⁷⁷ *Vakit* gazetesi; Kont Şuvalof'un, İngiltere'nin Marmara'dan, Rusya'nın da İstanbul'dan çekilmesine dair Londra kabinesine bir plan teklifinde bulunacağını, teklifin kabul olmaması halinde savaşın kaçınılmaz olduğunu belirtti. Gazeteye göre; Almanya, barış görüşmelerinde bulunmayarak ve mesele ile ilgilenmeyerek kenarda durmayı tercih etti. Gazete, Rusların İngilizlerin gitmesi için uğraşmakta olduğunu, fakat İngiltere'nin Rusya'yı bölgeden "defetmeden" Marmara'dan gitmeyeceğini; Rusya'nın ise boğazları ele geçirerek, İngilizlerin Karadeniz'den geçmelerine mani olmak istediğini belirtti.¹⁷⁸ Rusların İstanbul'dan Edirne'ye, İngilizlerin de Marmara'dan Gelibolu'ya çekilmesi fikri tarafları karşılıklı olarak endişelendirdi. Hem İngiltere hem de Rusya'nın böyle bir durumda dikkatli hareket etmeleri gerekirdi.¹⁷⁹ *Vakit* ve *Tercüman-ı Şark* gazeteleri, İstanbul için yapılan İngiliz-Rus çekişmesini ve Osmanlı Devleti'nin ne kadar çaresiz kaldığını ortaya koydular.

Golos gazetesinden alıntı yapan *Vakit* gazetesi, İngiltere'nin Marmara'da kalmasının Rusya'ya ne kazandıracağını veya ne kaybettireceğini sorguladı.¹⁸⁰ *Vakit*'in aktardığına göre *Golos* gazetesi, İngiltere'nin Marmara'da kaldığı için fazla masraf etmediğini, ancak Rusya'nın aynı durumda olmayıp, hem askerî hem de maddi birçok masrafının olduğunu belirtti ve bu durumun İngiltere tarafından düzeltilmesini istedi. Bu habere binaen *Vakit* gazetesi ise Osmanlı Devleti'nin böyle bir durumda tarafsız kalmasının daha iyi olacağını belirtti.¹⁸¹ Nitekim Osmanlı hükümeti de farklı düşünmeyerek tarafsız kalmayı yeğledi.

Tercüman-ı Şark gazetesi, Petersburg gazetelerinden aldığı haberde, Rumeli ordusunun Rusya'ya geri çekildiğini, kendi içinde tekrar toparlanarak asker topladığını

¹⁷⁶ *Tercüman-ı Şark*, Nr: 29, 6 Cemaziyülevvel 1295 / 26 Nisan 1878, s.3.

¹⁷⁷ *Vakit*, Nr: 904, 26 Rebiyülâhır 1295 / 17 Nisan 1294, s.1.

¹⁷⁸ *Vakit*, Nr: 894, 15 Rebiyülâhır 1295 / 6 Nisan 1294, s.1.

¹⁷⁹ *Vakit*, Nr: 904, 26 Rebiyülâhır 1295 / 17 Nisan 1294, s.1-2.

¹⁸⁰ Gazete, Rumeli topraklarının iki yıldır işgalde olduğunu, Rusya Rumeli'deki ordusunu İngiltere'nin saldırma ihtimali nedeniyle hazır bir şekilde teyakkuzda bulunduğunu yazdı. Rusya ordusunun yapılan savaşlardan dolayı yorgun düştüğünü, ayrıca Rusya'nın Balkanlarda 180.000 civarında askerinin olduğunu belirtti. Rusya'nın, Osmanlı'nın tarafsızlığını belirtmesi halinde dahi İstanbul civarında bir kolordu bulunduracağını ifade etti. *Vakit*, Nr: 888, 9 Rebiyülâhır 1295 / 31 Mart 1294, s.2.

¹⁸¹ *Vakit*, Nr. 885, 9 Rebiyülâhır 1295 / 28 Mart 1294, s.3.

ve savaştan önceki sayısına ulaşarak İstanbul için hazırlık yaptığını belirtti.¹⁸² 4 Mayıs tarihli *İstanbul* gazetesinden alıntı yapan *Tercüman-ı Şark* gazetesi, Rusların Ayastefanos'u terk etmek istemediklerini ve burada bulunan askerlerin bir kısmının civardaki tepelere çıkarıldığını, diğer askerlerin ise Ayastefanos'ta kaldığını duyurdu. Ayrıca Rusların, Şumnu, Varna ve Batum'un tahliyesiyle ilgili ağırdan almalarına binaen, Avrupa devletlerinin Rusya'ya hiçbir ültimatol vermediğine ve bir karar almadığına dikkat çekti.¹⁸³ Gazeteye göre, İstanbul üzerine yoğunlaşan, onu Ruslara kaptırmamanın telaşında olan Avrupalı Devletler, Rumeli ve doğudaki yerlerle ilgilenmediler bile. Rusya ise hedefe bu kadar yakınken bu toprakları terk etmenin yanlış olduğu düşüncesi içerisindeydi, ancak savaşın Rusya ekonomisini yorduğu da bir gerçektir. Buna rağmen Rusya, İstanbul için mücadelesini ısrarla sürdürdü.

Tercüman-ı Şark gazetesinin, İstanbul konusunda ısrarlı olan Rus ordusunun durumunun aslında hiç de iyi olmadığına dair sunduğu bilgiler son derece önemlidir. Gazete, *Levand Herald* gazetesinden aldığı haberde, sıtma hastalığının Çatalca ve civarında hayli şiddetli olduğunu ve Rus askerlerinin tepelere çıkarılarak, oralarda ikamet ettirildiğini belirtti. Bunun sebebi, Çatalca civarındaki bataklıklardı. Bunun yanında Rus ordusu sadece sıtma hastalığından değil, tifodan da zarar gördü. Burada bulunan Rus ordusuna ait iki cerrah ve mevki kumandanı da tifodan öldü.¹⁸⁴ Rus ordusunda hayli etkili olan hastalık, Rusların tedbir almasına neden oldu. Rusların, Edirne'de 15.000 askeri varken şimdi, hastalık nedeniyle sadece 2000 civarında askeri bulunmaktaydı. Sayının bu kadar az olmasının nedeni, buradaki askerlerin saharlara ve Balkanlara sevk edilmiş olmasıydı.¹⁸⁵ Gazetenin verdiği bilgilere göre Rus askerinin yakalandığı tifo hastalığının azalması ve yok edilmesi için seyyar hastaneler kuruldu. Bunun için Rusya'dan üç yüz kadar çadır getirildi.¹⁸⁶ Gazete, hastalığın sadece Edirne'de olmadığını haber vererek, Erzurum'da da 16.000 Rus askerinin tifodan öldüğünü yazdı.¹⁸⁷ *Tercüman-ı Şark* gazetesi, Rusya'nın İstanbul'u alması konusunda karşılaştığı engelin sadece İngiltere olmadığını, Edirne ve Erzurum'da tifodan binlerce

¹⁸² *Tercüman-ı Şark*, Nr: 61, 9 Cemaziyülâhır 1295 / 29 Mayıs 1878, s. 4; *Tercüman-ı Şark*, Nr: 62, 10 Cemaziyülâhır 1295 / 30 Mayıs 1878, s.1.

¹⁸³ *Tercüman-ı Şark*, Nr: 35, 12 Cemaziyülevvel 1295 / 2 Mayıs 1878, s.4.

¹⁸⁴ Rusların kendi askerlerini defnetmek için tabut istemeyip üniformasıyla bir at üzerine bindirilerek askeri müzik eşliğinde mezara kadar götürülüp defnolunduğu rivayet edilir. *Tercüman-ı Şark*, Nr: 45, 22 Cemaziyülevvel 1295 / 12 Mayıs 1878, s.2.

¹⁸⁵ *Tercüman-ı Şark*, Nr: 40, 17 Cemaziyülevvel 1295 / 7 Mayıs 1878, s.2

¹⁸⁶ *Tercüman-ı Şark*, Nr: 45, 22 Cemaziyülevvel 1295 / 12 Mayıs 1878, s.2.

¹⁸⁷ *Tercüman-ı Şark*, Nr: 61, 8 Cemaziyülâhır 1295 / 28 Mayıs 1878, s.3.

askerin öldüğünü belirtti. Bu durum, Rusların Edirne’de istihkâm kursalar dahi burada başarılı olamadıklarını, ayrıca ısrarla devam eden ilerleyişin Rusya’yı hem askerî hem de ekonomik olarak etkilediğini göstermesi açısından son derece önemlidir.

Tercüman-ı Şark gazetesinin 25 Mayıs 1878 tarihli Hocabey’den aldığı mektup, şehrin askerle dolu olduğunu ve Rusya’nın Rumeli ordularının Bükreş’ten alınarak Hocabey’e sevk edildiğini belirtti. Gazete, burada bulunan Rus ordusunun mühimmat, erzak ve levazımat gibi ihtiyaçlarının merkezinin Hocabey olduğunu, diğer levazımatın ise Bükreş’te terk olunduğunu yazdı. Gazeteye göre Rus Çarı, Anadolu’daki Rus orduları için bir komite oluşturmuştu ve bu komiteye o güne kadar 150.000 ruble verilmişti ve 200.000 ruble daha verilecekti.¹⁸⁸ Ayastefanos ve civarına yayılmış olan Rus askeri için Rus Hükümeti tarafından Hocabey’e vapurla askerî malzeme gönderildi.¹⁸⁹ *Tercüman-ı Şark* gazetesi, Rusya’nın İstanbul’un alınması için ısrarla erzak ve mühimmat desteği yaptığını, ayrıca Bükreş’in İstanbul’a uzaklığı nedeniyle erzak ve mühimmat desteğini Hocabey’e kaydırıldığını gösterir.

Vakit gazetesi, Rus ordusunun iki yıldan beri Edirne’den Ayastefanos’a kadar uzanan bölgede bulunduğunu, bu nedenle Bulgaristan ve Rumeli’de Rus ordusunun kalması halinde, erzak ihtiyacının artacağını yazdı. İngiltere, harp ilan etmese dahi Rus ordusunun burada maddi anlamda zarara uğrayacağı ortadaydı. *Vakit* gazetesi, İngiltere ve Yunanistan’ın birbiriyle anlaşmalı olduğunu, Yunanistan’da İngiliz askerinin bulunduğunu ve Rumeli’de bir savaş olursa İngiltere’nin burada savaşa girebileceğini belirtti. Gazete, Balkanlarda 180.000 İngiliz askerinin olduğunu; Osmanlı Devleti’nin İngiltere ile ittifak halinde olması gerektiğini, aksi halde Rusların İstanbul’a da bir kolordu yerleştirmelerinin an meselesi olduğunu ifade etti.¹⁹⁰ *Vakit* gazetesi, Osmanlı Devleti’nin denge politikası uygulaması gerektiğini, Rusya’nın saldırısına karşı kalkan olarak İngiltere’yi kullanmasının mantıklı olduğunu savundu.

Ayrıca gazete, *Golos* gazetesinden yaptığı alıntıya istinaden, Rusya’nın Balkan sınırındaki askerinin çıkabilecek savaş için yeterli olacağını; Rus gazetelerinin asker sevkiyle ilgili haberler yayınlaması üzerine Osmanlı Devleti’nin de buna karşı önlem

¹⁸⁸ *Tercüman-ı Şark*, Nr: 61, 8 Cemaziyülâhır 1295 / 28 Mayıs 1878, s.3.

¹⁸⁹ *Tercüman-ı Şark*, Nr: 51, 28 Cemaziyülevvel 1295 / 18 Mayıs 1878, s.2; Ayastefanos ve Çatalca’da bulunan Rus ordusunun levazımat ve diğer malzemelerini nakil için Rusya çiftliklerindeki çiftlik sahipleri tarafından gönderilen ameleleri arabacı olarak kullandılar. Fakat toprak işlerinden dolayı bu amelelerin yerine istihdam olunmak üzere Rusya’nın askeri idaresi tarafından İstanbul’dan amele ve arabacılar tutulmaya çalışıldığı belirtildi. *Tercüman-ı Şark*, Nr: 36, 13 Cemaziyülevvel 1295 / 3 Mayıs 1878, s.1.

¹⁹⁰ *Vakit*, Nr: 888, 9 Rebiyülâhır 1295 / 31 Mart 1294, s.2.

alacağını yazdı.¹⁹¹ *Vakit* gazetesi, Balkanlardaki Rus askeri hakkında *Golos* gazetesinden alıntı yapmakla aslında Rusya'nın halen güçlü olduğunu, ancak Osmanlı Devleti'nin de buna önlem alması gerektiğini gösterir.

Levand Herald gazetesinin Rusya ile ilgili yaptığı haberi yayınlayan *Vakit* gazetesi, Moskova ve Petersburg'da Nihilistlerin savaş hakkındaki nefretlerinden bahsetti ve ayrıca Rusya'nın İngiltere gibi bir rakibi göze alamayacağını ifade etti. Benzer şekilde *Tercüman-ı Şark* gazetesi de muhtemel Rus saldırısı durumunda Rus ordusunun başarısız olacağını, çünkü Rus askerinin önemli bir kısmının tifo hastalığına yakalanarak telef olduğunu yazdı. Ayrıca İstanbul'a yönelik olası bir Rus saldırısına karşı, Gazi Osman ve Gazi Muhtar Paşa'ların toplam 100.000 kişilik bir orduyla İstanbul'u müdafaa edeceğini belirtti. *Vakit* gazetesi, Beaconsfield'ın, Avrupa'nın hukukunu muhafaza edeceğini ve Rusya'nın çaresiz bir şekilde buna boyun eğeceğini düşündü. Gazete, Rusya'nın çıkabilecek savaşta sadece kendisi için savaşmadığını, diğer devletleri de düşündüğünü ve Ayestefanos Antlaşması'nın hükümleriyle de bunu göstermeye çalıştığını yazdı.¹⁹²

Bütün bu yorumlar, Rusya'nın savaşı meşru kılmak için, sadece kendisi adına savaşmadığını savunduğunu, fakat İngiltere'nin tavrından da çekindiğini ortaya koyar. Osmanlı gazeteleri muhtemel bir Rus saldırısı karşısında İstanbul'un her ne şekilde olursa olsun savunulacağını vurguladı. Ayrıca Osmanlı basınında yer alan haberler, Rusya'nın hem iç karışıklıklarla uğraştığını hem de cephede hastalıklarla boğuştuğunu ve böyle bir durumda İstanbul'u almasının mümkün olmadığını yazdı. Bu nedenle gazeteler, Rusya'nın İngiltere ile savaşa girmesi halinde savaşın Rusya aleyhinde sonuçlanabileceğini düşündüler.

3. Rus ve Bulgar Mezalimi

Osmanlı basını, bu başlık altında Rumeli'de ve Bulgaristan'da yaşanan zulmü ele aldı, Rus ve Bulgarların yaptıkları mezalimi açıkça ortaya koydu. Bu mezalim karşısında Müslüman ahalinin derinden sarsılmasına ve yapılan mezalime karşı durmasına rağmen, Avrupalı Devletlerin müdahale etmemesi hakkında sıkça haberler yayınladı.

¹⁹¹ *Vakit*, Nr: 1119, 9 Zilhicce 1295 / 19 Teşrinisani 1294, s.3.

¹⁹² *Vakit*, Nr: 916, 8 Cemaziyülevvel 1295 / 29 Nisan 1294, s.1.

Örneğin *Vakit* gazetesi, Balkanlarda iki yıldan beri kan aktığını ve bu durumun tüm Müslümanlara üzüntü verdiğini belirtti. Tuna nehrinden Bulgaristan sınırına kadar olan kısımda, Müslüman ahali nüfus olarak daha fazlaydı. Rusların Ehl-i İslam'ı Rumeli'den çıkarma fikri vardı. Gazete, zulüm gören Müslüman halkın yaşadıklarını tüm insanlığın görmesi gerektiğini yazdı. Osmanlı Devleti, bu sıkıntı veren olayı, Rusya'nın Bulgaristan'a göndereceği bir komisyonla düzeltmesini istedi.¹⁹³

Levand Herald gazetesinden aldığı haberi yayınlayan *Tercüman-ı Şark* gazetesi, Edirne ve Filibe taraflarında yaşanan mezalim üzerine buradaki Rumların İstanbul'a gelerek, Avrupa Devletleri'nin elçiliklerine başvurmak istediğini belirtti. Şikâyet isteğinde olan Rumlar, Çar'ın himayesi altında olan yerlerde zulme uğradıklarını söylediler. Rusya, İngiltere ile bir harp vuku bulması ihtimaline karşılık, Rum halkı içinden asker olarak faydalanacaklarını seçti. Bu askerler, Rus ve Bulgarlara hizmet edecekti. İstanbul'a gelen Rumlar kendilerine ait kiliseleri, "gerek cebren ve gerek diğer suretlerle" Rusların aldığını ve Bulgarlara teslim ettiklerini belirttiler. Ayrıca Rus ve Bulgarlar, Rumlara ait mektep ve kiliseler ile onlara ait mülklere el koydular. Rum halkı, yaşanan tüm bu olayları Osmanlı Devleti yönetimine şikâyet etti; açıkça Osmanlı'dan kendilerini himaye etmelerini istedi.¹⁹⁴ Görüldüğü üzere, zulüm gören sadece Müslümanlar değildi ve bu durum basında da yer bularak aslında Osmanlı tebaasının dertlerinin ortak olduğunu gösterdi.

Rusya, Bulgaristan'a hâkimdi ve buradaki Müslüman halka karşı da zulümde bulundu. *Vakit* gazetesi, Dersaadet'in bundan haberdar olduğunu fakat bir çözüm bulamadığını yazdı.¹⁹⁵ Bu sebeple, zulüm altında bulunan Müslümanlar silaha sarılmak zorunda kaldılar.¹⁹⁶ Rus askerleri, Bulgar topraklarından büyük gruplar halinde sevk edildiler. Bulgarlar, birlikte yaşadıkları Müslümanlara karşı zulmedip köylerini basarak, buradaki kadınlara ve kızlara karşı kötü davranışlar sergilediler. Bunlar devam ederken,

¹⁹³ *Vakit*, Nr: 905, 27 Rebiyülâhır 1295 / 18 Nisan 1294, s.1.

¹⁹⁴ *Tercüman-ı Şark*, Nr: 36, 13 Cemaziyülevvel 1295 / 3 Mayıs 1878, s.2.

¹⁹⁵ Gazete, Rumeli'de Müslüman ahalinin katledilmesiyle ilgili Avrupa gazetelerine yansıyan miktarın 35-40 civarında olduğunu ve Osmanlı ve Rus komisyonları kurularak bu sayının tespit edilmesi gerektiğini ifade etti. Dökülen kanların dünya halkına ve savaşan milletlere usanç verdiğini, Osmanlı Devleti'nin kan dökülmesine dair bu konuda Avrupa gibi düşünmediğini yazdı.¹⁹⁵ *Vakit*, Nr: 911, 3 Cemaziyülevvel 1295 / 24 Nisan 1294, s.2.

¹⁹⁶ *Levand Herald* gazetesi, "Rumeli'nde Ahali-i İslam" başlığıyla yer alan haberde, Filibe kazası köylerinden Bölkümce(?) köyünde 8 Müslüman'ın Bulgarlar veya Ruslar tarafından katledildiğini yazdı. Gelen telgraflar ise Bulgarların Ahi Çelebi kazasında Korşanlı(?) isimli köyde de vukuat çıkararak Müslüman kadınlara karşı saldırgan tavırlar gösterdiklerini belirtti. *Tercüman-ı Şark*, Nr: 24, 1 Cemaziyülevvel 1295 / 31 Nisan 1878, s.2.

Ruslarla Müslüman halk arasında Çirmen'in kuzeyinde harp yapıldı. Edirne ve Filibe'deki Rus askeri farklı yerlere gönderildiğinden, Osmanlı askerinin buradaki sayısı azdı.¹⁹⁷ Burada *Vakit* ve *Tercüman-ı Şark* gazetesinin Müslüman ahalinin yalnız kaldığına ve bu nedenle zulüm gördüğüne yaptıkları vurguyla Osmanlı Devleti'ni eleştirdiği görülür.

Tercüman-ı Hakikat gazetesine göre, Bulgarların memuriyet işlerinde Ruslar görev yaptı. Ayrıca Ruslar, Bulgarlara ait olan makam ve yönetsel işlere de el koydu.¹⁹⁸ Ruslar, Bulgarları korumaya almalarına karşın, Rumları hor gördüler ve Bulgar kiliselerine giderken Rum kiliselerine gitmediler.¹⁹⁹ Bununla da kalmayan Ruslar, ellerine geçirdikleri Rumlara "kamçı ile adam dövmek" gibi cezai yöntemlerle işkencede bulundular. Pazarcık civarında Rumların mallarını yağmaladılar ve provokasyon amaçlı "1001 Rum öldürdüm" sloganlarıyla bu durumu övünç meselesi haline getirdiler.²⁰⁰ Balkan isyanında yardım etmemesine ve İngiltere yanlısı bir tavır takınmasına rağmen, Osmanlı gazeteleri Rusların Rumlara acımasızca davrandıklarını dile getirdiler. Ancak burada bulunan Rumlar, Osmanlı tebaasına bağlı ve hayatından memnun olan kesimdi. Bu nedenle Rusların kin ve nefretini buradaki Rumlardan çıkarması gazetelerin de dikkatini çekti ve haber olarak değer buldu.

Vakit gazetesi, Rus mezalimi hakkında tahkikat yapmak için Rodop'a gidildiğini ve Rusların "biçare" ahaliye karşı yaptıkları zulmün çok bariz olduğunu; buna rağmen Rusların zulüm iddialarını reddettiklerini yazdı. Gazete, buradaki zulümle ilgili olarak yapılan tahkikat hakkında mazbatalar hazırlandığını ve komisyonun da tutanakları imzalayacağını ifade etti.²⁰¹ Gazetenin aktardığı bilgiye göre, Rusların yaptığı zulmü incelemek için tahkikata katılan "Devletlü" Naşit Paşa, "Rusların biçare ahaliye yaptığı zalimliği gözleriyle gördü ve ahalinin evlerine kapatılarak üzerlerinden ateşe verildiğini ve yakılan evlerden hâlâ cesetlerin çıkarıldığını belirtti ve "böyle bir zulmün tarihte görülmemiş olduğunu" sözlerine ekledi. Paşa, bu zalimce davranışın Avrupa

¹⁹⁷ *Vakit*, Nr: 901, 22 Rebiyülâhır 1295 / 13 Nisan 1294, s.1.

¹⁹⁸ *Tercüman-ı Hakikat*, Nr: 182, 7 Safer 1296 / 18-30 Kânunusani 1879, s. 2.

¹⁹⁹ *Standard* gazetesi, Rusların Bulgarlara karşı iyi davrandığını Rum halka karşı ise kötü davrandığını yazdı. *Vakit* gazetesi, Rusların, Rum kiliselerinde ibadet etmeyip, Bulgar kiliselerine gittiklerini belirtti. Ruslar, Bulgarların Rumları öldürmesine müsaade etti. *Vakit*, Nr: 896, 17 Rebiyülâhır 1295 / 8 Nisan 1294, s.3.

²⁰⁰ *Vakit*, Nr: 896, 17 Rebiyülâhır 1295 / 8 Nisan 1294, s.3.

²⁰¹ *Vakit*, Nr: 881, 1 Rebiyülâhır 1295 / 24 Mart 1294, s.2.

gazetelerine aktararak, tüm âleme duyurulması gerektiğini ifade etti.²⁰² Müslümanlara yapılan bu zulüm Avrupa gazetelerine yansıtılarak, buradaki Müslüman ahalinin mezalimine karşın yardım alınması hedeflendi. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nden hiçbir medet umulmaması, *Vakit* gazetesi anlatmasa da, devletin çaresizliğini ortaya koyar.

Zaman gazetesi, Rusya'nın hücumu ve istilasını neticesinde Müslüman ahalinin zulme uğradığını ve Anadolu'ya göç ettiklerini yazdı. Gazete, II. Abdülhamit'in ihtiyaçların karşılanması amacıyla komisyonlar kurdurduğunu, ancak verilen yardımlara dahi fesat karıştırılarak yolsuzlukların yapıldığını ifade etti. Ayrıca gazete, zaten hasta ve yorgun olan muhacirlerin, bir kez de burada mağdur edildiklerini vurguladı.²⁰³

C.b) DOĞU CEPHESİNDE DURUM

Doğu cephesinde Rus taarruzuna karşı bir planı olmayan Osmanlı Devleti'nin, Abdülkerim Paşa ve Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın hazırladığı ortak bir savunma planına göre hareket etmesine karar verildi. Bu plana göre; Osmanlı ordusu Kars, Ardahan, Batum ve Erzurum'da Rus ordusunu doğa şartlarından yararlanarak durduracak; Dağıstan'da bulunan Müslüman halk da Ruslara arka cepheden zarar verecekti. Doğu cephesi, Balkanlara göre ikinci derecede önem arz etmekte olup, Rusların, bu cepheyle ilgili çalışmaları üç yıl önceye dayanmaktaydı. Bu yüzden Rusların planına göre ise Anadolu harekâtı taarruz üzerine kurulacaktı. Rusların ilk hedefleri Erzurum'u ele geçirmektir. Bu yüzden harbin başlamasından sonraki ilk 6 hafta içinde buraya ulaşılabilecekti. Daha sonra bu plan değiştirilerek, Rus kuvvetleri üç kola ayrıldılar ve Ardahan, Doğu Beyazıt ve Kars istikametine yürüdüler.²⁰⁴ Doğu Anadolu'da ise Ahmet Muhtar Paşa komutasında yaklaşık 55.000 askerden müteşekkil bir Osmanlı ordusu vardı.²⁰⁵ Ordu, Ardahan-Doğubayazıt arasında mevzilendi.²⁰⁶ Buradaki Rus ordusunun

²⁰² *Vakit*, Nr: 1014, 18 Şaban 1295 / 5 Ağustos 1294, s. 1.

²⁰³ *Zaman*, Nr: 286, 4 Safer 1296 / 15 Kânunusani 1294, s. 3.

²⁰⁴ Karal, 52-53.

²⁰⁵ Kafkas Cephesi; anılan harekât alanı tüm Kafkasya (Güney ve Kuzey) ile bugünkü Anadolu'nun Çoruh, Trabzon, Gümüşhane, Erzincan, Erzurum, Kars, Ardahan, Ağrı, Iğdır, Bitlis, Muş, Van illeriyle Gürcistan ve Ermenistan bölgelerini kapsar. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 4.

²⁰⁶ 29 Mart 1877 tarihi itibarıyla Kafkas Cephesi'ndeki Türk ordusunun personel mevcudu 1741 subay, 39 sağlık memuru dâhil 62.114 kişiden ibaretti. 12 Nisan'da bu miktar 63.778'e yükseldi. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 23.

başında General Melikof vardı. Rus ordusu 120.000 kişi civarındaydı.²⁰⁷ Kars, Doğubayazıt ve Ardahan'a doğru üç koldan ilerleyen Ruslar, 30 Nisan'da Doğubayazıt'ı ele geçirdiler. General Melikof'a karşı savaşıyan Osmanlı ordusunun iyi mücadele etmesine rağmen, Ruslar Ardahan'a girdi.²⁰⁸ *Vakit* gazetesi, Rusya tarafından Ardahan'ın istilası esnasında burada Hüseyin Avni Paşa ve 8.000 askerinin görev yaptığını belirtti. İstihkâm açısından 92 top ve 8 ay yetecek kadar zahire mevcuttu. Çarpışma neticesinde 152 şehit verildi ve yaralı sayısı da buna yakındı. Gazeteye göre, yenilginin en önemli nedeni, askerlerin firarıydı. Tarihte gücümüzü gösteren birçok savaş vardı. Örneğin; Kırım Savaşı'nda Rusya, Silistre'ye 80.000 askeriyle hücum etmişti ve buradaki 12.000 Osmanlı askeri, Osmanlı Devleti'nin şanını korumayı başarmıştı. Ancak bu sefer Osmanlı ordusu aynı başarıyı gösteremedi. Hüseyin Avni Paşa gibi başarılı bir komutana rağmen, Ardahan'ın Rusya eline geçmesi, Osmanlı Devleti açısından önemli bir hezimetti. Ardahan'ın savunmasının başarısızlığında hainliğin rolü olduğu gerekçesiyle Gazi Ahmet Muhtar Paşa konuyla ilgili bir mahkeme kurdu ve suçluları cezalandırdı.²⁰⁹ *Vakit* gazetesi, Ardahan'ı eline geçiren Rusya'nın Osmanlı askerinin yaptığı gibi 5-10 gün zevk-ü sefa eylemediğini, çünkü Rusların Osmanlı Devleti'nin durumuna düşmek istemediğini yazdı. Böylece Rusya, Ardahan'ı istiladan sonra Kars cihetine geçti. *Vakit* gazetesi, Osmanlı fırkasının Ardahan'a doğru yürüdüğünü ve Ardahan'ın Osmanlı Devleti tarafından kurtarılması halinde bunu haber etmenin büyük bir mutluluk olacağını ifade etti.²¹⁰ Görüldüğü üzere *Vakit* gazetesi, Osmanlı Devleti'nin Ardahan'ı kaybetmesinin Osmanlı'nın şanına yakışmadığını belirtti, buna neden olanlara Kırım Savaşı sırasında Silistre'nin az sayıda askerle nasıl savunulduğunu hatırlattı ve cephede Osmanlı Devleti'ni satmanın nelere mal olduğuna dikkat çekti.

1877 yılı Mayıs ayında Türk harp gemileri, Kafkas sahilindeki Suhum Kalesi'ni bombaladılar, buradaki Çerkez kıtaları sahile çıktıktan sonra, Abazalar da harekete katıldılar. Ruslar bir miktar askerini buraya sevk etmek zorunda kaldı. Kafkaslardaki bu

²⁰⁷ Rumeli Cephesi'ndeki Rus kuvvetlerinin savaşın başındaki mevcudu ise 275.000 piyade, 20.000 süvari ve 756 toptu. Daha sonra 50.000 civarında Romen ordusu eklendi; toplam asker sayısı 325.000'e çıktı. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 23.

²⁰⁸ Aziziye Savaşı'nın kazanılması tüm memlekette sevinçle karşılandı. Eğer Rus ordusu burada başarıya ulaşsa idi, Ayastefanos'a geldiklerinde durum daha da ağır olabilirdi. Bu savaş, 1,5 km'lik bir alanda tabyalarda yapılsa da önemi itibarıyla yüzlerce kilometrenin savunmasını yaptı. Vehbi Kocagüney, *1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde Aziziye Tabyası Savaşları*, (Genelkurmay Basımevi: Ankara, 1965), 32.

²⁰⁹ *Vakit*, Nr: 563, 11 Cemaziyülevvel 1294 / 12 Mayıs 1293, s.1.

²¹⁰ *Vakit*, Nr: 570, 18 Cemaziyülevvel 1294 / 19 Mayıs 1293, s.1.

gelişmeler, Osmanlı askerini ve yönetim kademesinde bulunan kumandanları ümitlendirdi. Kafkaslardaki Müslümanlar Ruslara karşı ayaklandıkları takdirde, bu durumun Ruslar için önemli bir mesele haline geleceği düşünülmekteydi.²¹¹ Bununla Osmanlı Devleti, Rus ordusunun güç dağılımını bölerek doğu cephesinde rahat bir nefes almayı planladı. Rus ordusu ise Ardahan'dan sonra Kars'ı ele geçirmeyi hedefledi.

İttihad gazetesi, doğu cephesindeki savaşın, Kars civarında devam ettiğini yazdı. Kars şehrinin, harp için yaratılmış bir yer olduğunu yazan gazete, Kars'a beş yüz beygir cephane ve mühimmat gönderildiğini ve zahire ambarlarında hayli erzakın olduğunu ve daha da geleceğini belirtti. Gazete, Kars'ta 8, Erzurum'da 12, Ardahan'da 6 tabur bulunacağını ve hazırlıkların devam ederek, eksik kalmadığını yazdı. Benzer şekilde *Vakit* gazetesi de Kars'ta 16 adet istihkâm olduğunu, 500 kadar kale topçusunun bulunduğunu haber verdi ve sonradan Kars'a siper topçuları da gönderildiğini belirtti. Gazete, Rusya'nın, Kars'a 12 saatlik mesafede Kemer(?) Kalesi'nin var olduğunu, Arpaçay'ın üzerinde sınırda yer aldığını, Rusya'nın burada dört alay piyade, bir alay süvari, bir alay kazak askeri ve beş batarya yani otuz kıta topu olduğunu yazdı. Arpaçay'ın kenarında çadırlarda ikamet etmekte olan Rus askerinin kışlık erzakı da yanlarında idi. Ruslar Kemer(?) Kalesi'ni muazzam bir şekilde tamir ederek donattılar ve dışarıdan yardım almayacak şekilde her şeyi kalelerinde temin ettiler. *İttihad* gazetesi, Rusya'nın bunun haricinde içeride beş noktada daha askerinin olduğunu, fakat bütün bunlara rağmen Osmanlı Devleti'nin korkusunun olmadığını, hiçbir eksiklerinin de bulunmadığını yazdı.²¹² *Golos* gazetesinden aldığı haberi yayınlayan *Zaman* gazetesi, Rusya'nın Kars'ı topa tutmasının hiçbir tesirinin olmadığını ve Kars istihkâm topraklarının etrafa hâkim olduğunu belirtti. *Golos* gazetesi, bununla beraber Asakir-i Osmaniye'nin gayret ve gücünün en üst düzeyde olduğunu itiraf ederek, Rusya'nın Kars'ı istila etmeye çalıştığını ifade etti.²¹³ *İttihad* ve *Zaman* gazetelerinin doğu cephesinde Osmanlı ve Ruslara ait sunduğu bu askerî bilgiler, Osmanlı Devleti'nin 93 harbi sırasında en azından doğu cephesinde askerî gücünün yeterli olduğunu göstermesi açısından büyük bir öneme sahiptir.

Ayrıca Osmanlı gazeteleri bu cephede cereyan eden muharebeler hakkında verdikleri bilgi açısından da önemli bir yere sahiptir. Örneğin *Zaman* gazetesi, Hariciye

²¹¹ Kurat, *Türkiye ...*, 93–94.

²¹² *İttihad*, Nr: 84, 17 Şevval 1293 / 23 Teşrinievvel 1293, s.3.

²¹³ *Zaman*, Nr: 214, 19 Receb 1294 / 18 Temmuz 1293, s. 3.

Nezareti'nin resmi telgrafıyla, Osmanlı askerinin Ardahan'ı Ruslardan geri aldığını, Rusların ise burayı ve Zeyl(?) Kalesi'ni boşaltıp kaçtıklarını yazdı. Gazete, Kars ve Eleşkirt taraflarında Rusların mağlup olduğunu ve bu galibiyet haberini ahaliye duyurduklarını belirtti. Zeyl(?) Kalesi ele geçirildikten sonra Rusların, 500–600 telefata verdiğini ve Osmanlı askerinin Rusları takip ederek onlara ait topları ele geçirdiğini ve gerekirse onları Petersburg'a kadar bile “yuha edip kovalayacaklarını” ifade etti.²¹⁴ Bu ifadeler, *Zaman* gazetesinin Rusların mağlubiyetini ne kadar kuvvetle istediğini ortaya koymakla birlikte Osmanlı Devleti'nin gücünün buna müsait olmadığını, sadece bunun bir istek olduğunu göstermektedir. Gazete bu söylemiyle, aslında Ardahan cephesinde yenilgimizi saklayarak, Osmanlı tebaasına karşı yenilgi haberi vermeden Petersburg'a kadar Rus askerini kovalayacağını söylemektedir. Bu da savaş esnasında *Zaman* gazetesinin propaganda yaptığını göstermektedir.

Olaya daha temkinli yaklaşan *Vakit* gazetesi ise daha çok Rusların muhtemel başarısı durumunda neler olabileceği üzerine fikirler yürüttü. *Vakit* gazetesi, *Daily Telegraph* gazetesinden aldığı haberde, Erzurum ve Kars'ı zapt etmesi durumunda Rusların Akdeniz ve Suriye'ye kolayca ulaşabileceğini ve bu noktada Avrupa'nın zor durumda kalacağını; İngiltere'nin ise Afganistan ve Hindistan ile irtibatının kesintiye uğrayacağını ileri sürdü. Gazete, Rusya'daki hırsın başka devlette olmadığını belirtti. Ayrıca gazete, İngiltere'nin, Anadolu civarından hiçbir şey vermeyeceğini, doğudaki müstemlekeleri tehlikeye gireceği için Rusya'nın işgaline müsaade etmeyeceğini yazdı.²¹⁵ Bu bilgi, Avrupa basınından alınmış olsa da *Vakit* gazetesinin *Zaman* gazetesi kadar Osmanlı galibiyetine inanmadığını ve bir teslimiyet içinde olduğunu gösterir.

Vakit gazetesi, 4 Haziran 1878'de Sir Layard ile Devletli Saffet Paşa arasında yapılan ittifak antlaşmasını; “*Batum, Kars ve Ardahan, Rusya tarafından zapt olunursa, İngiltere Devleti silah kuvvetiyle muhafaza ve müdafaa etmeyi taahhüt eyler. Buna mukabelen İngiltere'ye ise Kıbrıs'a asker çıkarmayı ve burayı idare eylemesine de muvafakat eyler.*” şeklinde ifade etti.²¹⁶ *Vakit* gazetesinin bu haberi, İngiltere ile şimdiye kadar gizliden de olsa ikili ilişkilerin devam ettiğini gösterir. Ancak savaş sonunda Kıbrıs'ı terk etmemesi, İngiltere'nin çıkarı peşinde olduğunu ve dost devlet statüsünden çıkıp, Osmanlı Devleti aleyhinde hareket ettiğini gösterdi.

²¹⁴ *Zaman*, Nr: 206, Cemaziyülâhır 1294 / 23 Mayıs 1293, s.1.

²¹⁵ *Vakit*, Nr: 574, 29 Cemaziyülevvel 1294 / 31 Mayıs 1293, s.3.

²¹⁶ *Vakit*, Nr: 978, 11 Receb 1295 / 20 Haziran 1294, s.1.

Savaşta gelişmeleri sıcak sıcak aktaran Osmanlı gazeteleri, cephelerdeki olayların ayrıntılarına sıkça yer verdiler. Örneğin *Basiret* gazetesi, Rusların Erzurum'un muhasarasını tamamladığını yazdı. *Basiret* gazetesi, *Daily News* gazetesinin Kars'tan aldığı telgrafa yer vererek, İsmail Paşa ile Osmanlı askerinin Erzurum'u tahliye ederek Erzincan'a çekildiklerini ifade etti.²¹⁷ *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi ise Rusya tarafından birtakım memurların Erzurum ve daha içrilere kadar sokularak Kürtler ve Ermenileri tahrik ettiklerini ve *Times* gazetesinin de bu meseleyi ele aldığını yazdı. Gazetenin verdiği bilgiye göre *Times* Muhbiri, Kürtler ve Ermeniler arasındaki emniyet açısından durumun her zamankinden çok daha kötü olduğunu, küçük ve önemli olmayan olayların bile büyütüldüğünü ancak bu meselenin müstakil bir mesele gibi gösterilmeye çalışıldığını belirtti. Eğer İngiltere buraya bir araştırma heyeti gönderirse, olayların harici nedenlerden kaynaklandığı ve bunların kesilmesiyle buradaki olayların da kendiliğinden biteceğini ifade etti.²¹⁸ *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinin haberi, Rusların doğu cephesinde sadece askerî açıdan harekât yürütmediklerini, ayrıca buradaki Osmanlı tebaasından olan Ermeni ve Kürtleri de kışkırtarak Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakmak istediklerini göstermektedir.

Osmanlı Devleti, Doğu Cephesi'nde yaptığı savaşta mağlup sayıldı ve buradaki bazı yerleri Ruslara vermek zorunda kaldı. Gazete, Osmanlı Devleti tarafından savaş tazminatı verilmediği takdirde, Rusya Devleti'nin Kars, Ardahan ve Batum'u alacağını veya karşılık olarak Rusya'nın arazi talep edeceğini ifade etti.²¹⁹

Osmanlı basını, savaş başlamasından önce doğu cephesi ile ilgili yaptığı yorumlarda asker ve mühimmat açısından Osmanlı ordusunun yeterli olduğunu ve Rusları yeneceğini düşündü. Savaşın gidişatı, doğu cephesinden gelen haberleri değiştirdi ve buradan sadece Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın cesurca yaptığı savunmaların haber olarak aktarılmasına neden oldu. Avrupa basını da doğu cephesinden bilgiyi burada bulunan muhbirleri aracılığıyla sağladı. Doğu cephesinden çok fazla haber sunmasa da yenik sayıldığımız görüşündeydi.

Osmanlı basını ise ilk başlarda doğu cephesinde güçlü olduğumuza dair yayınlar yaptı. Ancak Ardahan ve Kars'ın düşmesi ile yayınlanan yazıların içeriği değişti. Hem Osmanlı basınında hem de bu konuda basılmış eserlerde, savaş topyekûn

²¹⁷ *Basiret*, Nr: 2334, 25 Muharrem 1295 / 17 Kânunusani 1293, s.1.

²¹⁸ *Tercüman-ı Hakikat*, Nr: 191, ? / 23 Kanunusani-4 Şubat 1879, s. 2-3.

²¹⁹ *Vakit*, Nr: 853, 2 Rebiyülevvel 1295 / 24 Şubat 1293, s.2.

kaybettiğimizden dolayı, Erzurum'un Ruslara teslim edildiği fakat buna rağmen buranın Plevne gibi kahramanca savunulduğu yazılır.

Neticede; 93 harbi, kuvvetlerin geniş bir alana yayılması, kumandanlar arasındaki irtibatsızlık, harekâtın İstanbul'dan idaresi, malzeme ve mühimmat noksanlığı, Karadeniz'deki donanmanın²²⁰ hiçbir varlık gösteremeyişi gibi sebepler yüzünden Osmanlı ordusunun yenilgisiyle sonuçlandı ve bu yenilgi Osmanlı Devleti'ni her açıdan etkiledi. Savaş sonunda Bulgaristan'daki Türk ahali katledilerek veya göçe zorlanarak topraklarından uzaklaştırıldı.²²¹ Rus ve Bulgarların yaptıkları zulümle yüz binlerce muhacir İstanbul ve Anadolu'nun çeşitli yerlerine yerleştirildi.²²² 93 harbinde Ruslar, bölgedeki Müslüman halkı önce göçe zorladılar, fakat bunu beceremeyince onları toplu olarak yok etme planını uygulamaya koydular. Don-Volga Kazaklarını kullanarak sivil halkın kıyımını gerçekleştirdiler. Bu toprakların Türklerden temizlenmesi için öldürme veya göç ettirme yollarını tercih ettiler ve neticede Slav halktan oluşan bir Bulgaristan'ın ortaya çıkmasını sağladılar.²²³

Sonuç olarak; Balkanlarda başlayan ve doğu cephesinde devam eden savaş, Osmanlı Devleti'nin her iki cephede mağlubiyetiyle sonuçlandı. Askerî açıdan mağlup olan Osmanlı Devleti başarısızlığının faturasını siyasî yönden pahalıya ödedi; Balkanlardaki topraklarının önemli bir kısmını ve doğuda Batum, Kars ve Ardahan'ı kaybetti.

Savaş öncesi yaptığı tüm planlara rağmen Rusya, daha önceki Osmanlı-Rus savaşlarında olduğu gibi, Avrupalı Devletlerin beklentilerinin aksine yine Balkanlardan saldırdı. Avrupalı Devletler, Rusya'nın Asya'dan saldırmasını, Avrupa'yı da bu işe bulaştırmamasını temenni etmişlerdi. Balkan topraklarını en iyi şekilde değerlendiren

²²⁰ Türk donanması Karadeniz, Akdeniz, Tuna nehri olmak üzere üç cepheye taksim edildi. Karadeniz'e ayrılanlar biri zırhlı, diğeri ahşap olmak üzere iki filoya ayrıldı. Fevzi Kurtoglu, *1877-78 Türk-Rus Harbinde Deniz Hareketleri*, (Deniz Matbaası: İstanbul, 1935), 87. ; Abdülaziz döneminde dış borçlanmalar karşılığında satın alınan çok sayıdaki harp gemileriyle meydana getirilen filonun, Rus Harbi'nde hemen hemen hiçbir iş görmemiş olması modern silah ve gemilerin satın alınmasının tek başına yeterli olmadığını gösterdi. Bunların yanında yalnızca iyi eğitim görmüş insan gücünün en önemli faktör olduğu ortaya çıktı. Abdülaziz devrindeki Osmanlı donanması Abdülhamit devrinde tamamen ihmale uğradı. Beydilli, 107.

²²¹ "Tuna ve Edirne vilayetlerinde meskûn Türklerin 500.000'i 93 Harbi esnasında ya katlolmuş ya da açlık ve hastalıktan vefat etti. Bu katliam ve hastalıktan kurtulan bir milyon civarındaki Müslüman Türk ahali, canlarını kurtarmak için göç etmek zorunda kaldı." Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, (TTK: Ankara, 1994), 40.

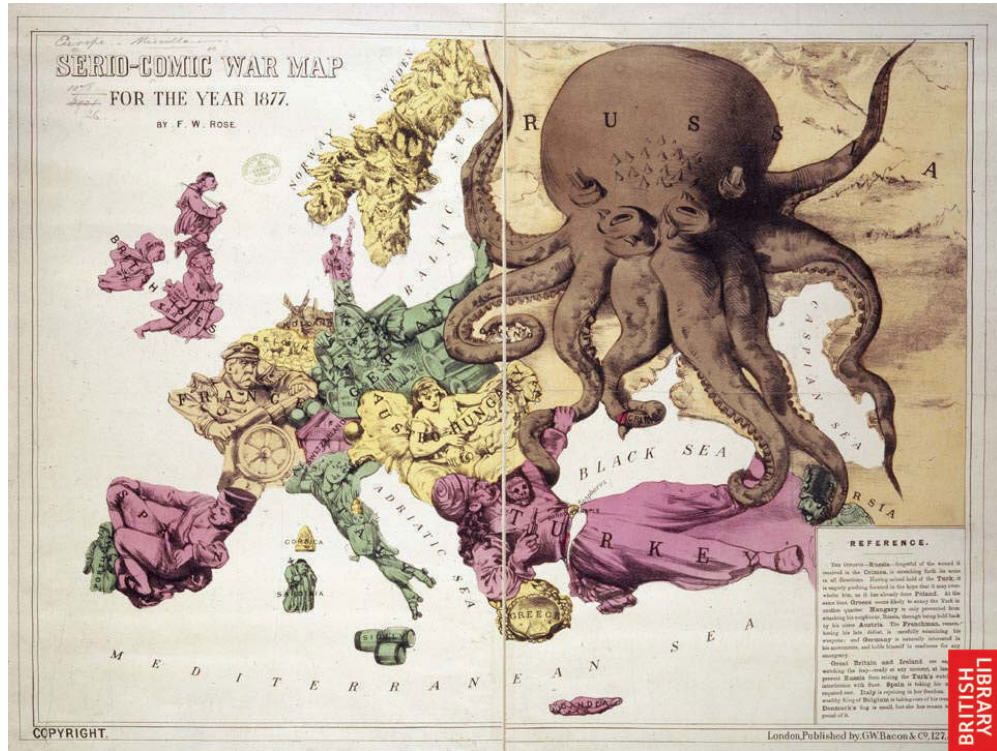
²²² Aydın, 499.

²²³ H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihi*, 1. Baskı (Kum Saati Yayınları: Kasım 2001), 34.

Rusya, Romanya'yı da işin içine dâhil ederek Plevne'yi aşp Edirne'ye kadar geldi. İstanbul'a kadar uzanan ve artık bu işin bittiğini düşünen Rusya, daha sonra İngiltere'nin müdahalesiyle ve çıkar çatışmasının en üst düzeylere ulaştığı olaylarla karşı karşıya kaldı. Hırsından deliye dönmüş bir görünüm sergileyen Rusya'nın Bulgarlarla birlikte yaşayan Müslüman ahaliye Bulgar halkıyla birlikte zulüm uygulaması, buradaki halkın Anadolu topraklarına göçünü hızlandırdı. Yenilgiler, Osmanlı Devleti'nin biçare halini artırdı. Doğudaki Ermeni vatandaşları, Rusya tarafından Osmanlı Devleti'nin aleyhinde kullanıldı. Rusya sadece cephede savaşmadı, cephe ötesinde de en iyi şekilde propagandasını yapıp, Osmanlı tebaasını kışkırtarak kendi tarafına çekti.

Tüm bu olanlar Osmanlı Devleti'nin bütün topraklarıyla düşman işgaline açık olduğunu, özellikle sömürgeci devletlere karşı savunmasız bir durumda bulunduğunu gösterdi.(Ek-7) Bundan sonra Osmanlı Devleti, 19. yy'da uyguladığı "denge politikası"nı devam ettirerek kendini korumaya çalıştı.

Ek-7 Rusya'nın, Osmanlı Devleti ve Avrupa Üzerindeki Etkisini Anlatan Savaş Haritası

<http://vandaliabutlerschools.org/wellbaum/images/Serio-Comic%20War%20Map.jpg> (Erişim Tarihi: 08.07.2008)

BÖLÜM IV

D) SAVAŞIN SONU, TARAFLARIN DURUMU

VE TUTUMU

Rumeli ve doğu cephesinde mağlup olan Osmanlı Devleti, askerî açıdan hezimete uğrayarak, ekonomik olarak da zayıfladı. Savaşın ardından gelen göçlerle halk arasında hoşnutsuzluklar meydana geldi. Savaşın bitmesi Osmanlı Devleti için önemliydi. Ancak, Rusların İstanbul yakınlarında bulunması hem Osmanlı Devleti'ni hem de Avrupalı Devletleri rahatsız etti. Osmanlı basını, bu bölümde ağırlıklı olarak savaş sonrası İstanbul ve boğazları ele geçirmek isteyen İngiltere ve Rusya'nın çıkar çatışmasını konu edindi. Osmanlı Devleti'nin izlediği siyaseti ve diğer Avrupalı Devletlerin tutumlarını sergiledi. Bunları aktarırken Avrupa basınından da yararlandı. İngiltere ve Rusya gibi güçlerin birbirleriyle çekişmeleri esnasında izlenen politikalara karşı Osmanlı Devleti'nin nerede durması gerektiğine dair yorumlar yaptı.

Avrupa basını da merak içindeydi. Bu yönüyle durumu Osmanlı basınından farklı değildi. Bu kargaşa ortamı, sulh ve harp arasında gidip gelen haberler, İngiliz ve Rus basınının birbirini yakından takip etmelerini gerektirdi. Aslında Rus basını savaştan yeni çıkmış olduğu için ikinci bir savaşa sıcak bakmadı. Avrupa basını ve Osmanlı hükümetiyle benzer görüşleri paylaşan Osmanlı basını ise tarafsız kalınmasından yanaydı. Savaşın bitişinden Ayastefanos Antlaşması'nın imzalanmasına kadar olan bu dönemi Osmanlı basınının nasıl ele alıp yorumladığına bakalım.

1. Rusya'nın Durumu

Vakit gazetesi, savaş sonrası belirsizliği sütunlarında daha çok İngiltere ile Rusya arasında bir savaş çıkar mı sorusu üzerinden dile getirdi. Bu soruyu cevaplarırken Rus gazetelerinden geniş ölçüde istifade etti. Onun aktardığına göre Rus gazeteleri, savaşın çıkıp çıkmayacağını İngiliz Lordu Beaconsfield'in davranışlarına bakarak tahmin etmeye çalıştı.²²⁴ Örneğin *Golos* gazetesinden aldığı haberde, Avrupa devletlerine göre Rusya'nın yeni bir savaşa girmesinin “mecnunane” bir hareket

²²⁴ *Vakit*, Nr: 915, 7 Cemaziyülevvel 1295 / 28 Nisan 1294, s.4.

olacağını belirtti ve Bulgaristan meselesinde ise Rusya'nın kendi menfaatlerini feda ettiğini yazdı.²²⁵ Yine *Golos* gazetesinden alınan haberde, savaş taraftarlarının Rus diplomatlara tesir edebilecekleri belirtildi ve diplomatların zor duruma düştükleri ifade edildi. Fakat Rusya barışa muhtaç olduğundan diplomatların onların tehdit içeren söylemlerine itibar etmemeleri gerektiği vurgulandı. *Vakit* gazetesi ise Rusya'nın kongre kararlarından hoşnut olmadığı söyleminde ciddi olamayacağını ve feda ettiği hiçbir şeyin de olmadığını belirtti ve netice itibarıyla Rusya'nın barışa muhtaç olduğunu yazdı.²²⁶ Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi gazete, savaş hakkında belirsizliğin hâkim olduğunu, ancak Rusya'nın savaşa girmesiyle zor duruma düşeceğini savundu. Nitekim diplomatların da ülkenin durumunu iyi görmediklerini ve bu nedenle barış isteyen bir tavır sergilediklerini yazdı.

Aynı gazete, *Levand Herald* gazetesinden aldığı haberde, Rusya'nın elinin çok güçlü olmadığını Balkanlardaki Rus birliklerinin oldukça küçük ve iddia edilenden daha az olduğunu açıklamaya çalıştı. Rusya'nın Zemeran(?) komutasında 40.000, Tuna'nın iki tarafında ise 100.000 askerinin olduğunu, hasta askerlerle birlikte toplam sayının ancak 225.000'e ulaştığını belirtti. Oysa General Gurko'ya göre, savaş esnasındaki Rus asker sayısı 400.000 idi. Bunun dışında Rusya'nın Tuna ve Bulgaristan'ı ele geçirmesine rağmen Memleketeyn'e sahip olamaması büyük bir dezavantajdı.²²⁷ Savaş öncesi asker sayısı ile ilgili çelişkili ifadelerin savaş sonrasında da devam ettiği görülür.

Vakit gazetesi, Rus gazetelerinin, Osmanlı Devleti ile İngiltere'nin ittifak etmesini yanlış bulduklarını, ayrıca İngilizlerin hilekârlıklarından dolayı her şeyi berbat ettiklerini belirtti. Rusya ve İngiltere'nin birbirlerini Avrupa'ya karşı zalim ve mazlum göstermeye çalıştıklarını belirten gazete, iki devletin böyle bir entrika yolunu tercih ettiğini yazdı.²²⁸ Gazete, Petersburg gazetelerinin yorumlarını sunarak, Rusya için Osmanlı Devleti ile yeniden savaşmanın yanlış olacağını, anlaşmanın daha mantıklı olduğunu yazdı.²²⁹ Barış için Bismarck ve Gorçakof müzakerelerde bulundu ve Rusya'nın, barışı Osmanlı Devleti'nden evvel kabul edeceği düşünüldü. Çünkü Kafkasya'da çıkan ihtilalin Rusya'yı zor duruma düşüreceği tahmin edildi.

²²⁵ *Vakit*, Nr: 1167, 25 Muharrem 1296 / 7 Kânunusani 1294, s.1.

²²⁶ *Vakit*, Nr: 977, 10 Recep 1295 / 29 Haziran 1294, s.3.

²²⁷ *Vakit*, Nr. 882, 2 Rebiyülâhır 1295 / 25 Mart 1294, s.3.

²²⁸ *Vakit*, Nr: 1045, 30 Ramazan 1295 / 5 Eylül 1294, s.2.

²²⁹ *Vakit*, Nr: 1081, 27 Şevval 1295 / 12 Teşrinievvel 1295, s.4.

Vakit gazetesi, Rusya'nın içinde bulunduğu kötü durumu pekiştirmek için aynı dönemde Kafkasya'da patlak veren ihtilale dikkat çekti. Rusya'nın Kafkasya'daki ihtilali bastırmasının mümkün olmadığını ve Rusya'nın da bunun farkında olduğunu, belirtti. Rusya'nın Asya'daki bu ihtilali sona erdirmek için isyancıların üzerine yürümesi halinde, çöllerde helak olacağını yazdı. Ayrıca *Independence* gazetesinden alıntı yaparak, Rusya'nın aldığı yerleri muhafaza etmesi gerekirken daha ileri gitmeyi planlamasının hata olduğunu ve bunu anlayamadığını ifade etti. Moskova'daki yeni Rus taraftarlarının muharebe aleyhinde konuşmalarını da Rusya'yı barışa mecbur eden nedenlerden biri olarak gördü. Ayrıca gazete bütün devletlerin barışa muhtaç olduğunu İngiltere'de bulunan mağazaların ekonomik sıkıntıdan dolayı kapandığını ve ürünlerin çok pahalıya satıldığını, amelelerin ise işsiz kaldığını belirtti. Topluma pek çok olumsuz etkisinin olması nedeniyle, savaşın son bulması gerektiğini ve barış ümitlerinin giderek arttığını yazdı.²³⁰ İngiltere ve Rusya'nın kendini haklı göstermek için dünya kamuoyuna birbirlerini farklı tanıttıklarını anlatan *Vakit*, Avrupa basınının da yorumlarıyla, Rusya'nın iç ve dış etkenler sebebiyle aslında kötü bir durumda bulunduğunun altını çizdi. Gazete, savaş ihtimalinin piyasaları olumsuz etkilemesi nedeniyle barışın gerekliliğini vurguladı.²³¹ Bu ifadeler savaş ve barış haberlerinin bugün olduğu gibi o gün de ekonomileri tesir altına aldığını ve uluslararası buhrana sebep olduğunu gösterir.

2. İngiltere'nin Durumu

Rusya'nın durumu hakkında olduğu gibi İngiltere'nin durumu hakkında da en çok bilgi veren gazetelerin başında *Vakit* gazetesi gelir. Onun bir haberine göre; İngiltere'nin, Anadolu'da Rusya'ya işgal izni vermesi, Osmanlı Devleti'nin Şark'ta Rusya ile ittifak etmesine neden olacaktı. Eğer Rus Çar'ı Müslümanlarla ittifak ederse Rusya Hindistan'a kadar inebilirdi ve İngiltere de böyle bir durumda, Osmanlı Devleti ile ittifak etmek zorunda kalabilirdi.²³² Gazete, İngiltere ile Rusya arasında bir savaşın olması halinde İngiliz deniz ticaretinin zarar göreceğini ifade etti.²³³ Bu ifadelerle İngiltere'nin sömürgelerine giden yolları güven altına almak için gösterdiği çabayı

²³⁰ *Vakit*, Nr: 542, 27 Cemaziyülevvel 1294 / 29 Mayıs 1293, s.3.

²³¹ *Vakit*, Nr: 932, 24 Cemaziyülevvel 1295 / 15 Mayıs 1294, s.1.

²³² *Vakit*, Nr: 1081, 27 Şevval 1295 / 12 Teşrinievvel 1295, s.3.

²³³ *Vakit*, Nr: 942, 5 Cemaziyülâhır 1295 / 25 Mayıs 1294, s.3.

hatırlatan gazete, bir savaş durumunda İngiltere'nin, Osmanlı Devleti'nin yanında yer almasının daha mantıklı olacağını savundu.

Ayrıca gazete, İngiltere ve Rusya arasında bir savaş meydana geldiği takdirde, Rusya'nın Baltık Denizi ve Karadeniz sahilini korumaya çalışacağını; Rusya'da çıkması muhtemel bir ihtilal için de hükümetin Lehistan, Petersburg ve Moskova'da asker bıraktığını duyurdu.²³⁴ *Tercüman-ı Şark* gazetesine göre ise Rusya'nın yumuşak karnı içinde bulunduğu koşullar değildi. Çünkü İngiltere ile arasında zuhur edecek bir savaşta, hem belli mevkilerin hem de sahillerin muhafazasını yapabilecek durumdaydı. Ancak Avusturya'ya karşı hiçbir önlem almamasından dolayı Rusya, İngiltere ile savaşa girişmekten mümkün mertebe kaçacaktı.²³⁵ Rusya'nın savaştan kaçan tavrına dikkat çeken *Vakit* gazetesi, Rusya'nın Büyük Devletlere yeni bir layiha gönderdiğini, eğer bu gönderilen layiha üzerinde de anlaşmaya varılmazsa savaşın çıkabileceğini yazdı. Rusya Devleti'nin Avrupa'yı yeni bir savaştan kurtarmak isterken, İngiltere'nin işe burnunu sokarak savaş ihtimalini güçlendirdiğini yazdı. Ayrıca, söylemlerinden anlaşıldığı üzere; Rusya'nın Şark Hristiyanları için savaşı göze aldığını belirtti.²³⁶ *Vakit* gazetesi, *Golos* gazetesinden aktardığı haberinde, İngiltere ile bir savaş olabileceğini, İngiltere'nin donanmasının Marmara civarında olduğunu(Ek-8), buna karşılık Rusya'nın da silahlarının bulunduğunu yazdı. Ayrıca Avusturya ile İngiltere'nin kendi aralarında ittifak halinde olduklarını ifade etti.²³⁷ Rusya'nın tüm tedbirleri almasına rağmen, İngiltere'den ve Avusturya'dan çekindiğini ortaya koyan *Vakit* ve *Tercüman-ı Şark* gazeteleri, bu haberleriyle İngiltere ve Rusya'nın arasında savaş çıkması ihtimalinin yüksek olduğuna dikkat çektiler. Fakat buna rağmen bu gazetelere göre Rusya, İngiltere'den çekindiği kadar savaş öncesinde Peşte Antlaşması'nı imzaladığı ve buna rağmen hala güven duymadığı Avusturya'dan da çekinmekteydi.

Vakit gazetesi, *Naye Feraye Press* gazetesinden aldığı haberde, İngiltere'nin Şark meselesinde müsamaha gösterdiğini, İngiliz donanması Marmara Denizi'ne girdiği halde beslenen ümitlerin boşa çıktığını ve 4 Haziran 1878 tarihinde imzalanan muahede hükümlerince İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin yalnız Asya'daki

²³⁴ Rusya'da Nihilistler Osmanlı-Rus Harbinin devam ettiği bir sırada Rusya yönetimini sarstıkları ifade edildi. *Vakit*, Nr: 927, 19 Cemaziyülevvel 1295 / 19 Mayıs 1294, s.4.

²³⁵ *Tercüman-ı Şark*, Nr: 37, 14 Cemaziyülevvel 1295 / 4 Mayıs 1878, s.4.

²³⁶ *Vakit*, Nr: 917, 9 Cemaziyülevvel 1295 / 30 Nisan 1294, s.3.

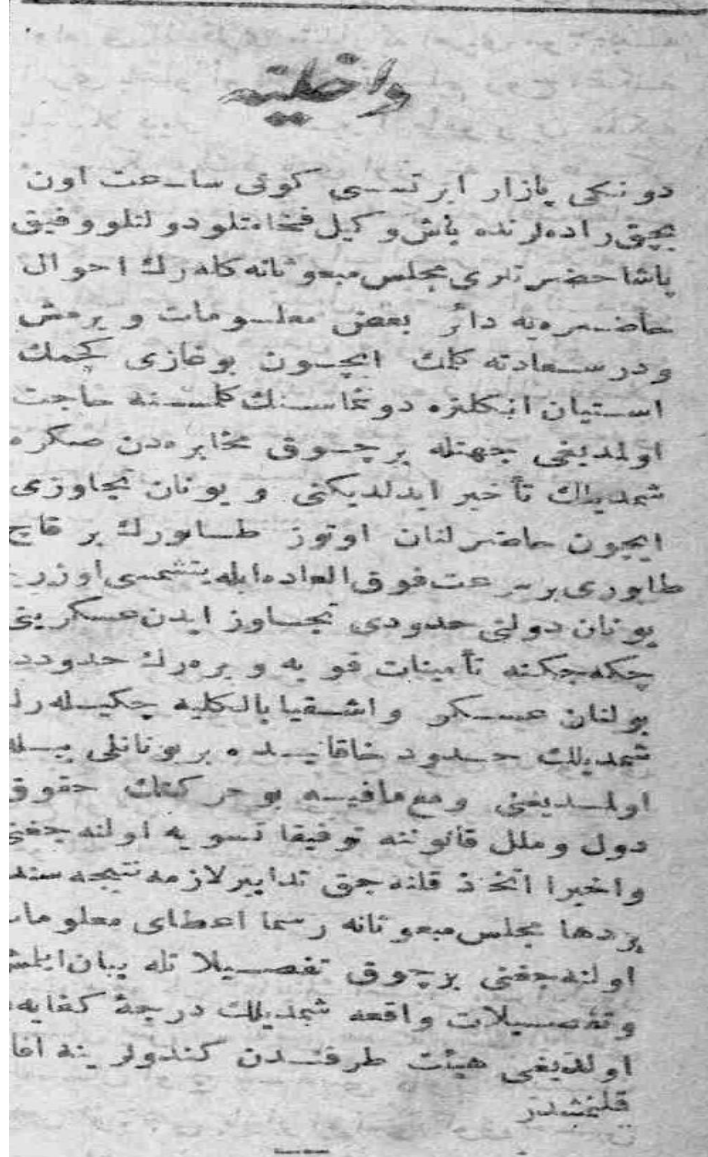
²³⁷ *Vakit*, Nr: 869, 16 Rebiyülevvel 1295 / 9 Mart 1294, s.1.

memleketleriyle uğraştığını, bundan dolayı Rumeli'yi düşman hücumuna açık bıraktığını ifade etti.²³⁸

Ek 8: *Basiret* Gazetesi'nde İngiliz Donanmasının İstanbul'a Yaklaştığına Dair

Haber

(Dâhiliye)

Basiret, Nr: 2348, ? / 31 Kânunusani 1296

²³⁸ İngiliz gazeteleri, İngilizlerin Bulgaristan'a geldiklerinde Bulgarları kurtarma düşüncesinde olduklarını, Bulgar halkının refahını gördüklerinde ise zenginlik ve mutluluklarının İngilizlerden daha fazla olduğunu yazdı. Ayrıca gazeteler, Bulgarların bu haklarını Rusların köylerine kadar girmesiyle ellerinden alabileceklerini belirtti. *Vakit*, Nr: 938, 1 Cemaziyülâhır 1295 / 21 Mayıs 1294, s.3.

Tercüman-ı Şark gazetesi de bundan dolayı İngiltere'ye güven duyulmasının yanlış olduğunu, İngiltere'nin kara kuvvetlerinin büyük bir devlet ile savaşacak kadar yeterli olmadığını yazdı. Ayrıca gazete, "İngiltere'nin 500.000 askeri hazır olsaydı, Rusların İstanbul kapılarına kadar gelmesine asla müsaade etmezdi" sözleriyle, İngiltere'nin bu zaafını fark ettiğini ve Avusturya'nın ittifakını aradığını yazdı. Viyana kabinesinin teklifi reddetmesi üzerine Rusya'nın Balkanlardaki başarısızlığının kabahatinin İngiltere'de değil, Avusturya'da olduğunu belirtti. İngiltere'nin, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki topraklarının Avusturya'ya taksim edilmesinin kendi rızasıyla değil, Avusturya'nın isteği ile gerçekleştiğini ifade ettiğini aktardı.²³⁹ Fakat buna rağmen *Tercüman-ı Şark* gazetesi, İngiltere'ye güvenmenin yanlış olduğunu, bu nedenle onu Rusya'ya karşı koruyucu kalkan olarak kullanmanın mümkün olmadığını belirtti. Aynı şekilde İngiltere aleyhinde yazıları konu edinen *Vakit* gazetesi ise İngiltere'ye güven olmayacağını altını çizdi. Bu bağlamda her iki gazete de Avusturya'nın izlediği siyasetin İngiltere üzerindeki etkisine dikkat çekti.

Tercüman-ı Şark gazetesi, İngiltere ve Rusya arasında bir ittifak anlaşmasının mümkün olmadığını yazdı.²⁴⁰ *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi ise İngiltere ve Rusya arasındaki sorunun/ çatışmanın "İstanbul ve Hindistan rekabeti" dışında başka sebepleri olduğunu; örneğin, İngiltere'de halkın özgürlükleri varken, Rusya'da halkın esaret altında yaşadığını yazdı. İngiltere ile Rusya'nın birbirlerini reddetmelerinin 300 sene öncesine dayandığını ve birbirlerini kabul etmemelerinin de normal karşılanması gerektiğini belirtti.²⁴¹ Ancak İngiltere'nin Avusturya ile beraber savaşa girmesi halinde, boğazları geçip Bulgaristan'a ve Rusya'ya saldırabileceğini ileri sürdü.²⁴² *Tercüman-ı Şark*, Rusya'nın Suriye üzerinden Mısır'a ulaşma hedefinin İngiltere tarafından

²³⁹ *Tercüman-ı Şark*, Nr.58, 5 Cemaziyülâhır 1295 / 25 Mayıs 1878, s.4.

²⁴⁰ Rusya'daki *Golos* gazetesinde görülen haberde, iki konuda haber alındığı ve gerçek haber olmalarına rağmen birbirine zıt oldukları ifade edildi. Bu haberlerin bir tanesi İstanbul ile ilgili olduğu ve bununla birlikte Osmanlı Devleti'yle İngiltere ve Avusturya arasında Rusya aleyhine bir ittifak gerçekleştiği yazıldı. Londra'dan verilen haberde ise İngiltere ile Petersburg kabineleri arasında bir ittifakın olduğu malumatı verildi. Osmanlı Devleti ile İngiltere ve Avusturya arasında ittifakın olduğu, bununla birlikte İngiltere'nin Henry Eliot'ı Viyana elçisi olarak tayin etmesinin boşa olmadığı yazıldı. Londra'dan gelen haberin gerçek olmasına karşın, Londra'da bir ittifak olduğu halde İstanbul'da da bir ittifak imzasının olabileceği ifade edildi. Bu iki haberin birbiriyle çeliştiği, fakat yine de İngiltere ve Rusya arasında ittifakın olabileceği de belirtildi. *Tercüman-ı Şark*, Nr.58, 5 Cemaziyülâhır 1295 / 25 Mayıs 1878, s.4.

²⁴¹ Gazeteye göre; 1582 senesinde Rusya'da Çar Yuan idi. İngiltere Kraliçesi ittifakı reddetti. 19. asır Rusya'sı Dehşetli Yuan'ın Rusya'sı değilse de İngiltere halkının hali de diğerlerinden farklıydı. Aralarındaki husumetin geçmişte yaşananlardan kaynaklandığı belirtildi. *Tercüman-ı Hakikat*, Nr: 284, ? / 18-30 Mayıs 1879, s. 2-3.

²⁴² *Tercüman-ı Şark*, Nr: 3, 9 Rebiyülâhır 1295 / 31 Mart 1878, s. 3-4.

kendisine ters düşecek bir politika olarak yorumlandığını, ancak İngiltere'nin büyük bir savaşa girmesi halinde Rusya'nın da savaş için gerekli hazırlıklara girişeceğini yazdı.²⁴³

Tercüman-ı Şark ve *Tercüman-ı Hakikat* gazeteleri, İngiltere ve Rusya'nın aralarında anlaşmalarının mümkün olmadığını tam tersine pek çok ayrılıkların olduğunu belirttiler. *Tercüman-ı Şark* gazetesi, İngiltere'nin Avusturya'yı kullanmasından çekinen Rusya'nın, doğu cephesi üzerinden Mısır'a doğru ulaşacağını ve İngiltere'yi Hindistan ticaretine zarar vermekle tehdit edeceğini ileri sürdü.

3. Osmanlı Devleti'nin Tarafsızlık Politikası

Vakit gazetesi, Osmanlı Devleti'nin, İngiltere ve Rusya'nın bu gergin halini gördükten sonra, tarafsızlık politikası izlemesinin mantıklı olduğunu, ancak boğazları Rusya'ya teslim etmek veya İngiltere'ye açmaktan ziyade, bu iki devletten hiç birine meyletmeyerek, boğazları açıp tarafsız kalmasının daha uygun olacağını düşündü. Ayrıca Rusya'nın elinde yeterli askerinin olduğunu, fakat donanmasının olmadığını; İngiltere'nin ise tam tersine donanmasının bulunduğunu, bununla birlikte askerinin bulunmadığını belirtti. Osmanlı Devleti'nin ise bu iki güce de sahip olmasına rağmen tarafsızlık politikası güderek Gelibolu hakkında çözüm üretmesi gerektiğine inandı.²⁴⁴ *Vakit* gazetesi, Osmanlı ordusunun, İngiltere ve Rusya'ya göre daha iyi olduğunu, fakat Osmanlı Devleti'nin tarafsızlık politikası izlemesi gerektiğini belirtti. Gazetenin bu ifadesi, onun savaş sonrası iki büyük güçle Osmanlı Devleti'nin baş edemeyeceğine ve mantıklı olanın da tarafsız kalmaktan yana olduğuna inandığını gösterir.

Vakit gazetesine göre Rusya'nın planları, bundan sonraki olası bir İngiliz-Rus savaşına karşı tedbir amaçlıydı. Rumeli'de Osmanlı askeri ve topları mevcuttu. Rusya, Osmanlı ordusuna ait asker ve mühimmatı Rumeli'de istememekteydi. Amacı buradaki Osmanlı askerini çıkararak, İngiltere ile savaşılması halinde Bulgaristan'da bulunan askerini savaşa sevk etmektir. *Vakit* gazetesi, *Times* gazetesi muhbirine ait ifadeye yer vererek, Rusya'nın Bolayır'a girmesiyle Osmanlı'nın bitarafılığı bırakıp savunmaya geçeceğini, eğer Bolayır'da bir arbeye çıkarsa, Gelibolu'dan gelecek olan İngiliz donanmasının Osmanlı toplarıyla aynı istikameti topa tutacağı haberini verdi.²⁴⁵ *Vakit*,

²⁴³ *Tercüman-ı Şark*, Nr: 7, 13 Rebiyülâhır 1295 / 4 Nisan 1878, s.3.

²⁴⁴ *Vakit*, Nr: 894, 15 Rebiyülâhır 1295 / 6 Nisan 1294, s.1.

²⁴⁵ *Vakit*, Nr: 909, 1 Cemaziyülevvel 1295 / 22 Nisan 1294, s.1.

Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile beraber hareket edeceğini, İngiliz *Times* gazetesi muhbirinin yorumuyla pekiştirmektedir.

Vakit gazetesi, savaş ile ilgili üç devlet (Osmanlı Devleti, İngiltere ve Rusya) hakkında Avrupa gazetelerinin görüşlerini aktardı. Bir İngiliz gazetesi olan *Standard* gazetesinin haberini yayınlayan *Vakit*, Osmanlı Devleti'nin Gelibolu tarafından hemen ablukaya alınması ve Mısır'a asker çıkarılması, bunun yanında Avusturya'nın da Osmanlı Devleti'ne karşı saldırması gerektiğini yazdı. *Vakit* gazetesi, *Daily Telgraph* gazetesinden aldığı haberde, zamanın diplomasiden çok artık muharebe zamanı olduğunu ve İngiltere'nin savaş için hazırlıklarına başlaması gerektiğini belirtti. *Morning Post* gazetesinde de aynı konudan bahsedilerek, Avrupa'da umumi harbin başladığı yazıldı. *Naye Feraye Press* gazetesi ise savaşı gereksiz bulmasına rağmen bazen gerekli olabileceğini ve savaş ortamının ortadan kalkmadığını ifade etti. Bunu, "Ümit olunur ki Rusya Devleti, İngilizlerin bu sözlerini dikkate alırlar" şeklinde belirtti. Gazete, İngiltere ve Avusturya'nın ortak hareket ve düşüncede buluştuklarını ifade etti. Almanlara ait olan *Kolomya(?)* gazetesi de barış ümitlerinin kalmadığını ve Almanya'nın savaş taraftarlığı yapmadığını bildirdi. Eğer tehdit halinde olurlarsa Almanya'nın savaşa girebileceğini, genel olarak tarafsız kalmanın faydalı olacağını belirtti.²⁴⁶ Avrupa basınının tutumunu aktaran *Vakit*, Avrupa gazetelerinin de tarafsızlığı tercih ettiklerini vurguladı.

Vakit gazetesi, Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerden hiçbir yarar göremeyeceğini, hatta ileride İngiltere ve Rusya'nın aralarında anlaşarak daha da güçleneceğini ve Osmanlı Devleti'ni müşkül duruma düşüreceğini yazdı. Osmanlı Devleti'nin İngiltere ve Avusturya ile ittifak etmemesi halinde, Rusya ile ittifak etmiş gözükeceğini, böyle bir durumda ise İngiltere ve Avusturya'yı karşısına alacağını ifade etti. Rus gazeteleri, böyle bir durumda Osmanlı Devleti'nin diğer devletlere karşı tarafsız olamayacağını belirtti. *Vakit* ise Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile ittifak etmesinin tedbir amaçlı olduğunu yazdı.²⁴⁷ Ayrıca gazete, İngiltere ile Osmanlı Devleti'nin yaptığı anlaşma ile ilgili olarak, Osmanlı Devleti'nin paşa ve beyler tarafından yönetildiğini ve bunların da İngiltere ile yapılan ittifaktan istifade etmeye çalıştıklarını belirtti. Gazete, paşalardan bazılarının Hristiyan olduğundan bahsederek, bunların İngiltere'ye taraf olduklarını bu nedenle İngiltere'nin Osmanlı Devleti ile

²⁴⁶ *Vakit*, Nr: 857, 6 Rebiyülevvel 1295 / 28 Şubat 1293, s.2.

²⁴⁷ *Vakit*, Nr: 1114, 1 Zilhicce 1295 / 14 Teşrinisani 1294, s.2.

yaptığı ittifaka da şiddetle karşı çıktıklarını ifade etti.²⁴⁸ *Vakit*, İngiliz yanlısı bir tutum sergilerken, bunun sebebini Rusya'ya karşı zorunluluk olarak açıkladı, fakat Osmanlı paşa ve beylerinin İngiliz hayranlığı yaptığını ve İngiltere'nin bu durumdan istifade etmeye çalıştığını belirtti.

4. Almanya'nın ve Avrupalı Diplomatların Barış Girişimleri

Osmanlı ve Avrupa basını, Almanya hakkında ve barış girişimlerinde bulunan diplomatlar ile ilgili farklı yorumlarda bulundular. Özellikle Avusturya'dan Kont Andrassy, Almanya'dan Prens Bismarck, İngiltere'den Lord Salisbury ve Rusya'dan Prens Gorçakof'un uzlaşma girişimleri hakkında bilgi verdiler. Gazetelerin verdiği bilgiler doğrultusunda uluslararası politikanın bu dönemde nasıl işlediğini ve uzlaşma formülünün bulunup bulunamadığını görelim.

Tercüman-ı Şark gazetesi, Şark meselesi hakkında dört devlet tarafından müzakerelerin yapıldığını yazdı. Ancak Almanya'nın rengini belli etmediğini savaşın çıkıp çıkmayacağını belli olmadığını ve onun İngiltere ile Rusya'yı birbirine yaklaştırmaya uğraştığını belirtti ve bunda muvaffak olacağını düşündü. Gazete, Rusya'nın ilk başlarda Almanya'ya güvendiğini, İngiltere'nin de Almanya'nın arabuluculuğuna itibar ettiğini belirtti.²⁴⁹ *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi ise Petersburg'da neşrolunan *Novoya Vremia* gazetesinden aldığı haberde, Prens Bismarck'ın Şark politikası hakkında izlediği yolun dürüstçe olmadığını, 1870 senesinde Almanya'nın Rusya'dan gördüğü bunca hizmete binaen, Prens Bismarck'ın adeta nankörlük etmekte olduğunu yazdı. Prens Bismarck'ın fikirlerini savunan gazetelerden biri olan *Almanya(?)Zeitung*²⁵⁰ gazetesi, zikrolunan *Moskov* gazetesine ve diğer Rus gazetelerine verdiği cevapta, Almanya'nın, Rus yönetimine yarıdakçılık yaptığını, Rusya'nın Avusturya ve İngiltere ile savaş yapma ihtimali bulunduğundan dolayı, Rus gazetelerinin bu şekilde beyanat verdiklerini belirtti. Alman gazetesi, *Növie Vremia* gazetesinin bu durumunu anlaşılmaz addederek, Alman Prensi Bismarck'ın Almanya menfaatlerini Rusya'nın menfaatlerine tercih edeceğini, *Moskov* ve diğer Rus

²⁴⁸ *Vakit*, Nr: 994, 27 Recep 1295 / 16 Temmuz 1294, s.2.

²⁴⁹ Gelen telgraflarda, Rusya ile İngiltere arasını uzlaştırmak için Almanya'nın gayret ettiği, ancak Rusya'nın Bulgar topraklarına asker sevkıyatından dolayı uzlaşmanın gerçekleşmediği belirtildi. *Tercüman-ı Şark*, Nr: 6, 12 Rebiyülâhır 1295 / 3 Nisan 1878, s.1.

²⁵⁰ Gazetenin ismi tam okunamamakla birlikte, gazetenin ifade ettiği kelime "Almanya"yı çağrıştırır.

gazetelerinin de bunu böyle kabul etmesi gerektiğini ifade etti.²⁵¹ *Tercüman-ı Şark* gazetesi, Almanya'nın arabuluculuk vazifesini yapmaya çalıştığını, İngiltere ve Rusya'nın uzlaşmasıyla görevini tamamlayacağını belirtti. Oysa *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi, Rusya'nın Almanya'ya ve Prens Bismarck'a karşı cephe aldığını ve güvenmediğini ortaya koydu.

Tercüman-ı Hakikat gazetesi, Rusya ve Almanya'nın bu dönemdeki ilişkileri hakkında bilgi verdi. Daha önce Almanya ile ittifakı destekleyen Golos gazetesi, Rusların Almanlar hakkındaki memnuniyetsizliklerinden dolayı bu sefer de Fransa'yı desteklemeye başladı.²⁵² *Tercüman-ı Hakikat*, Almanya ile Rusya arasındaki anlaşmazlığın altını çizmek için yabancı gazetelerden özellikle Alman gazetelerinden konuya dair haberler aktardı. Örneğin; Berlin gazetelerinden biri olan *Tageblatt* gazetesinden alıntı yaparak, Prens Gorçakof ve Prens Bismarck arasında soğukluk oluştuğunu yazdı. Rusya'nın resmi gazetelerinin Almanya'nın aleyhinde makaleler yayınlarken; benzer şekilde Alman gazetelerinin de Rusya ve Prens Gorçakof aleyhinde yayın yaptıklarını belirtti. Rusya, Fransa ile ittifak etse de Almanya'nın bundan korkmayacağını, büyük Şark savaşının Avrupa'nın siyasi durumunu derinden etkilediğini belirtti. *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi, Rusya Devleti'nin 250.000 askerini Rumeli ve Anadolu topraklarına savaşa gönderdiği ve 175.000.000 lirayı bu işe sarf ettiği bir dönemde, Prens Bismarck'ın, Prens Gorçakof'a güvenmesinin söz konusu olamayacağını yazdı. Gazete, Alman gazetelerinin Rusya'dan korkmadığını ancak Şark'taki savaş üstünlüğü yüzünden diğer Avrupalı Devletlerin Rusya'dan korktuğunu belirtti. Ayrıca Rusya'nın Almanya'yı tek başına küçük bir güç olarak gördüğünü ifade etti. *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi; Almanya'nın yaptıklarından dolayı Rusya'nın memnun olmadığını, ancak Almanya'nın kendisini biraz sıkması halinde, Rusya'nın 93 harbine girmeden önceki gücü ile dahi çarpışabilecek kuvvette olduğunu ve zamanında Romanya'nın bile Rusya'ya kafa tuttuğunu ifade etti.²⁵³ *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi, Alman gazetesinin görüşlerine yer vererek, Rusya'nın Almanya'ya beslediği düşmanlığı ortaya koydu. Ayrıca gazete, Almanya'nın Rusya'dan korkmadığını, fakat Rusya'nın da Almanya'dan korkmadığını, hatta ona karşı tehditkâr bir tavır takındığını belirtti. Bu

²⁵¹ *Tercüman-ı Hakikat*, Nr: 170, 22 Muharrem 1296 / 4-16 Kânunusani 1879, s.3.

²⁵² *Tercüman-ı Hakikat*, Nr: 217, 19 Rebiyülâhır 1296 / 27 Şubat-13 Mart 1879, s.3.

²⁵³ *Tercüman-ı Hakikat*, Nr: 228, 2 Cemaziyülevvel 1296 / 13- 25 Mart 1879, s.3.

durum iki ülke arasında savaş öncesinde görülen dostane ilişkilerin ortadan kalktığını gösterir.

Vakit gazetesi, Avrupa muhbirlerinden gelen haberleri yayınlayarak, Alman Prensi Bismarck'ın yalancıkıtan, Rus Prensi Gorçakof'un ise felçten dolayı gerçekten ağırca hastalanmış olduğunu yazdı. Gazete, devletlerarası diplomatik ilişkilerin dört kişinin elinde olduğunu, barışın olup olmayacağı endişesinin özellikle Prens Bismarck ve Prens Gorçakof'un hastalanmasıyla daha da çıkmaza girdiğini belirtti. Ayrıca gazete, Avusturya Kontu Andrassy ve İngiliz Lordu Beaconsfield'in Rusya ve Almanya'nın işin içinde olması gerektiğine ve bunların görüşme dışında olmasının sonuç alınamamasına neden olacağına dair görüşlerine yer verdi.²⁵⁴ *Vakit* gazetesi, düello yapan iki taraftan birinin hastalık halinde bulunmasının görüşmelerde ertelemeye neden olduğunu, ancak İngiltere'nin Marmara'ya, Rusya'nın da İstanbul'a dayandığı bir dönemde, durumun hastalık gibi bir bahaneyle tehir edilmeye çalışılmasının çok hoş olmadığını belirtti. Ayrıca gazete, Osmanlı Devleti'nin Gelibolu'daki İngiliz donanmasını torpille vurabileceğini, ancak Edirne'de bulunan Ruslara karşı ne yapacağını bilemediğini ve Rusların 50.000 askerini Gelibolu civarına sevk ederek kendince önlem almaya çalıştığını ve böyle belirsiz bir durumun çözülmesi gerektiğini yazdı.²⁵⁵ Bu ifadeler, gazetenin Rusya'yı İngiltere'den daha tehlikeli bulduğunu gösterir.

Benzer şekilde *Tercüman-ı Şark* gazetesi de devletlerarasındaki anlaşmazlıklardan ve genel olarak siyasi durumun karışıklılığından bahsetti. İngiltere ile Rusya'nın uzlaştırılması için Almanya'nın girişimlerinin yetersiz kaldığını vurguladı.²⁵⁶ Ayrıca gazete, Prens Gorçakof ve Prens Bismarck'ın ikisinin birden hastalanıp ortadan çekilerek ve böylece uzlaşma girişimlerini yarıda bıraktıklarını ve barış temsilcilerinden artık konferans ve kongre haberlerinin duyulmamaya başladığını yazdı. Avrupa'dan alınan haberlere göre bu durum, savaşı önlemeye yönelik bir tedbirdi. Gazetenin verdiği bilgiye göre Rusya'da benzer bir tavır içindeydi. Örneğin Grandük Nikola, Varna, Batum ve civarının boşaltılmasında ısrar etmekte ve Rusya'nın bu işi barışla bitirmek istediğini ifade etmekteydi. Ancak tarafların Rus askerinin ve İngiliz donanmasının

²⁵⁴ *Vakit*, Nr: 903, 24 Rebiyülâhır 1295 / 15 Nisan 1294, s.2.

²⁵⁵ *Vakit*, Nr: 903, 24 Rebiyülâhır 1295 / 15 Nisan 1294, s.2.

²⁵⁶ Gelen telgrafnamelerde Rusya ile İngiltere arasını uzlaştırmak için Almanya'nın gayret ettiği, ancak Rusya'nın Bulgar topraklarına asker sevkıyatından dolayı uzlaşmanın gerçekleşmediği belirtildi. *Tercüman-ı Şark*, Nr: 6, 12 Rebiyülâhır 1295 / 3 Nisan 1878, s.1.

İstanbul'dan uzaklaşması konusunda uzlaştığı belirtilse de telgraflarda belirtilen hususun genel olarak meselenin vehametini koruduğunu gösterdiğini yazdı.²⁵⁷ *Vakit*, barış sağlamaya çalışan diplomatların vazifesini yapmadığını, ayrıca Osmanlı Devleti'nin İngiltere ve Rusya arasında çaresiz kaldığını vurguladı. *Tercüman-ı Şark* gazetesi de Almanya'nın barış girişimlerinin bir sonuç vermediğini belirtti. Gazeteler, Osmanlı Devleti'nin bu çaresiz halini ortaya koyarak, beklediği barışın geciktiğini ortaya koydu.

5. Barışa Doğru

Tercüman-ı Şark gazetesi, her ne kadar tereddütler devam etse de Avrupa'da barış ümitlerinin devam ettiğini yazdı. Avrupa'nın bu ümidinin sebebi, Rusya'nın Londra Büyükelçisi Kont Şuvalof'un Petersburg'a seyahatiydi.²⁵⁸ *Tercüman-ı Şark* gazetesi, *Ajans Rus* gazetesinden aldığı haberde, barış üzerine yazılar yazılmaya başlandığını, Rusya ve İngiltere'nin birbirine pek çok zarar verebileceklerini ve bu yüzden aralarında barışın olmasının Şark ve insaniyet adına önemli olduğunu yazdı. Gazete, İngiltere'nin savaş için dünya üzerinde bulunan kuvvetlerini derhal toplayabileceğini, oysa Rusya'nın savaştan yeni çıktığını belirtti.²⁵⁹ Böylelikle İngiltere'nin güçlü olduğunu ve tüm kuvvetlerini toplayarak yeni savaştan çıkmış olan Rusya'yı ezebileceğini ima eden *Tercüman-ı Şark*, Rus gazetesinden aldığı habere göre Rusya'nın barışa daha yakın olduğunu belirtti.

Fakat bu bilgilerin aksine *Tercüman-ı Şark* gazetesi başka bir yazısında, Avrupa'da barışın terkiyle ilgili yazılar yazıldığını; Rus ordusunun hareketliliğinin devam ettiğine ve bu hareketliliğin İstanbul aleyhinde olmayıp, İngiliz ordusunun zırhlılarının Karadeniz'e geçmesini engellemeye yönelik bir önlem olduğuna dair haberler çıktığını belirtti. Gazeteye göre Rus ordusunun hareketlilik göstermesi, savaşın Avrupa'ya sıçrayacağı endişesini doğurdu ve barış ümitleri de kayboldu. Ayrıca gazete, Rus askerlerinin bu hareketine karşı Devlet-i Aliye'nin de tedbirli davranması gerektiğini vurguladı.²⁶⁰ Bu haber ve yorumlar, Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki

²⁵⁷ *Tercüman-ı Şark*, Nr: 26, 3 Cemaziyülevvel 1295 / 23 Nisan 1878, s.1.

²⁵⁸ *Tercüman-ı Şark*, Nr: 44, 21 Cemaziyülevvel 1295 / 11 Mayıs 1878, s.1.

²⁵⁹ *Tercüman-ı Şark*, Nr: 52, 29 Cemaziyülevvel 1295 / 19 Mayıs 1878, s.3.

²⁶⁰ *Tercüman-ı Şark*, Nr: 41, 18 Cemaziyülevvel 1295 / 8 Mayıs 1878, s.1.

savaş son bulmasına rağmen, Rusya ile İngiltere arasında bir savaş ihtimalinin belirdiğini ve bunun da barış çabalarına gölge düşürdüğünü gösterir.

Vakit gazetesine göre bu belirsizliğin ve karmaşanın nedeni, Rusya'nın sadece Şark'ı değil, Avrupa'yı bile kana bulayabilecek hırsıydı. Gazete, Fransa'nın kendi sınırında istihkâmlar inşa ettiğini, Almanya'nın Fransa'nın tavrını merak ve endişeyle izlediğini duyurdu. *Levand Herald* gazetesinden yaptığı alıntı haberde *Vakit*, Almanya'nın, Fransa'nın almış olduğu tedbire istinaden Avrupa'da bir savaşın çıkması ihtimalinin bulunduğu ve bunun mesuliyetinin “keyfi hareket” eden Rusya'ya ait olacağı yorumunu yaptığını aktardı.²⁶¹ Bu haberler, Avrupa devletlerinin Rusya'nın savaşı Avrupa'ya sıçratmasından çekindiklerini gösterir. Bu nedenle *Tercüman-ı Şark*, gazetesine göre Avrupa savaş için nasıl önlem alıyorsa, Osmanlı Devleti'nin de benzer şekilde gerekli önlemleri alması gerekmektedir.

Vakit gazetesinde yer alan haber, kongre gelişmeleri devam ederken hâlâ “savaş mı yoksa barış mı?” sorusunun akılları kurcaladığını, İngiltere'den gelen telgrafların savaştan bahsettiğini, Viyana ve Petersburg'dan gelen haberlerin ise barıştan yana olduğunu belirtti.²⁶² *Tercüman-ı Şark* ve *Vakit* gazeteleri, kongre haberlerinden dolayı ümitlerinin arttığını, ancak Rusya ve İngiltere arasındaki suların hâlâ durulmadığını gösterdiler. Örneğin *Vakit* gazetesi, *Tercüman-ı Efkar* gazetesinden aldığı haberde, “İngiltere savaşacak olsaydı şimdiye kadar durmayacağını, Rumeli ile Osmanlı toprakları yangın yerine döndükten sonra İngiltere ve Rusya arasında savaşın çıkmasının mümkün olmadığını, bundan dolayı tartışmanın manasız olduğunu, Avrupa'nın ise bizim ela gözlerimiz için savaşmayacağını ifade etti. Gazete, Avrupa devletlerinin, Rusya ile savaşmaları durumunda, Osmanlı Devleti'ni savaş sonrası yapılacak konferansta yanına isteyeceklerini belirtti.²⁶³

Vakit gazetesi, barış ümitlerinin Lord Salisbury'de olduğunu yazdı. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nin ıslahatlar yapması gerektiğini ve savaş yapmadan bu işten böylece sıyrılabileceğini belirterek tarafsız olunması gerektiğini vurguladı.²⁶⁴ *Vakit*, Salisbury'ye yaptığı vurgu ile İngiltere'nin 93 harbi sonrası dünya siyasetinde çok etkili olduğunu,

²⁶¹ *Vakit*, Nr: 539, 16 Rebiyülâhır 1294 / 18 Nisan 1293, s.2.

²⁶² *Vakit*, Nr: 893, 14 Rebiyülâhır 1295 / 5 Nisan 1294, s.1.

²⁶³ *Vakit*, Nr: 869, 19 Rebiyülevvel 1295 / 12 Mart 1294, s.2.

²⁶⁴ *Vakit*, Nr: 883, 3 Rebiyülâhır 1295 / 26 Mart 1294, s.2.

Rusların ise İngiltere'den çekindiğini ve Osmanlı Devleti'nin de İngiltere'ye güvenmesinden başka çaresinin olmadığını ifade etti.

Sonuç olarak; *Tercüman-ı Şark* gazetesi, Rusya gazetelerinden yararlanarak barış üzerine olumlu cümleler aktardı. Ayrıca gazete, İngiltere'nin, yeni savaştan çıkan Rusya'ya göre üstün bir güce sahip olduğunu yazdı. Buna rağmen Rus ordusunun İstanbul civarındaki hareketliliğinin, Avrupa basınında korkuya neden olduğunu ve bu nedenle çıkabilecek İngiliz-Rus savaşının Avrupa'ya sıçramasından endişe edildiğini aktardı. *Tercüman-ı Şark* gazetesi, bu haberleri ve gelişmeleri aktarırken, Rusya ve Avrupa basınından istifade etti. *Vakit* gazetesi, umut edilen barışın Bismarck veya Gorçakof'tan ziyade, Lord Salisbury'de olduğunu vurguladı. Ayrıca, İngiliz basınının savaş haberlerinin, Viyana ve Petersburg'dan ise barış haberlerinin yayınlandığına dikkat çekti.

Sonuç olarak; Osmanlı basınının, yabancı gazetelerden yaptığı alıntılara ve haberlere de yer vererek aktardığı gelişmeler, İngiltere ve Rusya'nın 93 Harbi sonrasında sergilemiş oldukları ve yeniden savaşa varabilecek tutumlarının, Avrupa siyasetini derinden etkilediğini gösterir. Savaş sonunda Osmanlı Devleti, ekonomik ve sosyal açıdan büyük bir zarar gördü. İngiltere ve Rusya ise İstanbul'u alarak daha büyük kazançlar elde etmeyi arzuladı. İngiltere doğuya açılan bir kapı olarak gördüğü İstanbul'un Ruslara kaptırmamakta ısrar edince, Ruslar tarihî ideallerini gerçekleştirmede zora düştüler. Osmanlı ve Avrupa basını savaştan sonra yaşanan bu gergin dönem meşgul etti. Rus basını ise zafer havasından çıkarak, her ne kadar İngiltere'ye karşı genel olarak düşmanca tavır beslese de barışçıl bir politika izledi. Rusya, olası bir İngiliz-Rus savaşına temkinli yaklaşarak, İngiltere ile işbirliği yapabileceği endişesi nedeniyle Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalmasını arzuladı. Ayrıca, Avusturya'nın İngiltere tarafını tutabileceğini düşünen Rusya, İngiltere ile savaşmayı pek istemedi.

Osmanlı basını, barışın gerçekleşmesi için yapılan girişimlere yer vererek, Rusya'nın İngiltere'ye karşı uzlaşmacı bir tavır takındığını vurguladı. Almanya'nın barış girişimlerinden yana olmayan Rusya'nın, İngiltere ile barış girişimlerini bizzat kendisinin gerçekleştirdiğini ortaya koydu. "İş bitirici" diplomatların, Osmanlı basınının ifadesiyle, "zamansız hastalanmaları" da Osmanlı Devleti'ne bu dönemde önemli derecede zarar verdi.

BÖLÜM V

E) OSMANLI BASININDA AYASTEFANOS ANTLAŞMASI VE BERLİN KONGRESİ

1. Ayastefanos Antlaşması

Osmanlı gazetelerinden bilgi vermeye başlamadan önce bu konuya kısaca bir giriş yapalım. II. Abdülhamit, Rusların Kızanlık mevkiğine kadar gelmeleri üzerine Rus Çarı'ndan mütareke talebinde bulundu. Bunun üzerine 31 Ocak 1878 tarihinde Edirne'de mütareke imzalandı. Bundan sonra ise barış antlaşmasının imzalanacağı yer olarak Ayastefanos (Yeşilköy) seçildi. İstanbul'un kapısı hükmünde olan Ayastefanos'ta antlaşmanın imzalanacak olması, Rusya'nın Avrupa'ya kendi gücünü kanıtlama girişiminden başka bir şey değildi. Rusların diğer düşüncesi ise burada antlaşmanın imzalanmasıyla Osmanlı hükümetinin yapacağı itirazlara imkân bırakmamaktı. Ruslar Edirne'ye kadar geldiklerinde İngiliz donanması da Marmara'da Mudanya önlerinde demirledi. Rus ordusunun komutanları, Ayastefanos Camii'nin minarelerini karşılarında gördüler. Önlerinde hiçbir engel bulunmadığı halde ilerlemekten çekindiler. Grandük Nikola Çar'dan hareket emri bekledi. Fakat Çar, İstanbul'a girme cesaretini gösteremedi. Osmanlı Devleti, hem Rusların İstanbul yakınlarına kadar gelmelerinden hem de İngiliz donanmasının Marmara Denizi'nde beklemesinden son derece rahatsızdı.²⁶⁵

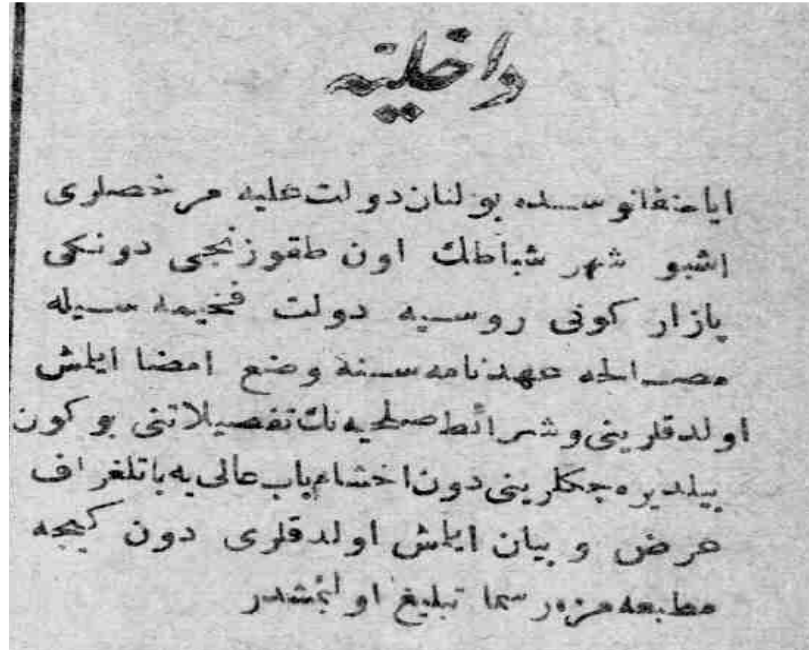
Bunun üzerine iki ateş arasında kalan Osmanlı Devleti, Padişahın önderliğinde olağanüstü meclisi topladı. Ancak meclisteki milletvekilleri o zamana kadar kendi fikirleri alınmadığı için böyle ciddi bir konuda sorumluluk almaktan çekindiler. II. Abdülhamit, mecliste şiddetli tartışmalara rağmen Ruslara karşı savaşacağını ifade etti. Ancak Rusya, ordusunu İstanbul'a getirmekten vazgeçti. Neticede Ruslar, 12.000 kadar askerini Büyük Çekmece'ye göndererek Ayastefanos Antlaşması'nın hazırlıklarına başladı.²⁶⁶

²⁶⁵ Karal, 61–63.

²⁶⁶ Karal, 62–63.

Basiret gazetesi, Ayastefanos Antlaşması'na etkisi bulunan Edirne Mütarekesi'nin önemli gördüğü şartlarını yayınlamayı gerekli gördü. Gazetenin verdiği bilgiye göre, Grandük Nikola ile Kızanlık'ta görüşen Osmanlı delegeleri, ellerinde Rusya'nın barış için sunduğu bazı şartlarla döndüler. Bunlar: “*Bulgaristan sınırı, Karadağ'ın, Romanya'nın ve Sırbistan'ın bağımsızlığı, Bosna ve Hersek'te özel bir yönetim oluşturulması, Osmanlı Devleti'nin vereceği savaş tazminatı meselesi ve Rusya'nın İstanbul ile Kale-i Sultaniye boğazlarında haklarının korunması*” gibi konularda uzlaşılması gerektiğine dair şartlardı.²⁶⁷ Gazeteye göre, Osmanlı delegelerinin 27 Ocak tarihinde Ruslar tarafından sunulan şartları, ne olursa olsun, kabul etmesi gerekirdi. Nitekim öyle de oldu ve Osmanlı harp mevkillerinde bulunan bütün kumandanlara askerî harekâtlarını durdurmaları emri verildi.²⁶⁸ Bu bilgiler, ikinci el kaynaklarda da aynen teyit edilmektedir.²⁶⁹ Rus askerinin Ayastefanos'a kadar gelmesi ve ordusunu buraya nakletmesiyle müzakerelere burada devam edildi ve 3 Mart 1878 tarihinde Ayastefanos Antlaşması imzalandı. (Ek-9)

Ek-9: *Basiret* Ayastefanos Antlaşması'nı İmzalandığını Gösteren Haber

Basiret, Nr: 2368, 29 Safer 1295 / 29 Şubat 1293, s. 1.

²⁶⁷ *Basiret*, Nr: 2355, 16 Safer 1295 / 7 Şubat 1293, s.1.

²⁶⁸ *Basiret*, Nr: 2337, 28 Muharrem 1295 / 20 Kânunusani 1293, s. 1.

²⁶⁹ Shaw, 234.

29 maddelik bu antlaşmada;

1. Osmanlı Devleti, Sırbistan, Karadağ ve Romanya'nın istiklallerini ve topraklarının genişlemesini kabul edecekti.
2. Bulgaristan ise Osmanlı Devleti'ne vergi veren mümtaz bir eyalet olarak görülecek ve yeni idare tesis edilinceye kadar Bulgaristan iki sene müddetle, bir Rus komiserinin yönetimine bırakılacaktı.
3. Osmanlı askerinin tamamen çekilmesinin ardından, 50.000'den az olmayan bir Rus kuvveti Bulgaristan'da kalacaktı.
4. Rusya ve Avusturya'nın kontrolünde olmak üzere Bosna ve Hersek'te Rumeli'nin Hristiyanlarla meskûn bölgelerinde ve Doğu Anadolu'da Ermenilerin bulunduğu yerlerde ıslahat yapılacaktı.
5. Girit'te 1868 nizamnamesi uygulanacak ve Osmanlı Devleti savaş tazminatı olarak Rusya'ya bir milyar dört yüz on milyon ruble verecekti. Ancak bu tazminatın bir kısmına karşılık Rumeli'deki bazı yerler ile Kars, Ardahan, Batum ve Doğubeyazıt'ı Rusya'ya bırakacaktı. Kalan üç yüz milyon rublesi ise para olarak ödenecekti.
6. Rus askerleri Bulgaristan hariç olmak üzere anlaşmanın imzalanmasından üç ay sonra Rumeli'yi, 6 ay sonra da Doğu Anadolu'yu boşaltacaktı.
7. Osmanlı topraklarında yaşayan Rus tebaası savaştan önceki gibi ticaret yapabilecek ve Rus konsoloslarınca koruma altına alınabilecekti.²⁷⁰

Basiret gazetesi, Ayastefanos Antlaşması'nın hükümlerini açıkça ortaya koydu ve içerdiği ağır şartları okuyucularıyla paylaştı. Bu konunun basılmış eserlerde de ayrıntılı bir şekilde ele alındığı ve gazetenin vermiş olduğu bilgilerle bu eserlerde verilen bilgilerin paralellik arz ettiği görülür.²⁷¹

Vakit gazetesi de Avrupa basınından faydalanarak, Ayastefanos Antlaşması ile ilgili bilgiler sundu. Örneğin 21 Mart'ta Rusya'nın resmî gazetesinin antlaşmayı yayınladığını, *Times* ve *Daily News* gazetelerinin, antlaşmayı Londra'dan naklettiğini belirtti ve bu gazetelerin İstanbul'a da ulaştığını yazdı. *Vakit*, Osmanlı gazetelerine ait fikirlerin de *Beyn Politik* gazetesinin 22 Mart tarihli sayısında yayımlandığını yazdı.²⁷²

²⁷⁰ *Basiret*, Nr: 2375, 7 Rebiyülevvel 1295 / 27 Şubat 1293, s.1.

²⁷¹ Karal, 66.

²⁷² *Vakit*, Nr: 912, 4 Cemaziyülevvel 1295 / 25 Nisan 1294, s.4.

Tercüman-ı Şark gazetesine göre, İngiltere Devleti, Ayastefanos Antlaşması'nı gayrı meşru saydı. İngiltere, 1856 ve 1871 antlaşmalarının esas tutulması gerektiğini ve Osmanlı Devleti ile Rusya'nın arasındaki barış meselesinin nasıl hallolması gerektiğini Londra'ya gelen Kont Şuvalof'a ifade ettiler. Ona anlaşmada dikkate alınması gereken önemli noktaları açıkladılar. Bunlar; “*Bulgaristan sınırının Balkanlardan öteye geçmemesi, Varna'nın tarafsız bir liman hükmüne getirilmesi, ne Kars ne de Batum taraflarında Rusya'ya arazi verilmemesi ve Devlet-i Aliye'den herhangi bir harp tazminatı alınmaması*” idi.²⁷³

Vakit gazetesi, Ayastefanos Antlaşması'nın kimse tarafından kabul edilmediğini, özellikle İngiltere'nin anlaşmayı en başından beri reddettiğini belirtti. Benzer şekilde Avusturya, Fransa ve İtalya'nın Ayestofos Anlaşması'nı 1856 antlaşmasından dolayı Almanya'nın ise düzenlemeye ihtiyaç olması sebebiyle kabul etmediklerini yazdı. Ayrıca gazete, Sırbistan'ın da Ayastefanos Antlaşması'nı tanımadığını; Bulgarların ise pek yakında kendilerinin Rusya'nın bir eyaleti olacağını görerek bu durumdan hoşnut olmadıklarını ifade etti. Gazete, yapılan antlaşmaya sadece Karadağ'ın ses çıkarmadığını vurguladı.²⁷⁴ Memleketeyn hükümeti tarafından gönderilen protesto hakkında bilgi veren *Vakit* gazetesi, Memleketeyn'in de Ayastefanos Antlaşması'nı tanımayacağını ve onun antlaşmadaki önemli maddelerden olan “Baserabya maddesi ve savaş tazminatının verilmesi” ile ilgili maddelerde haklı olarak söz sahibi olduğunu belirtti.²⁷⁵ Ayastefanos Antlaşması'na Avrupa devletlerinin verdiği bu tepkiler, diğer devletlerin antlaşma maddeleri konusunda Osmanlı Devleti ile hemfikir olduklarını ve Rusya'ya karşı ortak bir cephe oluştuğunu gösterir.

Gazetelerde antlaşma maddelerinin ne derece ağır olduğu ve Osmanlı Devleti ile diğer devletler üzerindeki tesirleri tartışılırken, bir yandan da Balkanlardan Anadolu'ya özellikle de İstanbul'a göçler devam etti. Antlaşma sonunda Rumeli ve Bulgaristan'dan gelen göçmenlerle İstanbul'un nüfusu iki katına çıktı. Halk, savaşın kaybedilmesinden dolayı padişaha kızgındı.²⁷⁶ Göçmenler, Rusya'dan toprakların geri alınması için Ali Suavi önderliğinde silahlandı ve V. Murat'ı yeniden tahta çıkarmak ve Ayastefanos

²⁷³ *Tercüman-ı Şark*, Nr: 40, 17 Cemaziyülevvel 1295 / 7 Mayıs 1878, s.2.

²⁷⁴ *Vakit*, Nr: 883, 3 Rebiyülâhır 1295 / 26 Mart 1294, s.1.

²⁷⁵ *Vakit*, Nr: 978, 11 Recep 1295 / 20 Haziran 1294, s.1.

²⁷⁶ Shaw, 235–237.

Antlaşması'nı bozmak için Çırağan Sarayı'nı bastı.²⁷⁷ Fakat saray muhafızları saldırganların çoğunu öldürdü ve komplo bozuldu (20 Mayıs 1878). Bu olayla ilgisi olduğu düşünülen Sait Paşa azledildi. Yerine ise Gazi Osman Paşa getirildi.²⁷⁸ Ali Suavi'nin önderliğinde çıkarılan ayaklanma, gazete ve basılmış eserlerde aynı şekilde ele alındı.²⁷⁹

Vakit gazetesi, Babiâli'nin Tuna komisyonundan çıkarılarak, Rusya'nın dâhil edildiğini ve verilecek kararlarda Rusya ve Avrupa'nın etkin olmasının planlandığını, Avrupa'nın ise Osmanlı Devleti'nin ileride yapılacak kongreye katılmasını istemediğini ve bunun üzerine Osmanlı Devleti, Ayastefanos Antlaşması'nı protesto ettiğini açıkladı.²⁸⁰ *Vakit* gazetesine göre; Osmanlı Devleti, yapılan antlaşmanın Rumeli'yi de kapsayacağından endişeliydi. Çünkü Osmanlı Devleti, Rumeli'yi terke mecbur olursa Anadolu'yu muhafaza edemeyecekti. İngiltere, Rumeli'nin Osmanlı Devleti'nde kalacağına dair kefil olduğunu belirtti. *Vakit* gazetesi ise İngiltere'nin bu sözünü pek ciddiye almadı. Gazete, antlaşmanın imzalanmasıyla 10–15 seneye kadar elimizde toprak kalmayacağını ifade etti.²⁸¹ *Vakit*, Rumeli'nin Osmanlı Devleti için önem arz ettiğini, Rusya ve İngiltere'nin Rumeli'yi almaya çalıştığını, hatta bundan Anadolu'nun da etkileneceğini belirtti. Ayrıca İngiltere'nin sözüne itibar etmemekle ona duyulan güvenin de azaldığını gösterdi.

Tercüman-ı Hakikat gazetesi, 19 Kânunuevvel tarihli *Petersburg* gazetesinden aldığı haberde, Osmanlı Devleti ile ileride bir antlaşma olacağını ve antlaşmadan sonra Rus askerinin Rumeli'den çekileceğini belirtti. Gazete, Rusya'nın kendi durumundan pek memnun olmadığını, savaşın malî durumu zayıflattığını, harcamaların açığı artırdığını, bu nedenle açığın kapanması için Rus hükümetinin birtakım tedbirler aldığını ifade etti.²⁸² *Tercüman-ı Şark* gazetesi, Ayastefanos Antlaşması'nın Berlin

²⁷⁷ *Tercüman-ı Şark*; Birkaç yüz muhacirle birlikte Abdülaziz Han Hazretlerinin ikamet ettiği dairenin büyük kapısına yaklaşılarak içeriye girilmek istendiğini, fakat müsaade edilmediğini yazdı. Askerler, silah atarak, göstericilerin dağılmasını istedi. Ancak daireye tahminen 100 kadar kişi girdi. Askerlerin kapıları kapatmasıyla, 21 kişi burada telef oldu. Gazete, bu işe önyak olanların Ali Suavi ve muhacir Çerkezler olduğunu belirtti. Çerkezlerin hepsi Filibe civarından İstanbul'a geldi. Bunlar, Ali Suavi ile bir Çerkez'in açtığı cemiyete katıldıklarını söylediler. Muhacirler daha sonra Ali Suavi'nin kendilerine silah vererek Çırağan Sarayı etrafında topladığını ve kendilerine gelecek vaat ettiğini beyan ettiler. *Tercüman-ı Şark*, Nr: 43, 20 Cemaziyülevvel 1295 / 10 Mayıs 1878, s. 1

²⁷⁸ Shaw, 235–237.

²⁷⁹ Shaw, 237.

²⁸⁰ *Vakit*, Nr: 893, 14 Rebiyülâhır 1295 / 5 Nisan 1294, s.2.

²⁸¹ *Vakit*, Nr: 978, 11 Recep 1295 / 20 Haziran 1294, s.1.

²⁸² *Tercüman-ı Hakikat*, Nr: 157, 2 Muharrem 1296 / 15–27 Kânunuevvel 1878, s.1.

Kongresi'nde tümüyle incelenmeden, Rumeli meselesinin barış yoluyla çözülmesine imkân olmadığını belirtti.²⁸³ *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi, Rusların Rumeli'den çekilmek için ileride yapılacak olan antlaşmayı şart koştuklarını ve sonrasında Rumeli'yi terk edeceklerini yazdı. *Tercüman-ı Şark* gazetesi ise Rumeli meselesinin Berlin Kongresi'nde çözümleneceğini, fakat Rusya'nın Ayastefanos Antlaşması'nın tüm maddelerinin Berlin Kongresi'nde masaya yatırılmasından rahatsız olduğunu dile getirdi. Tüm bunlar, Rusya'nın Rumeli'yi terk etmemek için sarf ettiği çabaydı.

Ayastefanos Antlaşması'nın bazı maddeleri hakkında ileride değiştirilecekti. Fakat bu maddeler geçici olarak beklemeye alındı. Ancak İngiltere bu durumdan memnun değildi. Çünkü ona göre Rusların hâlâ Basra'ya ya da Akdeniz'e inme ihtimalleri vardı. Bu nedenle İngilizler, Kıbrıs'ın kendilerine üs olarak verilmesini önerdiler; böylece herhangi bir durumda olaya derhal müdahale edebileceklerdi. Berlin Kongresi maddeleri karara bağlanmadan, İngiltere ile Osmanlı Devleti Kıbrıs Antlaşması'nı imzaladı(4 Kasım 1878).²⁸⁴ İngiltere, Ayastefanos Antlaşması'nın maddelerini yeniden yazacak bir kongrenin toplanmasında ısrarlı idi; Rusya, bu sert çıkışa karşı, Avrupalı Devletleri karşısına almaya cesaret edemediğinden, Ayastefanos Antlaşması'nın maddelerinin değiştirilmesini kabul etti.²⁸⁵

Sonuç olarak; 19. yüzyılda ekonomik açıdan yeterli düzeyde olmayan Osmanlı Devleti'nin hâlâ Ortaçağ'dan kalma metotlarla hareket ettiği ortadaydı. Hâl böyleyken, Avrupa'ya uyum sağlamaya ve yenilikleri kabul etmeye çalışan padişahlarca Avrupa'daki gelişmeler takip edilmeye çalışıldı. Ancak daha önceden yabancı devletlere verilen kapitülasyonlar yüzünden Osmanlı Devleti belini doğrultamadı. Bu durum 1877–78 Osmanlı-Rus harbine de yansdı. Savaşın mağlubiyetle çıkılması neticesinde Avrupalı Devletler daha büyük kazançlar elde ettiler.²⁸⁶ Osmanlı-Rus Harbi'nin ortaya çıkmasında Osmanlı Devleti'nin de etkisi vardı. İstanbul'daki kamuoyu, savaş yanlısı bir tutum izlemesine rağmen, II. Abdülhamit başından beri savaşı istemedi. Bunun nedeni ise orduya olan güvensizlikti. Yetenekli ve tecrübeli subayların azlığı, savaştan mağlup olarak çıkılacağı ihtimalini düşündürdü.²⁸⁷ Sultan II. Abdülhamit'in tahta geçmesinden sonra meydana gelen Osmanlı-Rus harbi, Osmanlı Devleti'nin

²⁸³ *Tercüman-ı Şark*, Nr: 29, 6 Cemaziyülevvel 1295 / 26 Nisan 1878, s.3.

²⁸⁴ Shaw, 238

²⁸⁵ Armaoğlu, 524.

²⁸⁶ Moiseyev, 165–168.

²⁸⁷ Moiseyev, 176.

anayasal monarşiyeye geçişini geciktirdi. Savaş, Osmanlı Devleti'ne büyük kayıplar verdirdi. Bu yüzden II. Abdülhamit'in halk nezdinde itibarı da sarsıldı. Kendisinin tahttan indirilerek yerine Mehmet Reşat'ın getirilmesi bile düşünüldü.²⁸⁸ Bu dönemde Osmanlı siyasetinde etkin olan Mithat Paşa'ya Ruslar bir anlaşma teklifinde bulunsalar da Mithat Paşa, İngiltere'ye olan güveninden dolayı savaş kararının alınmasında etkili oldu ve bu yüzden Mithat Paşa, 5 Şubat 1877'de sadrazamlıktan azledildi. Bu kararı onaylayan Mebusan Meclisi ise 14 Şubat 1878'de süresiz olarak kapatıldı. Bundan sonraki dönemde padişah tekrar yönetimde ağırlığını ortaya koydu.²⁸⁹

O zamana kadar Avrupa'yı ve Balkan halklarını meşgul eden "Şark Meselesi" Rusya tarafından kendi çıkarlarına göre düzenlenmeye çalışılınca, diğer devletlerin tepkisine ve sonrasında da antlaşma şartlarının değişmesine neden oldu. Karal eserinde, Rusya'nın, Ayastefanos Antlaşması hükümleri ile Balkanlarda kuvvetli hale geldiğini ve elde ettiği kazançlar, ancak Büyük Devletlerin müdahalesiyle değişebilirdi.²⁹⁰

Neticede, Almanya böyle bir durumda sahneye çıktı; Bismarck önderliğinde kongre girişimleri başladı ve Berlin Kongresi için ilk adımlar atıldı. Osmanlı basını, İngiltere ve Rusya'nın arasını bulmaya çalışan Bismarck'tan Rus basınından alınan haberlerin de etkisiyle hiç olumlu bahsetmedi. Berlin Kongresi'nde arabuluculuk görevine Bismarck'ın kabul edilmesi, Osmanlı ve Rus basınındaki haberlere zıttı. Çünkü Osmanlı basını, barışın Bismarck'tan ziyade Lord Salisbury ve Kont Şuvalof'a bağlı olduğunu ifade etmişti. Avrupa ve Rus basını da meseleyi böyle gördü. Anlaşıldığı kadarıyla Bismarck'ın aracılığı konusunda, İngiltere ve Rusya daha önceden anlaşmaya varmışlardı. Şimdi Berlin Kongresi'nde alınan kararları ve basının meseleye nasıl yaklaştığını görelim.

2. Berlin Kongresi

Avrupa Devletleri, Kırım Harbi'nden sonra Osmanlı Devleti'ne karşı nasıl bir tavır takınılması gerektiğini kendi aralarında tartışmışlar ve sonunda 1856 Paris Antlaşması'yla Osmanlı Devleti'ni Avrupa devleti statüsüyle aralarına almaya karar vermişlerdi. Aynı Antlaşmayla "Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma"

²⁸⁸ Gencer, 259.

²⁸⁹ Ercüment Kuran, *Sultan II. Abdülhamit ve Devri Semineri 27-29 Mayıs 1992*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, Ayrı Basım (Edebiyat Fakültesi Basımevi: İstanbul, 1994), 142.

²⁹⁰ Karal, 67-75.

kararı almışlardı. Ancak bu karar, Berlin Kongresi'nde yer almadı. Bu da Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunmayacağı anlamına gelmekteydi.²⁹¹

Alan Palmer, “Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüzyıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi” adlı eserinde Berlin Kongresi'ne katılan Osmanlı temsilcileri hakkında, Rus delegelerinden birinin kendi günlüğüne yazdığı yazıyı aktararak, “Türkler kütük gibi oturuyor ve konuşmuyor” sözleriyle seçilmiş bu kişilerin hiçbir şeyden anlamadıklarını ve yeteneksiz kişiler olduklarını belirtti.²⁹² Bu alıntı ve ifade, Berlin Kongresi'nde alınan kararlarda en azından Rus delegesinin gözüyle “kütük gibi oturan” Osmanlı delegelerinden çok diğer üyelerin, muhtemelen de İngilizlerin, etkili olduğunu ima eder.

Osmanlı basını, Ayastefanos Antlaşması'ndan sonra Avrupa devletlerinin durumu nasıl değerlendirdiklerini aktardı ve antlaşma şartlarını kabul etmeyen Osmanlı Devleti'nin antlaşma sonunda nasıl bir politika takip ettiğini ortaya koydu. Osmanlı basınının Ayastefanos Antlaşması'ndan Berlin Kongresi'ne uzanan olayları nasıl aktardığını görelim.

Tercüman-ı Şark gazetesi, Kont Şuvalof'un İngiltere'ye hangi tekliflerde bulunacağını, savaş mı, yoksa barış mı götüreceğinin merak edildiğini ve bunun 21 Mayıs'ta belli olacağını yazdı. Gazeteye göre, Petersburg kabinesi Londra kabinesine bazı konularda ısrarlarda bulunacaktı. Rus taraftarı olan gazeteler ise İngiltere'nin Ayastefanos Antlaşması'nın tek tek işaret ettiği bazı maddelerinin iptal edilmesini isteyeceğini belirtti.²⁹³

Kongre gelişmeleri hakkında bilgi sunan *Tercüman-ı Şark* gazetesi, bir buçuk-iki aydan beri devam eden savaş ve barış arasında kalan gelişmelerin sonuçlanmasına az kaldığını, kongrenin Haziran'ın 11'inde açılacağını ve kongreden pek çok şey ümit edildiğini yazdı. Gazete, Berlin'de toplanacak kongre ile ilgili olarak merak edilen birçok soru olduğunu belirtti. “*Lord Salisbury'nin notası her devlet tarafından kabul edilecek miydi? Uzlaşma hükümlerinde en sona Ruslar mı kalacak veya bir iki madde tadil mi edilecekti? İngiltere ortaya çıkıp ağırlığını koyacak mıydı?*” şeklinde kuşku ifade eden sorulara rağmen, kongrenin bunlara çözüm olacağı kanısındaydı. Paris gazetelerinden olan *Şaryovari*(?) gazetesinin bir iki aydır çıkan nüshasında kongre

²⁹¹ Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih*, (Filiz Kitabevi: İstanbul, 1995), 292.

²⁹² Alan Palmer, *Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, 6. Baskı (Sabah Kitapçılık: İstanbul, Temmuz 1997), 174.

²⁹³ Sonrasında bu tarih 21 Mayıs'ta Londra'da olunacağı şeklinde ifade edildi. *Tercüman-ı Şark*, Nr: 40, 17 Cemaziyülevvel 1295 / 7 Mayıs 1878, s.2.

hakkında bilgi verdiğini ve Avusturya başta olmak üzere bazı devletlerin kongre kararlarını tasdik eylediklerini yazdı. Gazeteye göre, İngiltere murahhaslarının durumu “çocuk oyuncuğu” haline getirmemesi gerekliydi ve bu kararların imzalanması kanlı ve dehşetli bir savaşı sebep olacaktı.²⁹⁴

Zaman gazetesi, Rusların İstanbul’a kadar gelmeleri ve Osmanlı Devleti’ne Ayastefanos Antlaşması’nı imzalatmak zorunda bırakmaları nedeniyle Avrupalıların “ürktüğünü,” İngiltere’nin ise bu durumu abartarak Londra gazetelerinde Ayastefanos Antlaşması hakkında şiddetli itirazlarda bulunduğunu yazdı. Gazeteye göre Beaconsfield, “Moskofluğun” bu kadar ileri gitmesini engellemek için neticede savaşın çıkabileceğini ve Ayastefanos Antlaşması’nı da yok sayacağını söyledi.²⁹⁵ Ayrıca *Zaman* gazetesi, Lord Derby’nin yerine geçen ve politikasını takip eden Lord Salisbury’nin uzlaşma tuzağına düşerek Kont Şuvalof’un ılımlı bir barış politikası izlediğini yazdı. Bu görüşmelere göre güya Şuvalof, Ayastefanos Antlaşması’nı hiç yapılmamış gibi göstermiş; Lord Salisbury ise 1856 ve 1871 antlaşmalarının geçerli olduğunu ve Berlin Kongresi’ne gitmeyeceğini belirtmişti. Kont Şuvalof ise her konuda eli kolu bağı olduğu halde Salisbury’nin kongreye gelmesi için ısrar etmişti.²⁹⁶ Bu cümlelerdeki “güya” ifadesi *Zaman* gazetesinin barış/uzlaşma çabalarına tam olarak inanmadığını ve tarafların sözlerine güvenmediğini ifade eder.

Tercüman-ı Şark gazetesi ise Ayastefanos Antlaşması’nın imzalanmasını ve Lord Salisbury’nin notalarını, Avrupa’da emniyetsizlik duygularını güçlendiren etmenler olarak gördü. Gazete, kongreden pek çok şeyin ümit edildiğini, ancak bir sene boyunca görüşmeler yapıldığı halde sonuç alınamadığına dikkat çekti. İngiltere’nin Lord Salisbury notasında gösterdiği niyeti, diğer devletlerin onaylayıp onaylamayacağını kesin olmadığını, ancak Rus murahhasların kongrede kalmasıyla Ayastefanos Anlaşması’nın bir iki maddesinin düzenlenebileceğini belirtti. Gazete, sonuçta İngiltere’nin kendi kararlarında sabit kalarak meydana atılıp atılmayacağını merak konusu olduğunu; kongrenin sonucuna dair tereddütlerden ziyade, İngiltere ile Rusya arasında henüz ortada bulunmayan bir sorunun hâsıl olmasından endişe edildiğini yazdı. *Tercüman-ı Şark* gazetesi; buna bağı olarak, Osmanlı Devleti’ndeki Galata bankerlerinden bazılarının, Avrupa’dan aldıkları haberler neticesinde, kongre

²⁹⁴ *Tercüman-ı Şark*, Nr: 51, 28 Cemaziyülevvel 1295 / 18 Mayıs 1878, s.1.

²⁹⁵ *Zaman*, Nr: 262, 28 Receb 1295 / 17 Temmuz 1294, s.2.

²⁹⁶ *Zaman*, Nr: 262, 28 Receb 1295 / 17 Temmuz 1294, s.2.

sonuçlarının kötü tesir etmesinden endişe ettiklerini yazdı. Hatta bunun üzerine kongrenin kabul edilemeyecek durumda olduğunu ve bazı devletlerin de kongrenin kabulden ziyade mahvolmayı göze alacak kararlar vermesinden korktuklarını ifade etti.²⁹⁷ Bu haberlerle *Tercüman-ı Şark* gazetesi, kongreden beklentilerin fazla olduğunu, ancak kongrede alınacak kararların önemli etkileri olabileceğinden, dikkatle alınması gerektiğinin altını çizdi.

Vakit gazetesi, kongreye katılacak devletlerin Paris Antlaşması'nı imzalayan devletler olacağını ve kongreye davet için ilgili devletlere Prens Bismarck tarafından davetiye gönderildiğini yazdı. Osmanlı Devleti'nden murahhas olarak İsmet Paşa'nın Rusya'dan Prens Gorçakof'un ve ikinci murahhas olarak İgnatief'in görevlendirildiğini duyurdu.²⁹⁸ *Tercüman-ı Şark* gazetesi, İngiltere ve Rusya kabinelerinin Paris ve Ayastefanos Antlaşması'nın maddelerini gözden geçirip bir sonuca ulaşarak ortak bir anlaşma metni hazırlamaya çalıştıklarını belirtti. Gazete, İngiltere'nin kongreye arz edeceği teklifin kabulünden ziyade, Rusya'nın bunu kabul edip etmeyeceğinin önemli olduğunu vurguladı. Bununla birlikte, alınacak kararların Avrupa hukukuna dâhil olması gerektiğini belirtti ve Rusya'nın İngiltere veya Avusturya ile müzakereye girişmesine gerek olmadığını, antlaşmayı imza eden Avrupa ile münasebette bulunması gerektiğini ifade etti. Ayrıca gazete, Rusya'nın, yeni bir muharebeye giriştiği takdirde Avrupalı Devletlerin Rusya'ya kabul etmek istemediği şartları, itirazına rağmen, zorla kabul ettireceklerini yazdı. Netice itibariyle, Rusya'ya antlaşma şartlarını kabul etmesi için Avrupa hukukunu öner sürecekler ve Rusya'nın yeni bir savaşa girmesini önlemeye çalışacaklardı. Aksi halde Rusya büyük bir hata yapıp, Avrupa'yı da savaşa sürükleyebilirdi. *Tercüman-ı Şark* gazetesi, Lord Salisbury'nin bu çabasının istisnai bir politika olarak görülmediğini, Rusya'nın antlaşmaya heyeti ile birlikte muvafakat edeceğinin düşünüldüğünü yazdı.²⁹⁹ Bu haberler, Avrupa devletlerinin Rusya'yı antlaşma masasına oturtmanın planlarını yaptığını ve izlenecek yolları belirlemeye çalıştığını göstermesi açısından önemlidir.

Times gazetesinden aldığı haberi yayınlayan *Vakit* gazetesi ise İngiltere'nin kongreye katılmayı istediğini, Rusya'nın ise bunu reddettiğini ifade etti. İngiltere, kongrenin antlaşma için ön hazırlık olduğunu ve meselelerin bir kısmını çözeceğini ve

²⁹⁷ *Tercüman-ı Şark*, Nr: 55, 2 Cemaziyülâhır 1295 / 22 Mayıs 1878, s.1.

²⁹⁸ *Vakit*, Nr: 869, 16 Rebiyülevvel 1295 / 9 Mart 1294, s.1.

²⁹⁹ *Tercüman-ı Şark*, Nr: 8, 14 Rebiyülâhır 1295 / 5 Nisan 1878, s.4.

bir mahkeme olmayacağını belirtti. Gazete, İngiltere'nin kongrede görüşülecek maddeler içerisinde en çok itiraz ettiği konulardan birinin “Bulgaristan sınırı meselesi” olduğunu, Avusturya'nın ise İngiltere'nin antlaşma hakkında sadece kendi çıkarlarını düşündüğünü, bu nedenle bu maddeyi protesto edeceğini yazdı.³⁰⁰ *Zaman* gazetesi, kongrenin henüz neye karar vereceğinin belli olmadığını, Osmanlı Devleti'nin ise tarafsız olduğunu belirtti. Gazete, “Ayastefanos Antlaşması, mademki bir antlaşmaysa ve bu anlaşmaya göre, Rusya'nın Edirne'den öteye çekilmesi gerekiyorsa, onun bu şartı yerine getirmesi” gerektiğini ifade etti.³⁰¹ *Vakit* gazetesi, İngiltere'nin Rusya'yı kongreye çekme çabasına vurgu yaparken, *Zaman* gazetesi kongre hükümlerinin belli olmadığını, fakat Rusya'nın Ayastefanos hükümlerini yerine getirerek Osmanlı topraklarını boşaltması gerektiğini belirtti.

Kalelerin tahliyesi hakkında bilgi veren *Vakit* gazetesi, Rusya'nın kongrede kalelerin tahliyesini istemesinin mümkün olmayacağını, anlaşıldığı kadarıyla kongre murahhaslarının da bu önemli noktayı gözden kaçırdığını yazdı. Ayrıca gazete, Rusya'nın şiddet isteğini kongrenin engellemeye çalıştığını ve bu konunun Avrupa için önemli olduğunu ifade etti.³⁰²

Vakit gazetesi, Dersaadet civarında Rus ordusunun bir iki günden bu yana harp hazırlıklarına başlamasını, barış için bir müddetten beri hâsıl olan ümitleri yıktığını yazdı. Gazetenin verdiği bilgiye göre bu hareketliliğe binaen Osmanlı ordusu da Davut Paşa Kışlası'na iki batarya top gönderdi. General Tutlin (?), İstanbul için yaptığı savaş hazırlığına gerekçe olarak kalelerin tahliyesi mevzusunu ileri sürdü. Tahliye olunmadığı takdirde İstanbul'a saldıracağı yolunda bir uyarıda bulundu. Ancak kongre, Rusya'nın bu talebine muvafakat göstermedi ve İngiliz donanmasının Adalar civarında bulunması, meseleyi daha da önemli hale getirdi. Ayrıca, gazete Rusya Devleti'nin koca bir kongrenin aldığı karara karşı çıkarak savaşa kalkışmasının düşmanca bir tavır olarak adlandırılabileceğini, kongrenin kararlarında kuvvet görülmemesine binaen; Rusya'nın,

³⁰⁰ *Vakit*, Nr: 880, 30 Rebiyülevvel 1295 / 23 Mart 1294, s.2.

³⁰¹ Rusya gazetelerinden *Golos* gazetesinde, Edirne'nin Osmanlılara devir teslim olduğu belirtilerek, Osmanlı Devleti'nin aleyhinde bir tehdit olmadığı için İngiltere'nin donanmasını İstanbul civarında bulundurmasına gerek kalmadığı ifade edildi. Paris Antlaşması ve Berlin Kongresi tarafından tasdik olunan meselenin bu şekilde hallolduğu belirtildi. Sadece Rusya'nın antlaşmaya riayet etmesi değil, aynı zamanda İngiltere'nin de yapılan antlaşmaya riayet etmesi gerektiği ifade edildi. İngiltere'nin İstanbul civarından ayrılması meselesi, Bulgaristan meselesi kadar önemli olduğu halde Rus ordusunun Osmanlı topraklarını terk etmesi için Osmanlı Devleti ile anlaşma imzalamasının yanında İngiltere'nin Haliç civarından ayrılmasının da muallâkta kaldığı vurgulandı. *Zaman*, Nr: 295, 8 Rebiyülâhır 1296 / 19 Mart 1295, s.4.

³⁰² *Vakit*, Nr: 870, 20 Rebiyülevvel 1295 / 13 Mart 1294, s.4.

kongre kararlarına muhalefet etmesiyle bütün Avrupa'yı karşısında bulabileceğini belirtti.³⁰³ *Vakit*, Rusya'nın kongreye karşı direndiğini, netice itibariyle karşısında Avrupa'nın olduğunu, bu nedenle Rusya'nın kendisine düşman olan ülkelerin sayısını arttırdığını yazdı.

Kongre öncesi ittifaklara ve taraflara dikkat çeken *Tercüman-ı Şark* gazetesi, Almanya'nın, Rusya ile müttefik olmadığını, Avusturya'nın ise İngiltere yandaşı olarak görünüp görünmediğinin belirsiz olduğunu yazdı. Gazete, böyle bir düşüncenin kendilerinde hâkim olmadığını, yalnız Rusya'nın İstanbul civarında bulunduğu şu esnada tedbirin alınması gerektiğini; ayrıca kongrenin devletlerin savaş hazırlığı için bir örtü olduğunu, bu örtünün yakında kalkıp, meselenin binlerce şekilde sonuçlanabileceğinin tahmin edildiğini, bu nedenle kongrenin sonuçlanması gerektiğini ifade etti.³⁰⁴

Tercüman-ı Şark gazetesi, Memleketeyn topraklarının Rusya'ya verilerek, Rusya'nın Tuna'ya yaklaşmasının sağlanacağını, ayrıca Rusya'nın Baserabya'yı da istediğini duyurdu. Bununla birlikte gazeteye göre, Bulgaristan ve Rumeli meseleleri kongrede kolaylıkla hallolunacak meseleler değildi. Gelen telgraflarda Memleketeyn'e ve Karadağ'a bağımsızlık verildiği, Sırbistan'a ise bağımsızlık verileceğinin belli olmadığı yazılıydı. Kongrede en zorlanılan konulardan biri de Bosna-Hersek'e Avusturya-Macaristan askerinin girmesi meselesiydi. Bu madde, kongreyi uğraştırdığı gibi, Osmanlı Devleti'ni de meşgul etti. Avrupa Devletleri, Osmanlı memleketlerini ve özellikle Rumeli'nin bazı taraflarını işgal altına alacaklarını söylediler. Fransa ve İtalya donanmasının Marmara Denizi'ne girip, İngiliz donanmasıyla birleşeceği şaibesi bu zannı bir kat daha arttırdı ve İstanbul'u İngiltere ve Fransa'nın; Arnavutluk'u da İtalyan askerlerinin işgal edeceğine dair bazı söylentilere sebep oldu. Bu önemli hususların yanında Bulgaristan, Rumeli³⁰⁵ ve Batum'daki Müslüman ahalinin kongreye takdim

³⁰³ Avrupa'dan gelen haberlerde kongrede barış görüşmelerinin zayıfladığı belirtilerek, İngiltere'de efkârı umumiye ne olursa olsun savaş yapılması ve Rusya'ya haddinin bildirilmesi gerektiği ifade edildi. İngiltere Devleti, kongrenin gereksiz olduğunu vurguladı. Rusya ise İngiltere ve Avusturya'daki savaş hazırlıklarına binaen kongre ümitlerinin azaldığını söyledi. *Vakit*, Nr: 870, 20 Rebiyülevvel 1295 / 13 Mart 1294, s.4.

³⁰⁴ *Tercüman-ı Şark*, Nr: 56, 3 Cemaziyülâhır 1295 / 23 Mayıs 1878, s.1.

³⁰⁵ Rumeli'nin Rusya eline geçmesini fırsat bilen bazı Bulgarlar, buradaki halka keyfi hareketlere başladı ve konsololar da bu hareketleri ihtar ve ihbar ettiler. Bu durumu da Berlin Kongresi'nde ortaya koyacaklarını söylediler. Ruslar da bu duruma binaen Rus askerinin olayları çıkarmadığını, bu olayların Bulgarlar tarafından icra edildiğini ve mesuliyetin ise kendilerine ait olmayacağını beyan etti. Ancak başka bir memleketi dost olarak kendi zaptında tutan Rusya'nın bu işin içinde olduğu anlaşıldı. *Tercüman-ı Şark*, Nr: 69, 16 Cemaziyülâhır 1295 / 5 Haziran 1878, s.2.

ettikleri “feryatnamelerle”, Arnavutluk’ta bulunan Müslüman ve Hristiyan ahalinin bu toprakların taksimi hakkındaki protestoları önem arz etti. Rumeli Müslüman ahalisi, şikâyetlerini tekrarlayıp kongreye gönderdi ve aynı şekilde Arnavutluk adına vekilleri de buraya gelip durumlarını izah ettiler. Kongrenin bu durum karşısında ne yapacağı, dahası protesto ve feryatları dikkate alıp almayacağı merak konusuydu.³⁰⁶ *Tercüman-ı Şark* gazetesi, Avrupa’nın Rusya’yı hâlâ kolladığı düşüncesindeydi. Ayrıca gazete, kongrenin Osmanlı Devleti’ni parça parça bölüştüğünü ve Müslüman ahalinin de şikâyetlerini dikkate almadığını ileri sürdü.

Vakit gazetesi, kongre sonuçlanıncaya kadar telgrafların haberlerini beklemeye gerek olmadığını belirterek kararları on madde halinde yazdı. Buna göre;

- 1) Bulgaristan’ın kuzey ve güney vilayetlerine Hristiyan valiler tayin olunacak.
- 2) Akdeniz’e kadar inilmeyecek ve Osmanlı Devleti buraları tahliye edecek.
- 3) Baserabya Rusya’ya verilecek, Tuna Nehri’ndeki idare kongrede müzayede olunacak.
- 4) Batum meselesinin savaşa gerekçe gösterilerek sınırı genişletemeyecek.
- 5) Beyazıt, Rusya tarafından boşaltılacak.
- 6) Savaş tazminatı arazi ile değil para ile olacak.
- 7) Selanik ve Edirne’de ıslahat yapılacaktır.
- 8) Bulgaristan’da bulunacak yabancı asker meselesi tespit edilecek.
- 9) Memleketeyn’de bulunan Rusya askerinin terki konusu ele alınacak.
- 10) “Bahr-i Sefid” ve “Bahr-i Siyah”³⁰⁷ boğazlarının Osmanlı Devleti’nde kalacağı şeklinde belirtildi.³⁰⁸

Vakit gazetesi, Rusya ve İngiltere’nin bu maddelerde anlaşmış olsalar dahi gerçekten buna güven duyulamayacağı düşüncesindeydi. *Vakit* gazetesi, *Korspondanz* gazetesinden aldığı haberde, Bâb-ı Âli’nin Büyük Devletlere ve kongreye olmak üzere iki layiha takdim edeceğini yazdı. Layihanın birisi, Ayastefanos Antlaşması öncesi cereyan eden müzakereye ve temsilcilerin müşkülata düştükleri konularla ilgili; ikincisi ise Osmanlı Devleti için ıslahatın şekil ve suretiyle alakalıydı.³⁰⁹ *Vakit* gazetesi, belirtilen layihalar hakkında Rusya’daki *Nör(?)* gazetesinden aldığı haberde, ıslahat ile

³⁰⁶ *Tercüman-ı Şark*, Nr: 86, 4 Receb 1295 / 22 Haziran 1878, s.1.

³⁰⁷ “Akdeniz ve Karadeniz.”

³⁰⁸ *Vakit*, Nr: 944, 7 Cemaziyülâhır 1295 / 27 Mayıs 1294, s.1.

³⁰⁹ *Vakit*, Nr: 944, 7 Cemaziyülâhır 1295 / 27 Mayıs 1294, s.1.

ilgili verilen vaatlerin gerçekçi olmadığını ve kabul görmeyeceğini, böyle bir layihadan bahsedildiğini, fakat kongreden sonra bir de konferansın toplanması gerektiğini yazdı.³¹⁰ Rusya, Balkanlarda Slav hakların bağımsızlık kazanmalarına vesile oldu. Rus gazetesinin beyanatından da anlaşıldığı üzere, hâlâ ıslahat isteğinde bulunması ve bunu dile getirmesi memnuniyetsizliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca kongreden sonra konferans tertip edilmesini istemesi bu isteğini açıkça belirtmektedir.

Tercüman-ı Şark gazetesi, Avrupa'dan aldığı telgraflarda, Bulgaristan'ın ikiye bölünmesi ile kuzeydeki kısmının adeta Sırbistan ve Memleketeyn gibi bir prensliğe, güneydekinin ise bir muhtarlık idaresine dönüştürülmesinden bahsetti. Diğer bir madde ise Bosna-Hersek'e "Avusturya'nın asker ithali" maddesiydi. Bu kongrenin toplanmasının amacı; Ayastefanos Anlaşması'nın Avrupa menfaatlerine uygun bir şekilde düzenlenerek "Osmanlı Devleti"ni Avrupa çıkarlarına yem etmek" ve Rusya'nın da taleplerini karşılamaktı. Ayastefanos Anlaşması ile Rumeli'de yalnız "İgnatief'in Bulgaristan'ı" denilen bir büyük kıtaya imtiyaz verilmesi talep edildi. Kongre ise bu konuda Bulgaristan sınırının batı cihetinden biraz içeriye çekilmesini sağladı. Daha önceden, Kont Andrassy'e İgnatief tarafından Bulgaristan sınırının batı tarafının düzenlenmesi vaat edilmişti. *Tercüman-ı Şark* gazetesi, Salisbury ve Beaconsfield'un Berlin'de Baserabya hakkında diğer Avrupalı delegelerle düzenledikleri toplantılarda "İgnatief'in Bulgaristan'ı" ile ilgili planı bozamadıklarını, sadece ikiye ayırabildiklerini belirtti. Gazeteye göre bu, Balkanlarda taraflardan birine verilen başka bir imtiyaz idi ve ileride bu imtiyazın bir karşılığının olacağı muhakkaktı.³¹¹ *Tercüman-ı Şark*, Balkanlarda Avrupa ve Rusya arasında bir paylaşım olduğunu ve Osmanlı Devleti'nin Avrupa çıkarlarına yem olarak kullanıldığını ifade etti ve devletin biçare halini ortaya koydu.

Tercüman-ı Şark gazetesi, Rumeli'de iki tane iken dörde çıkarılan Slav Prensliklerinin, Rusya tarafından hiç yardım görmese dahi her şeyi yapabileceklerini belirtti. Gelen telgraflarda, Rumeli'nin güneyindeki "Eyalet-i Mümtaze"nin³¹²

³¹⁰ *Vakit*, Nr: 944, 7 Cemaziyülâhır 1295 / 27 Mayıs 1294, s.2.

³¹¹ *Tercüman-ı Şark*, Nr: 83, 1 Receb 1295 / 19 Haziran 1878, s.1.

³¹² Eyalet-i Mümtaze, imtiyazlı eyalet anlamındadır. Osmanlı Devleti'nde özel bazı imtiyazları olan ve bunlara göre yönetilen idari birimlerdir. Bunlar, devlete yıllık maktu bir vergi verirler, bazı seferlere asker yardımı ile katılırlar, iç işlerinde serbest olurlardı. Ahalisinin bir kısmı Hristiyan olan bölgelerin bazıları XIX. yüzyılda eyalet-i mümtaze halini aldı. Osmanlı eyalet-i mümtazeleri şunlardı: Mekke Şerifliği, Mısır Hıdivliği, Sisam Beyliği, Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı, Kıbrıs Adası, Bulgaristan Emareti, Bosna-Hersek, Kırım Hanlığı, Erdel Beyliği, Eflak-Boğdan Voyvodallığı, Aynaroz.

Bulgaristan'a verileceği, burada bulunan Müslümanlar ve Rumların, Bulgarların nüfuzu altında kalıp, Sırbistan ve Yunanistan'da bulunan Müslümanların hareketine tabi olacakları yazıldı. Gazete, Balkan dağlarının Osmanlı Devleti'nin elinde kalacağı varsayılırsa, Osmanlı Devleti'nin iki düşman arasında direniş gösterebilmek için ne kadar bir kuvvet bulunduracağının ve ne kadar masraf yapacağının; ayrıca kurulacak Balkan ordugâhından İstanbul'un ne dereceye kadar korunabileceğinin hesap edilmesi gerektiğini ifade etti.³¹³ *Tercüman-ı Şark*, Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda nasıl hareket edeceğini ve iki düşman hattının arasında zor durumda kaldığını, Müslüman ahalinin de sığınacak yer aradıklarını vurguladı.

Ayrıca gazete; Kongre'nin, Ayastefanos Antlaşması hükümlerini düzenleyeceği yerde onlara daha başka maddeler ilave ettiğini yazdı. Verdiği bilgiye göre Ayastefanos Antlaşması, Bosna-Hersek için yalnız ıslahat icrasını teklif etti ve buranın Avusturya askeri tarafından işgalini uygun gördü. Ayastefanos Antlaşması, ahali Rum olan sancaklar için "Girit Nizamnamesi"ndeki birtakım uygulamayı tavsiye etti. Kongre bu sancakların bazısını Yunanlılara bahşetmek niyetindeydi. Gazeteye göre, Yunanlılara bahşedilen yerler arasında Teselya (Tırhala Sancağı), Epir'in yarısı ve Yanya Sancağı'ndan bir kısmı vardı. Gazete, İngiltere'nin düzenleme hakkında protestolarının olabileceğini ancak olmadığını yazdı ve eğer niyeti varsa da niçin hazırlıklarla uğraştığını sordu. Ona göre Rusya'nın böyle bir durumu kabul edeceği kesin değildi. Osmanlı Devleti'nin zaafılarını arzu ederek her yerden arazi ve nüfus kaybetmesi de istenilen bir durum değildi.³¹⁴ Görüldüğü üzere *Tercüman-ı Şark* gazetesi, Ayastefanos Antlaşması'nın hükümlerini düzenlemekten daha çok kongrenin daha farklı çıkarlar peşinde koştuğunu, ayrıca İngiltere'den de umduğunu bulamadığını belirtti. Ayrıca gazete, Anadolu, Sırbistan, Karadağ, Baserabya hakkında tazminat meselelerinin nasıl hallolunacağını bilmediğini ve çözümün zor olduğunu ifade etti.³¹⁵

Ayastefanos Antlaşması, Berlin Kongresi'nde esaslı bir değişikliğe tabi tutuldu fakat Osmanlı Devleti üzerindeki ağır şartlar çok az değişikliğe uğradı. İngiltere'nin ısrarıyla, Eleşkirt ovası ve Beyazıt şehri Türklerde kaldı. Fakat savaş tazminatı karşılığında Elviye-i Selase'nin (Kars, Ardahan ve Batum Sancakları) Rusya'ya

<http://turksavaslari.com/sozluk.php?sd=sozlukdetay&id=163>.

³¹³ *Tercüman-ı Şark*, Nr: 83, 1 Receb 1295 / 19 Haziran 1878, s.1

³¹⁴ *Tercüman-ı Şark*, Nr: 83, 1 Receb 1295 / 19 Haziran 1878, s.1.

³¹⁵ *Tercüman-ı Şark*, Nr: 83, 1 Receb 1295 / 19 Haziran 1878, s.1.

bırakılması önlenemedi.³¹⁶ “Osmanlı Devleti toplam toprağının beşte ikisi ile nüfusunun yaklaşık yarısı Müslüman olan toprağının beşte birini (5,5 milyon) terk etmek zorunda kaldı. Berlin Kongresi, Osmanlı Devleti için korkunç bir yenilgiydi.”³¹⁷

3. Berlin Antlaşması

13 Temmuz 1878 tarihinde imzalanan Berlin Antlaşması altmış dört maddeden ibaretti. Antlaşmaya göre, Bulgaristan toprakları üç bölgeye ayrıldı. Birinci bölge; Osmanlı Devleti’ne tabi, ancak iç işlerinde serbest olacak, burası bir Bulgar Prenslığı şeklinde olup, prensi halk tarafından seçilecekti. İkinci bölge ise idari yönden bağımsız, siyasî ve askerî yönden Osmanlı Devleti’ne bağlı olacak olan Doğu Rumeli vilayeti idi. Burası, Babıâli’nin beş yıllıkına tayin edeceği bir Hristiyan vali tarafından yönetilecekti. Üçüncü bölge ise ıslahat yapma koşuluyla Osmanlı’ya bırakılan Makedonya idi.

Bulgaristan’ın paylaşımı yapıldıktan sonra diğer Balkan topraklarında da değişimler yaşandı. Sırbistan ve Karadağ tamamıyla bağımsızlığını kazandı. Bosna-Hersek’i almak için birçok girişimde bulunan Avusturya-Macaristan, sonunda burayı işgal etti. Yunanistan, Teselya ve Epir’de arazi sahibi oldu. Romanya’nın bağımsızlığı kabul edilecek, ancak Baserabya’yı Rusya’ya vermesine karşılık olarak Tulcu ve Dobruca da Romanya’ya kalacaktı. Tuna nehri savaş gemilerine kapalı, ticaret gemilerine açık olacaktı. Osmanlı Devleti, Kars, Ardahan ve Batum’u harp tazminatının bir kısmına karşılık olarak Rusya’ya bırakacaktı. Doğubeyazıt ve Eleşkirt vadisi Osmanlı Devleti’nde kalacak, Kotur ise İran’a bırakılacaktı.³¹⁸ Kıbrıs ise geçici olarak İngiltere’ye bırakıldı. Berlin Antlaşması’nın 61. maddesinde Ermenilere verilecek haklardan bahsedilerek Babıâli, Ermenilerin yaşadıkları bölgelerde reform yapmayı taahhüt etti.³¹⁹ Boğazlar ise Berlin Antlaşması’nın 63. maddesinde, 1856 Paris Antlaşması ve 1871 Londra Antlaşması hükümleri yürürlükteydi. Bunun dışında boğazlarla ilgili bir hüküm belirlenmedi. Buna göre; boğazlarla ilgili “kapalılık ilkesi” tüm devletler için alınmış bir karardı ve 1841, 1856 ve 1871 antlaşmalarında alınan

³¹⁶ Kurat, *Türkiye ...*, 97.

³¹⁷ Shaw, 239.

³¹⁸ Ali İhsan Gencer, “Berlin Antlaşması Maddesi” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi: İstanbul, 1994), C.5, 517.

³¹⁹ Shaw, 239.

kararlar hâlâ geçerliydi.³²⁰ “Ayastefanos Antlaşması, Rusya için büyük bir başarı olsa da Berlin Antlaşması ile Rus dış politikası büyük itibar kaybına uğradı ve Rusya Ayastefanos Antlaşması’nda arzuladığı yerlerden vazgeçerek geri adım attı.”³²¹ Berlin Antlaşması, Osmanlı Devleti’nin 19. yüzyılda imzaladığı en ağır antlaşma idi. Bu konuda basılmış eserler, kaybedilen Osmanlı topraklarının çok fazla miktarda olduğunu vurguladı.³²² Osmanlı basını ise Berlin Antlaşması ve hükümleri hakkında diğer devletlerin tutumlarını ve Osmanlı Devleti’nin durumunu aktardı. Berlin Antlaşması’nı ve gazetelerin özellikle üzerinde durduğu antlaşmanın önemli maddelerini Osmanlı basınının nasıl değerlendirdiğini görelim.

Tercüman-ı Hakikat gazetesi, Rusya ile İngiltere arasında ittifakın olamayacağını, bu iki ülkenin menfaatlerinin birbiriyle uyuşmadığını ve İngiltere ile Rusya arasındaki ittifakın ancak barış ittifakı olacağını ve bunun da Berlin Antlaşması ile olabileceğini vurguladı. Üç yıldan beri meselelerin birbirine iyice karıştırılıp içinden çıkılmaz bir hâl alması, Berlin kararlarının daha zor bir şekilde ele alınmasına neden oldu. Gazete, bu nedenle Büyük Devletlerin ittifakının gerçekleşmemesi halinde bu işin bir iki sene daha planlanmaya devam edeceğini; bu durumun devamı halinde ise Osmanlı Devleti’nin zararlı çıkacağını ifade etti. Osmanlı Devleti’nin barışçı yaklaşımına Rusya’nın da³²³ barışla karşılık vermesi Osmanlı için önemli bir gelişme olarak değerlendirildi ve Rusya’nın bu olumlu hareketlerinin neticesini görmek Osmanlı Devleti’ni umutlandırdı.³²⁴ *Tercüman-ı Hakikat*, Rusya ile İngiltere’nin barış ittifakından başka bir ittifakta bulunamayacağını ve üç yıldır zaman kaybedildiğini yazdı. Bu nedenle gazete, uzayıp giden barış meselesinin neticelenmesi gerektiği düşüncesindeydi. Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerin olumlu yönde gelişmesi gazete tarafından umut verici bir durum olarak görüldü.

Zaman gazetesi, Berlin’de yapılacak olan antlaşmanın mimarlarının Gorçakof ve Bismarck’tan ziyade İngiliz murahhaslar olduğunu ve Ayastefanos Antlaşması’na karşı,

³²⁰ Armaoğlu, 528.

³²¹ Moiseyev, 172.

³²² Karal, 64-70.

³²³ Gazetede, Bronesvik(?) isminde bir yazarın, bir kitap neşrederek, Devlet-i Aliye’nin aleyhinde yazdığı, Rus taraftarı olan bu kitabın Rusya tarafından yazdırıldığı belirtildi. *Vakit* gazetesi eleştirel bir yaklaşımla bizdeki yazarların tiyatro, roman ile uğraşmaktan dolayı devlet meselelerini unuttuklarını ifade etti. *Vakit*, Nr. 1146, 4 Muharrem 1296 / 17 Kânunuevvel 1294, s.2.

³²⁴ *Tercüman-ı Hakikat*, Nr: 169, 21 Muharrem 1296 / 3-15 Kânunusani 1879, s.1.

Beaconsfield ve Lord Salisbury kabinesinin “şanlı bir zafer” kazandığını ifade etti.³²⁵ Aslında gazete, İngiltere’nin “şanlı bir zafer” kazandığını belirtirken, Rusya’ya karşı tavrını da ortaya koydu ve İngiltere’nin bu galibiyetini Osmanlı Devleti’nin galibiyeti gibi yorumladı.

Avrupalıların, Rusya’nın Berlin Antlaşması maddelerini uygulamayacağı hakkında tereddütlerini konu edinen *Vakit*, Rusya’nın uygulama noktasında antlaşma hükümlerini erteleyeceğini yazdı. Ayrıca gazete, Avrupa’nın Osmanlı Devleti’ne “mazlum ve mağdur” olarak bakmasını olumlu olarak gördü.³²⁶ Bu ifadeden anlaşıldığı gibi *Vakit*, aslında Osmanlı Devleti’nin antlaşma şartlarından kârlı çıkması için meseleyi bu şekilde yorumladı. Fakat bir gerçek var ki, o da Osmanlı Devleti’nin halkıyla beraber “mazlum ve mağdur” durumda olduğuydu.

Zaman gazetesi, 13 Temmuz’da imzalanan Berlin Antlaşması’nın, Paris Antlaşması’nın tekrar düzenlenmesinden ibaret olduğunu, Avrupalıların bu antlaşmayı kendi işlerine gelecek şekilde tasfiye ettiklerini belirtti. Gazete, Rusya’nın askerini geri çekmeyi taahhüt etmesine rağmen bunu geciktirdiğini, daha sonra uygulamaya geçse de bu hareketinden halkın düşüncelerine önem verdiği sonucunu çıkarttı. Petersburg kabinesi, Berlin Antlaşması hükümlerince askerin tahliye edilmesi hükmünü dikkate almak zorunda kaldı.³²⁷ Rusya’nın antlaşma hükümlerini uygulamadığından yakınan *Zaman* gazetesi, Rusya’nın asker tahliyesini Berlin Antlaşması imzalanıncaya kadar beklettiğini vurguladı.

Vakit gazetesi, Berlin Antlaşması’nın imzalanmasından sonra tereddütlerin ortaya çıktığını ve bunun üzerine antlaşmanın kâğıt üzerinde kalacağını zannedildiğini ifade etti.³²⁸ *Vakit* gazetesi ile basılmış eserlerin antlaşma maddelerini aynı doğrultuda ele aldıkları görülür.³²⁹ *Vakit*, Berlin Antlaşması hükümlerinin uygulanması hakkında kuşkuyla dile getirerek, Doğu Rumeli maddesinin problem teşkil ettiğini yazdı. Basılmış eserlerde de aynı şekilde Avrupa’nın Rusya ile bu madde üzerinde anlaşamadığı belirtilmektedir.³³⁰

³²⁵ *Zaman*, Nr: 262, 28 Receb 1295 / 17 Temmuz 1294, s.2.

³²⁶ *Vakit*, Nr: 1167, 25 Muharrem 1296/7 Kânunusani 1294, s.2.

³²⁷ *Zaman*, Nr. 267, 4 Ramazan 1295 / 21 Ağustos 1294, s.4.

³²⁸ *Vakit*, Nr. 1206, 8 Rebiyülevvel 1296 / 17 Şubat 1294, s.3.

³²⁹ Karal, 76–77; Armaoğlu, 523–527.

³³⁰ Shaw, 239.

Sonuç olarak; Osmanlı basınında Berlin Antlaşması farklı şekillerde yorumlandı. *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi, Osmanlı Devleti’nin antlaşma maddelerini imzalamasıyla zararının azalacağını; ertelenmesi halinde ise tam tersinin olacağını ifade etti. Ayrıca bu dönemde Rusya’nın Osmanlı Devleti’ne antlaşma şartlarını imzalatmak niyetiyle olumlu baktığını, bundan dolayı da Osmanlı Devleti’nin antlaşma hususunda umuda kapıldığını belirtti. *Zaman* gazetesi ise Ayastefanos’ta Rusların; Berlin’de ise İngilizlerin Şark’ta zafer kazandıklarını yazdı. Aslında, Avrupalı Devletlerin, “Şark Meselesi” hakkında Rusya’ya karşı yaptırım uyguladıklarını söylemek daha doğrudu.

4. Doğu Rumeli Meselesi

Naye Feraye Press gazetesinden aldığı haberi yayınlayan *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi, Kont Andrassy’nin Bulgaristan ve Doğu Rumeli hududu meselesinin özölmesi işinin Berlin konferansı ile olacağına inandığını; Petersburg Kabinesinin ise Berlin Antlaşması’nın ertelenmesinden yana olduğunu yazdı.³³¹ Kayıp içerisinde olduğu için Rusya’nın pes ettiğini gösteren bu haber, Berlin Antlaşması’nın Rusya’nın istediğı gibi neticelenmediğini gösterdi. Ayrıca bu haber, Avusturya’nın Bulgaristan ve Doğu Rumeli ile yakından ilgilendiğini de kanıtladı.

Tercüman-ı Hakikat gazetesi, Viyana’nın *Tageblatt* gazetesinden alıntı yaparak, Rusya Devleti’nin, Berlin Antlaşması’nı imzalayan devletlere karşı bir nota hazırladığını yazdı ve Balkanlardaki barışın bekası için gerekli olan tedbirleri belirtti ve Büyük Devletlerin dikkatini bu noktaya çekti. Petersburg kabinesi, Doğu Rumeli Bulgarlarının ve Balkan geçitlerinin Osmanlı askeri tarafından muhafaza olunmasına razı olmayacakları gibi Doğu Rumeli’ye Osmanlı Devleti tarafından bir vali tayin olunmasını da kabul etmeyeceklerini ifade etti. Gazete, Berlin Antlaşması hükümlerince Doğu Rumeli’ye atanacak valinin Osmanlı padişahı tarafından tayin olunacağını belirtti. Buradaki asiler ise Avrupalı Devletlerin belirleyeceği bir valiyi tayin etmelerini istedi. Ayrıca gazete, valinin Osmanlı olmayıp bir Avrupalı olması hakkında Büyük Devletlerin karar vereceğini, Berlin Antlaşması’nı imzalayan devletlerle Petersburg kabinesinin meselenin bu şekilde hallolunması konusunda anlaştıklarını yazdı.³³² Bu ifadeler, Doğu Rumeli’ye vali tayin edilmesinin karışık bir mesele olduğunu, Rusya’ya

³³¹ *Tercüman-ı Hakikat*, Nr: 227, 1 Cemaziyülevvel 1296 / 12-24 Mart 1879, s.3.

³³² *Tercüman-ı Hakikat*, Nr: 217, 19 Rebiyülâhır 1296 / 27 Şubat–13 Mart 1879, s.3.

vali beğendirmenin de mümkün olmadığını yansıtmaktadır. Osmanlı Devleti'nin kendi topraklarının yönetimine karışmadığını ve diğer devletlerin güdümünde hareket ettiğini göstermektedir.

Times gazetesinin Viyana'dan aldığı telgrafı yayınlayan *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi, Rusya Dışişleri Bakanı'nın, Büyük Devletlere genel bir nota ile Berlin Antlaşması maddelerini ayrıntılarıyla yazdığını ifade etti. Berlin Antlaşması'nda tartışılan konu, Balkan hatt-ı müdafaasını Rusya'nın buradan ayrılmasıyla kimin koruyacağı meselesi oldu. Ayrıca bu konu Bulgarlar açısından da önemliydi. Osmanlılar açısından Balkanların müdafaasını kendi askerinin yapması önemli bir meseleydi. Fakat Bulgarlar, Doğu Rumeli'den bütünüyle "sarf-ı nazar"³³³ edecek olmalarından dolayı burada Osmanlı askerini istemediler. Gazete, burada istihkâmlar inşa etmeyi planlayan Bulgarların buna güçlerinin yetmeyeceğini ve Rusya'nın da bu işin arkasında olduğunu belirtti. Ayrıca gazete, Rusların Bulgarları teşvik ettiğini ve bu işi siyasi bir mesele haline sokarak, daha sonra Osmanlı aleyhinde davranıp Avrupa'ya başvurdıklarını yazdı.³³⁴ *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi, Rus ve Bulgar işbirliğini ortaya koyarak bu iki ülkenin siyasî anlamda Osmanlı Devleti'ne karşı nasıl bir entrika çevirdiklerini gösterdi.

Tercüman-ı Hakikat gazetesi de *Times* gazetesinden aldığı haberde, Doğu Rumeli'ye vali tayini meselesinin karışık bir mesele olduğunu, Rusların Bulgaristan ve Doğu Rumeli'yi boşalttıktan sonra buradaki idari meseleyi halledeceklerini, ancak daha sonra fikir değiştirerek idarî meselenin Rus askerinin bu toprakları boşaltması esnasında halledilmesini istediklerini yazdı. Ayrıca gazete, Rusların Doğu Rumeli'de Berlin Antlaşması'nın tayin ettiği şekilde hareket etmediklerini, bu şekilde hareket etselerdi bu konudaki tekliflerinin Avrupa Devletleri tarafından kabul edileceğini belirtti ve Rusların şimdiye kadar icraatlarını bile gerçekleştirmiş olacaklarını ifade etti. Fakat Rusya komiserinin Doğu Rumeli Komisyonunda yapmış olduğu itiraz nedeniyle, Rusya'nın Balkan topraklarını tahliye etmesi gerektiği ve Avrupalı Devletlerin de Berlin Antlaşması maddelerini uygulamak zorunda kaldığı ifade edildi.³³⁵ *Times* gazetesinden alınan bu haberde, Rusların Berlin Antlaşması'na uymadıkları ve Doğu Rumeli'yi bu şekilde ellerinden kaçırdıkları yazıldı. *Vakit* gazetesi ise bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere, İngiltere ve Rusya'nın aralarında anlaşmalı olduğunu açıkça ortaya koydu.

³³³ Sarf-ı nazar: vazgeçme. Devellioğlu, 920

³³⁴ *Tercüman-ı Hakikat*, Nr: 215, 17 Rebiyülâhır 1296 / 26 Şubat–10 Mart 1879, s.3.

³³⁵ *Tercüman-ı Hakikat*, Nr: 215, 17 Rebiyülâhır 1296 / 26 Şubat–10 Mart 1879, s.3.

Nör(?) gazetesinden aldığı haberi yayınlayan *Vakit* gazetesi, Rusya'nın Rumeli'yi tahliye edeceğini, ancak bunun ne zaman olacağının kesin olmadığını yazdı. Gazete, Ayastefanos ve Berlin Antlaşmalarında hallolmamış bazı maddeler olduğunu, Rusya'nın Berlin Antlaşması'nın uygulama gerektiren hükümlerini yerine getirmesi gerektiğini belirtti. Doğu Rumeli komisyonunun, faal olmakla birlikte, Rus generallerinin Bulgarları burada serbest bırakarak kışkırtma görevlerini yerine getirdiğini ifade etti. *Vakit* gazetesi, Slav gazetelerinin Rumeli'de Rus askerinin varlığından bahsetmesi üzerine, Rus askerinin tayin ve tespitin Berlin Antlaşması'nda yapıldığını, ancak Rus askerinin Rumeli'deki ikametinden Avrupa komisyonunun hiçbir haberinin bulunmadığını ifade etti.³³⁶ Avrupa komisyonunun Rumeli'deki Rus askerinden habersiz olduğunu açıklaması, Rusya'nın faaliyetlerine göz yumması demektir. Ayrıca, bu göz yummanın buradaki Osmanlı tebaası için açıkça işgale ve zulme uğramak demek olduğunu ortaya koydu.

Tercüman-ı Hakikat gazetesi, Berlin *Tageblatt* gazetesinden aldığı haberde, Avrupa diplomasisinin bekleme kararı aldığını ve Doğu Rumeli meselesinin Büyük Devletler tarafından şimdilik ertelendiğini belirtti. Gazete, Rusların Doğu Rumeli'yi tahliye etmesinden sonra burada Doğu Rumeli komisyonunun vazifeye başlayacağını ve Bulgarlar müdahale etmedikçe, Doğu Rumeli'de vali ve komisyonun vazifelerini yapacaklarını ifade etti. Fakat Bulgarlar rahat durmayıp da uygunsuz davranışlarda bulunurlarsa, Osmanlı askerinin mi yoksa başka bir devletin askerinin mi görev alacağı hakkında Büyük Devletlerin karar vereceğini yazdı. Gazete, Bulgaristan'ın çıkaracağı fesada binaen işgal ile ilgili maddenin uygulanacağını ifade etti.³³⁷ Bulgaristan'da belirsizliklerin olduğunu yazan gazete, burada çıkacak fesat için çözüm olarak işgal ile ilgili maddenin uygulanacağını, ancak halen uygulanmadığını belirtti.

Naye Feraye Press gazetesinden aldığı haberi yayınlayan *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi, üç haftadan beri Büyük Devletlerin Şark politikası hakkında barış görüşmelerinde bulunduklarını ifade etti. *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi, Berlin'de bulunan *Korrespondanz* gazetesinden aldığı haberde, Rusya'nın Berlin Antlaşması'nın maddelerinin icrası için farklı düşünceler içerisine girdiğini ve hükümler hakkında başka yollar aramaya başladığını yazdı. Rus askeri, Doğu Rumeli ve Bulgaristan'dan çekilecekleri zaman zarfında buraları tahrip etti. Ayrıca, Petersburg Kabinesi

³³⁶ *Vakit*, Nr: 1180, 9 Safer 1296 / 20 Kânunusani 1294, s.2.

³³⁷ *Tercüman-ı Hakikat*, Nr: 256, 7 Cemaziyülevvel 1296 / 16-28 Nisan 1879, s.3.

Balkanlar'da yeniden bazı yerleri işgal fikrindeydi. Gazete, Rusların Berlin Antlaşması hükümlerini dikkate almayarak, Rus memurların hiçbir şey olmamış gibi hareket ettiklerini belirtti.³³⁸ *Korrespondanz* gazetesinin bu haberi, Rusya'nın Doğu Rumeli ve Bulgaristan'dan çekilirken buraları tahrip edeceğini ve buranın dışında farklı yerleri işgal edeceğini bildirdi. Bu haberi yayınlayan *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi, Rusların rahat durmadığını ve huzursuzluk çıkardığını anlattı. Berlin Antlaşması icra edilirken, Rusya'nın bu tavrına dikkat çeken gazete, yabancı basından da faydalandı ve Rusların bu topraklardan çekilmemek için neler yaptığını ortaya koymaya çalıştı.

Tercüman-ı Hakikat gazetesi, Rusya'nın, Doğu Rumeli Valiliği'ne Büyük Devletlerin de onayı ile gelen Rüstem Paşa'yı istemediğini yazdı. Buna sebep olarak da Doğu Rumeli'ye bir vali tayin olunması halinde, Doğu Rumeli ile Bulgaristan'ın Prens Gorçakof'un gayretlerine rağmen birleşemeyeceğini öne sürdüğünü belirtti. Ayrıca gazete, böyle bir durumdan sonra Doğu Rumeli için Rusya'ya bir vali beğendirmenin mümkün olamayacağını ifade etti ve Avrupalı diplomatların birleşip, Rusya'dan Berlin Antlaşması'nın hükümlerini icra etmelerini istediğini yazdı.³³⁹ *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi, 3 Mayıs tarihi itibarıyla Doğu Rumeli'nin tahliye edilmesi gerektiğini, fakat buna rağmen herhangi bir hareket olmadığını ve Rusya'nın asıl amacının burada kalmak olduğunun ortaya çıktığını yazdı. Gazete, Rumeli hakkında kesin bir karar olmasa da Rusya'nın Rumeli'yi tahliye edeceğini ve Rumeli'nin tahliyesinin Bulgaristan'ın tahliyesine de yardımcı olacağını belirtti. Gazeteye göre, Bulgarlar bu esnada ayaklanırlarsa ve oluşturulan komisyonu kabul etmezlerse, bu durumda ne olacağının da belli olmadığını; Rusya'nın da zaten bir Bulgar ayaklanmasının çıkmasını arzuladığını ileri sürdü. Ayrıca gazete, Rusların Rumeli'yi tahliye ettikten sonra Bulgarların ayaklanması durumunda bunu Doğu Rumeli'nin bir ayaklanması olarak lanse edeceğini ve böylece Bulgaristan ile Rumeli arasında bir ittifakın olduğunu öne sürmeyi planladığını iddia etti. Sonuç olarak; *Tercüman-ı Hakikat*, Rusların Osmanlı'ya ait Avrupa topraklarını tamamen tahliye etmeye yanaşmayacaklarını, çünkü bunu yaptıkları takdirde Romanya'yı veya Karadeniz'i geçip, tekrar savaş ilanına mecbur kalacaklarından, Bulgaristan taraflarında bir miktar asker bulundurmak konusunda ısrar edeceklerini ve böylece Balkanlardaki askeri varlıklarını bu yolla sürdürmeyi tercih

³³⁸ *Tercüman-ı Hakikat*, Nr: 169, 21 Muharrem 1296 / 3-15 Kânunusani 1879, s.1.

³³⁹ *Tercüman-ı Hakikat*, Nr: 169, 21 Muharrem 1296 / 3-15 Kânunusani 1879, s.1.

edeceklerini yazdı. Gazeteye göre, Rusya'nın bu planı son derece rahatsız ediciydi.³⁴⁰ Bulgaristan ve Doğu Rumeli'nin tahliyesinin Ruslarca zor olduğunu anlatan gazete, çözümün burada geciktiğini, ancak Avrupalı Devletlerin Rusya'nın tahliyesine karşı müdahalesinin olmadığını vurguladı.

Naye Feraye Press gazetesinin, “Şarkî Rumeli” başlıklı yazısından alıntı yapan *Tercüman-ı Hakikat*, Rus çarının Doğu Rumeli Bulgarlarına yazdığı beyannamenin yalnız Bulgarlarda değil, aynı zamanda Ruslarda da etkili olduğunu,³⁴¹ gerek Rusların gerekse Bulgarların Doğu Rumeli'yi, Ruslar tarafından fethedilmiş bir yer olarak gördüklerini yazdı. Gazeteye göre, Ruslar burada istedikleri kadar vergi alarak ceplerini doldurmaya çalışmaktaydılar ve bu yüzden Doğu Rumeli'den ayrılmak onlar için çok zordu. Burada kalmak isteyen Ruslar, bunu sağlamak için Bulgar halkını burada bulunan Müslüman halkın üzerine saldırmaları için teşvik etmekteydi.³⁴² Bu ifadeler, Rusların, Doğu Rumeli'de iç savaş çıkararak kendi isteklerini yerine getirmek niyetinde olduklarını gösterir. Ayrıca gazete, Rusların şimdiye kadar kendileri için önem arz etmeyen Müslüman halkı da kendi askerî birliğine kaydetmeye çalıştıklarını, Müslüman ahalinin de bu durum karşısında şaşkına döndüğünü belirtti.³⁴³ Gazete, Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'a ilhak olunmasının çok zor olduğunu, çünkü Berlin Antlaşması hükümlerinin bu yönde olmadığını ifade etti. Ayrıca, bu konuda yapılacak bir ittifakın herkesin menfaatine olacağını yazdı.³⁴⁴ *Vakit* ve *Tercüman-ı Hakikat* gazeteleri, Rusların Doğu Rumeli'yi terk etmemek için her türlü yolu denediklerini, bu haliyle tehlike arz ettiklerini ortaya koydu.

³⁴⁰ *Tercüman-ı Hakikat*, Nr: 264, 16 Cemaziyülevvel 1296 / 25 Nisan–7 Mayıs 1879, s.3.

³⁴¹ Şarkî Rumeli Bulgarlarına yazdığı beyannamede Çar, Şarkî Rumeli Bulgarlarının Rus askerine iyi davrandığını bundan dolayı da teşekkür ettiğini belirtti. Berlin Muahedesi hükümlerine göre komisyon tarafından ele alınan idarenin Şarkî Rumeli Bulgarlarına verileceği ifade edildi. Çar, “Bulgaristan'daki kardeşlerinize ve size lazım olan şey barışı ve asayişi korumak olacaktır. Müstakil idare, ırz, can ve malınızın korunması, sizlere temin olunmaktadır. Şimdiye kadar mahrum olduğunuz nimetleri geri alacaksınız. Barış ve asayişi temin ederek istikbalinizden emin olup hukukumuzu da muhafaza edebileceksiniz.” 11 Nisan 1879 Petersburg'ta Alexander isimli mesajını Bulgar halkına gönderdi. *Tercüman-ı Hakikat*, Nr: 269, 22 Cemaziyülevvel 1296 / 1–13 Mayıs 1879, s. 1; *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde “Bulgarların Çar'a Cevabı” adlı yazıda cevaben, Şarkî Rumeli'de bulunan tüm Bulgarların imparator Alexander Hazretlerine fedakârlıklarından dolayı müteşekkir olduklarını beyan ettiler. *Tercüman-ı Hakikat*, Nr: 270, 21 Muharrem 1296 / 2–14 Mayıs 1879, s.3.

³⁴² *In the Post* gazetesi, Bulgar şekavetinin bir ihtilal mahiyetinde olduğunu ve bazı yerlerde eşkıyanın mukavemette bulunduğunu belirtti. Bulgarların kime isyan edip ihtilal meydana getirdikleri hususunda ise Berlin Antlaşması'na karşı olduklarını beyan ettiklerini yazdı. *Vakit*, Nr: 1099, 15 Zilkade 1295 / 30 Teşrinievvel 1295, s.3.

³⁴³ *Tercüman-ı Hakikat*, Nr: 280, 4 Cemaziyülâhır 1296 / 14–26 Mayıs 1879, s. 3.

³⁴⁴ *Tercüman-ı Hakikat*, Nr: 169, 21 Muharrem 1296 / 3–15 Kânunusani 1879, s.1.

Vakit gazetesi, Avrupa'nın Berlin Antlaşması'nı Rusya'nın elinden galibiyet gücünü alan fakat aynı zamanda İngilizlerin de aleyhine olan bir sonuç olarak değerlendirdiğini; her şeye rağmen antlaşmanın, Şark'taki müşkül bir durumu hallettiğini iddia etti. Ancak gazete, diğer gazeteler gibi Rusların, Rumeli'den askerini çıkarmamak niyetinde olduğunu ve ağırdan alma yolunu tercih ettiğini, bundan dolayı Avrupa ve Osmanlı Devleti'nin de Rusya'yı protesto ettiğini belirtti.³⁴⁵

Vakit gazetesi, *Naye Feraye Press* gazetesinden aldığı haberinde, Berlin Antlaşması'nın devamının olacağını çünkü antlaşmanın İngiltere ile Rusya arasında yeni bir savaşın çıkma ihtimali karşısında alelacele imzalandığını yazdı. Aynı alıntı haberde Berlin Antlaşması'nda Doğu Rumeli topraklarının Rusya tarafından ilhak olunacağına dair herhangi bir şeyin zikredilmediğini, fakat Berlin Antlaşması ile Rumeli'nin Bulgaristan'a ilhakının onaylandığı belirtildi. *Vakit*, Doğu Rumeli'nin bir vilayet halinde bulunması gerektiğini yazdı. Rusya'nın Bulgaristan'da asker bulundurması fikrini ise Avrupa'nın reddettiğini ifade etti. Bununla birlikte aynı şekilde “Avusturya'nın Bosna'ya asker sevk etmesi” kararının da yine Kongre tarafından verildiğini ve bunun “Avrupa'nın bir çocuğu aldatması gibi bir hareket” olduğunu belirtti. Buna ilaveten gazete, Doğu Rumeli meselesi ile hemdem olan devletlerin kendi aralarında yaptıkları ve attıkları imza neticesinde başlarını belaya soktuklarını ve şimdi bununla uğraşmakta olduklarını ifade etti.³⁴⁶ Bahsi geçen Rus gazetesi, Avusturya'nın Bosna'ya asker sevkine müsaade edildiğini, fakat Rusya'nın, Bulgaristan'da asker bulundurmaması şeklinde karar verildiğini, bu nedenle Rusya'ya üvey evlat muamelesi uygulandığını belirtti. Rus ve Osmanlı gazetelerinin bu yorumları ve haberleri, Avusturya ile Rusya arasındaki çıkar kavgasının gazetelere yansıdığını ve önceden kurulan “Üç İmparatorlar” ittifakının da çoktan bittiğini ortaya koyması açısından son derece önemlidir.

Sonuç olarak; *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi, Rusların hem Balkanlarda Müslüman halka zulmettiğini hem de onları asker olarak almaya çalıştığını ve bu durumun anlaşılmaz olduğunu belirtti. *Vakit* gazetesi ise Rumeli'de bulunan Rus askerinin burada bulunmasından ve burayı tahliye etmemesinden dolayı hem Rusya'yı hem de Avrupa komisyonunu eleştirdi. Rusya'nın Rumeli'de asker bulundurmasının Avrupa komisyonunun “gözünden kaçtığını” yazdı. Hâlbuki Rus askerinin burayı

³⁴⁵ *Vakit*, Nr: 1072, 18 Şevval 1295 / 3 Teşrinievvel 1295, s.2.

³⁴⁶ *Vakit*, Nr: 1091, 7 Zilkade 1295 / 12 Teşrinievvel 1295, s.2.

tahliye edeceği, hem Ayastefanos Antlaşması'nda hem de Berlin Kongresi'nde karara bağlanmıştı. Ayrıca *Vakit* gazetesi, kongredeki anlaşmaya imza atan devletlerin Doğu Rumeli konusunda rahatsızlık duyduklarına ama bu konuda hiçbir girişimde ya da yaptırımında bulunmadıklarına dikkat çekti. Berlin Kongresi'nin tartışmalı diğer bir maddesi de Bulgaristan sınırıydı ve bu konu da Doğu Rumeli meselesi gibi gerek Osmanlı gerekse Rus ve Avrupa basınında geniş yankı buldu.

5. Bulgaristan Sınırı

Berlin Kongresi'nden önce Bulgaristan sınırıyla ilgili planlara vurgu yapan *Vakit* gazetesi, Avrupalı Devletlerin ve bu bölgede yaşayan diğer Balkan ülkelerinin bu planlara tepkisini ortaya koydu. Örneğin; Kont Andrassy'nin temsil ettiği Avusturya yönetiminin Bulgar sınırı ile ilgili planı kabul etmediğini, ayrıca Yunanistan'ın da Bulgar sınırı ile ilgili yapılara itiraz ettiğini; İngiltere'nin ise bu mesele ile ilgili çözüm olabileceğini söylemesine rağmen kesin bir şey ortaya koymadığını belirtti. Gazete, Filibe ve Edirne civarındaki Rumların buraların Bulgaristan olmadığını tarihten örnekler vererek açıkladığını ve Bulgar sınırının da bu topraklara kadar uzanmasını protesto edeceklerini ifade etti.³⁴⁷

Vakit gazetesi, Rusya'nın Ayastefanos Antlaşması'nın düzenlenmesine rıza göstermesine rağmen, İngiltere'nin duruma müdahale etmesi halinde, Bulgaristan sınır meselesinin iptal edilebileceğini ileri sürdü. Rusya tarafından belirlenen Bulgaristan sınırını Bulgarlara verilmesini isteyen Panislavizm taraftarı gazetelerden birisi de *Karye Düryan* (?) gazetesi idi. Rusya istediği sınırların sağlanması için Bulgar nüfusunun çok olduğu tezini temel aldı ve buna paralel olarak Rum nüfusuna karşı Bulgar nüfusunun Rumeli'de fazla olduğunu ileri sürdü. Bunu "ispatlamak" için Rumeli topraklarında üç defa nüfus sayımı yaptı. *Vakit* gazetesi, Rusların iddiasının aksine Bulgaristan'da yaşayan İslam ve Rum nüfusun Bulgarların üç dört misli olduğunu ileri sürdü ve burada yaşayan milyonlarca Müslüman'ı Rusya'nın yönetimine alıştırmanın kolay olmayacağını savundu.³⁴⁸ Sonuç olarak gazete, Bulgaristan sınırında Müslüman ahalinin azlığı çokluğu hakkında araştırmaların yapıldığını, ancak Müslüman ahalinin daha fazla

³⁴⁷ *Vakit*, Nr: 931, 23 Cemaziyülevvel 1295 / 14 Mayıs 1294, s.3.

³⁴⁸ *Vakit*, Nr: 1211, 13 Rebiyülevvel 1296 / 22 Şubat 1294, s.2.

olduğunu ve bu topraklarda hâkimiyet kurmaya çalışılmasının mantıksız bir girişimden ibaret olduğunu belirtti.

6. Savaş Tazminatı Meselesi

Savaş tazminatı maddesi, Ayastefanos Antlaşması'nda Rusya tarafından Osmanlı Devleti'ne sunulan şartlar arasında idi. Bu mesele Berlin Kongresi'nde de ele alındı. Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya savaş tazminatı ödemesine karar verildi ve bu konuda iki devlet arasında yapılan antlaşma ile tazminatın miktarı 802 milyon 500 bin frank olarak tespit edildi. 14 Mayıs 1882 tarihli antlaşma ile de tazminatın ne şekilde ödeneceği belirlendi.³⁴⁹

Tercüman-ı Hakikat gazetesi, İngiliz gazetesi *Morning Post*'dan aldığı haberde, savaş tazminatı meselesinin önemsiz bir mesele olarak gördüğünü ancak bu meselenin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmak için Rusya tarafından bir mazeret olarak kullanılmak istendiğini belirtti. Alınan haberde, Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı fikir beyan etmesinin, Berlin Antlaşması hükümlerinin iptal olmasına, ayrıca barışın ve halkın asayişinin bozulmasına neden olabileceği vurgulandı. Habere göre, Berlin Konferansına katılan temsilciler, Ayastefanos Antlaşması'nda karar verilen savaş tazminatı maddesini burada bir kez daha gündeme getirmemelerini bu meseleyi doğrudan Osmanlı Devleti ile Rusya'ya bırakmak istemeleriyle açıkladılar. Ayrıca gazete, Rus askerinin işgal ettiği Osmanlı topraklarını tahliye etmeye mecbur olduğunun ve Rusların Osmanlı topraklarında kalmalarının men edildiğinin altını çizdi.³⁵⁰

Tercüman-ı Hakikat gazetesi ise Babıâli tarafından Rus memurlarına savaş tazminatı hakkında daha önceden bir teklif yapıldığını belirtti ve bu teklifteki şartları yayınladı. Buna göre;

- a) Rusya'ya verilecek savaş tazminatının kâğıt ruble olarak verilmesi gerekirken, Rusya'nın gümüş ruble olarak istediğini, buna binaen Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya tazminatının kâğıt ruble olarak verileceği,
- b) Osmanlı Devleti'nin savaş tazminatı olarak Ayastefanos Antlaşması'na göre üç yüz milyon ruble ödeyeceği, bunun yüz milyon rubleye indirilmesi gerektiği,

³⁴⁹ Armaoğlu, 527.

³⁵⁰ *Tercüman-ı Hakikat*, Nr: 189, ? / 23 Kânunusani 1879, s.3.

- c) Rus askerinin İstanbul civarında ordusuyla beraber göç eden Rum ve Bulgar ahalisi için talep edilen tazminattan men olunması gerektiği gibi maddeler yer aldı.

Osmanlı Devleti'nin bu tekliflerinin Petersburg Kabinesi tarafından kabul gördüğünü belirtti. Bu durum üzerine Hariciye Nazırı ve Şurayı Devlet Reisi ile Rus memurları Babıâli'de görüşerek verilen teklifin kabul olunduğunu ve Osmanlı Devleti'nin Berlin Antlaşması hükümlerinin icrası için Rusya gözetiminde görüşmelerin devam ettirilmesi kararını aldığını yazdı.³⁵¹ *Vakit* gazetesi; Rusya'nın, elçisi vasıtasıyla Babıâli'ye, Berlin Antlaşması hükümlerinin iki tanesinin Osmanlı Devleti lehinde olduğunu söyledi. Bunlardan ilki, tazminat meselesiydi. Rusya bundan zarar gördüğünü belirtti. Diğer ise Berlin Kongresi'nde komisyon teşkil edilmesi maddesiydi. Rusya kendisinin dışında komisyon kurulması taraftarı değildi. Gazete, Rusya'ya karşı Avrupa'nın, Osmanlı Devleti'nin yanında olduğunu ve bu nedenle komisyon teşkiline de gerek kalmadığını yazdı.³⁵²

Rusya'nın, savaş tazminatı olarak altın ve gümüş ruble istemesiyle ilgili olarak *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi, Osmanlı diplomatlarına karşı tepki olarak; “bu işe karşı ne demek lazım geldiğini” sordu ve savaş tazminatı hakkında Osmanlı diplomatlarına karşı memnuniyetsizliğini dile getirdi. Gazete, savaş tazminatı hesabının kâğıt ruble olarak hesaplandığını ve antlaşmada bu şekilde karar alınarak onaylandığını vurguladı.³⁵³ Gazetenin ifadesinden de anlaşıldığı gibi, antlaşma hükümleri açık olmasına rağmen Rusya'nın, Avrupalı Devletlerin engellemesiyle karşılaştığından, toprak kazancının az olduğuna inandığı; bu nedenle savaş tazminatını kâğıt ruble yerine gümüş ruble olarak almaya ve böylece kazancını artırmaya çalıştığı görülmektedir. Ayrıca gazete, Osmanlı diplomatlarının beceriksizce davrandığını ve bu işte etkili olamadıklarından bahsetti.

Vakit gazetesi de diğerleri gibi anlaşmanın savaş tazminatı konusundaki kararına dikkat çekti. Ayastefanos Antlaşması'nın 19. maddesine göre, Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya bir milyar dört yüz on milyon ruble tazminat vermeyi kabul ettiğini belirtti ve bu paranın bir milyar yüz milyon rublesinin arazi için verileceğini yazdı. Gazete, geriye

³⁵¹ *Tercüman-ı Hakikat*, Nr: 242, ? / 29 Mart–10 Nisan 1879, s. 3.

³⁵² *Vakit*, Nr: 1211, 13 Rebiyülevvel 1296 / 22 Şubat 1294, s. 2.

³⁵³ *Tercüman-ı Hakikat*, Nr: 154, 2 Muharrem 1296 / 15–27 Kânunuevvel 1878, s.1.

kalan üç yüz milyon rublenin, nakit ödeme olarak yapılacağını ifade etti.³⁵⁴ Sonuç olarak; Ayastefanos Antlaşması'na göre, Osmanlı Devleti, bir milyar dört yüz on milyon ruble savaş tazminatının bir kısmına karşılık olmak üzere Ardahan, Kars, Batum ve Doğu Beyazıt ile Dobruca'yı Rusya'ya terk etmeyi kabul etti. Ayrıca, Kotur'u İran'a bırakmaya razı oldu. Bu toprak terkine karşılık savaş tazminatı indirilerek, üç yüz milyon ruble olarak yeniden düzenlendi.³⁵⁵ Berlin Kongresi'nde ise Osmanlı hükümeti'nin 802. 5 milyon frank olarak belirlenen savaş tazminatını yılda 35 milyon kuruşluk taksitlerle ödemesi ve borcunu tamamlayamadığı takdirde Rusların daha sonraki toprak isteklerini kabul etmesi karara bağlandı.³⁵⁶

7. Avusturya'nın Bosna'ya Girmesi

Danop (?) gazetesinden aldığı haberi yayınlayan *Tercüman-ı Şark* gazetesi, Avusturya askerinin Bosna'ya girmesinin yeni bir olay olmadığını, bunun aslında Osmanlı-Rus Harbi esnasında meydana geldiğini ve Avusturya topraklarında 100.000 Bosnalı mülteci olduğunu belirtti. Gazeteye göre işgal için Osmanlı Devleti'nin Bosna-Hersek'teki istikrarsız yönetimi bahane olarak ileri sürüldü.³⁵⁷ *Vakit* gazetesi ise Avusturya askerinin, 29 Temmuz'da Bosna topraklarına hiçbir güçle karşılaşmadan girdiğini yazdı.³⁵⁸ Ayrıca gazete, işgal konusunda Rusya ile Avusturya arasında bir ittifakın bulunmadığını belirtti.³⁵⁹ 93 harbinin ilk kıvılcımı Bosna-Hersek'te isyanla başladı. Savaş sonunda Berlin Antlaşması'nın imzalanmasından sonra yine Bosna-Hersek'in işgaliyle bitti. Bosna-Hersek'in işgali, sabırla fırsat kollayan Avusturya'nın çok iyi bir denge politikası izlediğini gösterdi.

Zaman gazetesi, İstanbul gazetelerince önemli görülen Bosna-Hersek'in işgali haberini aktararak, Avusturya'nın bazı yerleri işgal ettiğini, Müslüman halka ithafen sarf ettiği "insanla hayvan bir yerde duramaz" sözleriyle onları yaşadıkları yerlerden ettiğini ve sayısız katliamda bulunduğunu ve burada yaşayan Müslüman halkın hiçbir emniyetinin kalmadığını belirtti. Gazete, Bosna-Hersek'teki halkın daha önce de Slav-Ortodoks halktan zulüm gördüğünü; şimdi de Avusturya'nın buraya girmesiyle birlikte

³⁵⁴ *Vakit*, Nr: 1121, 7 Zilhicce 1295 / 21 Teşrinisani 1294, s. 2.

³⁵⁵ Karal, 66.

³⁵⁶ Shaw, 239

³⁵⁷ *Tercüman-ı Şark*, Nr: 39, 16 Cemaziyülevvel 1295 / 6 Mayıs 1878, s.4.

³⁵⁸ *Vakit*, Nr: 1003, 7 Şaban 1295 / 25 Temmuz 1294, s.2.

³⁵⁹ *Tercüman-ı Şark*, Nr: 35, 12 Cemaziyülevvel 1295 / 2 Mayıs 1878, s.2.

Müslüman ahalinin hiçbir güvenliğinin kalmadığını ifade etti. Paris, Londra, Berlin, Petersburg ve Roma elçilerinin Viyana elçisine çektikleri telgraflarla katliamın men edilmesi gerektiğini vurguladıklarını; aksi takdirde, bunun Avusturya'nın Osmanlı Devleti'ni işgal etmesi anlamına geleceğini ve bunu da bütün dünyaya duyuracakları uyarısında bulunduklarını belirtti.³⁶⁰

Sonuç olarak; savaş sonunda imzalanan Ayastefanos Antlaşması, hem Osmanlı Devleti hem de İngiltere'nin başını çektiği Avrupalı Devletlerce reddedildi ve tekrar düzenlenmesi gerektiği belirtildi. Bunun üzerine Alman Prensi Bismarck'ın arabuluculuğu ile Berlin'de bir kongre toplanmasına karar verildi. Toplanan kongrede, Osmanlı gazetelerinde de görüldüğü üzere, yeni bir paylaşım tasarlandı. Ayastefanos kararlarının iptali, Rusya'nın çıkarlarına dokundu ve bu yüzden Kongre kararları İngiliz ve Avrupalı murahhaslarca dayatma yoluyla da olsa Rusya'ya kabul ettirilmeye çalışıldı.

Tercüman-ı Şark gazetesi, Avrupa hukukunun üstünlüğü öne sürülerek, Rusya'nın ezileceği düşüncesindeydi. *Tercüman-ı Şark* ve *Vakit* gazeteleri de aynı görüşü paylaştılar ve Rusya'nın kongre kararlarına karşı gelmesiyle Avrupa'yı karşısında göreceğini yazdılar. Ayrıca *Tercüman-ı Şark* gazetesi, Kongre'de Osmanlı Devleti'nin Avrupalı Devletlere yem edildiği bu yönüyle Kongre'nin, Osmanlı Devleti için büyük kayıpların habercisi olduğu görüşündeydi. Ona göre Kongre'de İngiltere ve Avrupalı Devletler, Rusya'nın da katılımıyla, Osmanlı Devleti üzerinde istedikleri gibi bir paylaşım planları yaptılar.

Kongre bir aylık çalışması sonucunda kararlarını aldı ve ardından Berlin Antlaşması imzalandı (13 Temmuz 1878). Basılmış eserler, Berlin Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecine girdiğini belirtirler. *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi ise Osmanlı Devleti'nin zararının antlaşma maddelerini imzalamasıyla azalacağını, imzalamadığı takdirde, tam tersinin olacağını iddia etti. Aynı gazete, Rusya'nın, antlaşma şartlarını imzalaması için Osmanlı Devleti'ne karşı olumlu davranışlar sergilediğini, bunun üzerine Osmanlı Devleti'nin de antlaşma adına ümide kapıldığını belirtti. *Zaman* gazetesi ise Ayastefanos'ta Rusların kazandığını, fakat Berlin Antlaşması'yla şarkta zafer kazananın İngilizler olduğunu yazdı. Avrupa ile Rusya'nın çıkar düellosunda bulunduklarını anlatan *Vakit* gazetesi ise Osmanlı Devleti'nin

³⁶⁰ *Zaman*, Nr: 273, 17 Şevval 1295 / 2 Teşrinievvel 1294, s.3.

antlaşma döneminde Avrupa tarafından mazlum ve mağdur olarak görülmesinin, Osmanlı çıkarları için faydalı olabileceği düşüncesindeydi.

Antlaşmanın imzalanmasından sonra Osmanlı gazetelerini antlaşma maddelerinden en çok meşgul eden Doğu Rumeli meselesi ve Bulgaristan'ın sınırı meselesi oldu. Rusya, Doğu Rumeli'nin Bulgaristan ile birleşmesi gerektiğini düşünürken, Avrupalı Devletler, Doğu Rumeli'nin Berlin Antlaşmasına göre düzenlenmesi gerektiğini ifade etti. Osmanlı gazetelerinin bu konudaki düşünceleri ise yer yer benzerlik bazen de farklılıklar gösterdi. Örneğin *Tercüman-ı Hakikat*, Rusya'nın Avrupa'yı dinlemediği için Doğu Rumeli'den kazanç elde edemediğini yazdı. Gazete, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'nın dost veya düşman olup olmadığını tespit edemediğinden şikâyetçiydi. Ancak bir gerçek vardı ki, o da Osmanlı Devleti'nin düşmanının bir değil birden fazla olmasıydı.

Berlin Antlaşması'nın önemli maddelerinden biri de “Bulgaristan sınırı maddesi” idi. Rusya bu sınır meselesinden toprak elde etmeye çalıştı. Ancak sınır hakkında tarihî gerçekler vardı. Bulgaristan sınırları genişletilmeye uğraşıldı ve Rusya, Bulgar nüfusunun olmadığı yerlerde dahi Bulgarları ikamet ediyor göstererek, sınır meselesinden kazanç elde etmek istedi.

Basına konu olan bir başka kongre kararı da “Savaş tazminatı”na dair olandı. Kongre kararına göre Osmanlı Devleti, Rusya'ya bir milyar dört yüz on milyon ruble tazminat ödeyecekti. Ancak Rusya bunun kâğıt ruble olarak mı yoksa başka bir şekilde mi ödeneceği konusunda sorun çıkardı ve istediğini almaya çalıştı. İngiltere'nin Avusturya ile yaptığı pazarlıklar arasında “Bosna-Hersek'in işgali maddesi” de vardı. Neticede Avusturya'nın, Bosna-Hersek'i işgal etmesine kimse ses çıkarmadı.

93 harbiyle Ruslara mağlup olan ve ardından da Berlin Antlaşması'nı imzalayan Osmanlı Devleti, Türk ve dünya tarihi açısından önemli sonuçlara neden olan bir toprak kaybına uğradı, sonrasında Anadolu'ya yapılan göçlerle ekonomik ve sosyal açıdan büyük sıkıntılar yaşadı. Bundan sonra Osmanlı Devleti'nin diğer toprakları için büyük çıkar kavgaları yaşandı, sömürge yarışına dâhil olan devletlerle birlikte 20. yüzyılda Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasına neden oldu.

SONUÇ

Osmanlı basını kullanarak yapılan bu çalışma, tarihe 93 harbi olarak adını veren 1877–78 Osmanlı-Rus Savaşı’nı, bu dönem gazetelerini temel alarak, basın perspektifinden analitik bir bakış açısıyla değerlendirmektedir.

Bosna Hersek isyanının başlamasında ve özellikle yayılmasında genel olarak bütün Avrupa devletlerinin özellikle Avusturya, Almanya ve Rusya’nın rolüne dikkat çeken Osmanlı gazeteleri, Bulgar isyanı konusunda özellikle Rusya’nın ve Panislavistlerin etkisinin altını çizdiler. Onlara göre Bulgarlar, Rusların Slav birliği adına kandırdığı Osmanlı tebaasından biri idi. Rusların, gelecekte yapılacak olan bir Osmanlı-Rus harbi için Bulgar halkının desteğine ve bu topraklara ihtiyacı vardı. Bundan dolayı Bulgar İhtilali Ruslar için çok önemliydi. Benzer şekilde ikinci elden kaynaklar da Rusya’nın, Bulgar halkını Panislavist faaliyetlerle kışkırtarak ileride çıkacak savaş için hazırlık yaptığını, bu topraklardan Müslüman ahaliyi atıp, Büyük Bulgaristan Krallığını kurmayı hedeflediğini yazarlar. Bulgar toprakları, Rusya’nın İstanbul’u alması ve böylece Akdeniz’e rahatça inmesi için çok önemliydi.

Osmanlı basını, Sırp isyanını ise hem Osmanlı Devleti’ne karşı ağır bir hakaret olarak hem de Paris Antlaşması hükümlerinin çiğnenmesi olarak yorumladı ve Osmanlı Devleti’nin Sırpı yenmesinin durumu değiştirmeyeceğini, çünkü onların Almanya, Avusturya ve Rusya’nın koruması altında olduğunu ifade etti. Diğer isyanlarda olduğu gibi, Osmanlı basınına göre Sırp isyanında da belirleyici olan yine Avrupa devletlerinin tavrıydı. Osmanlı gazeteleri, Balkan krizine özellikle Sırp ve Karadağ isyanlarına askerî bir mesele olarak baktı ve bu yüzden çözümün de askerî olması gerektiğini belirtti. Bu yaklaşım, gazetelerin Osmanlı Devleti’nin gücüne inandıklarını gösterir. Oysa Osmanlı Devleti’nin gücünü gösteren, Balkanlardaki halklara karşı aldığı galibiyet değil, Rusya’ya karşı 93 harbinde ortaya koyacağı performansıydı.

Osmanlı Basını; Balkanlarda yaşananlardan sonra Avrupalı devletlerin de baskısıyla Osmanlı Devleti’nin, Kanuni Esasi’yi ilan ederek, kendisine bağlı Osmanlı tebaası üzerinde ıslahatlar yapacağını taahhüt ettiğini yazdı. *İttihad* gazetesi, Osmanlı tebaasını huzur ve saadet içerisinde yaşatmak esas ise Osmanlı Devleti’nin Kanuni Esasi’nin ilanı ile bunu tüm âleme gösterdiğini belirtti. Avrupalı Devletler ise İstanbul Konferansı’nda Bulgaristan ve Bosna-Hersek için ıslahat talep etti. Bu durumu Osmanlı

basını hoş karşılamadı. Sadece buraya özgü ıslahat, diğer Osmanlı tebaasını dışlamak demek olacaktı. Bu nedenle Osmanlı Devleti, konferans kararlarına ret cevabı verdi. Gazeteler, konferansçıların İstanbul'u terk etmelerinin savaş demek olmadığını ve alınan bu kararları kendi ülkelerine ileteceklerini ifade ettiler. Osmanlı basını, olası bir savaş durumunda Rusya'nın savaşa cesaret edemeyeceğini iddia etti. Bu, belki de Osmanlı hükümetinin basın kanalıyla karşı tarafa gözdağı vermek niyetinin yansımasıydı. Görünen o ki Osmanlı basını, devletin çıkacak bir savaştan korkmadığı izlenimini vermek istedi. Bu bir propaganda idi ya da gerçekten öyleydi. Ancak modern çalışmalar, Osmanlı Devleti'nin asker ve mühimmat açısından yeterli olduğunu, yetişmiş subaylarının ise Rusya ile karşılaştırıldığında çok az olduğunu belirtirler.

Osmanlı basınının sıkça haber alıntıları yaptığı Avrupa gazetelerinin Rus ordusunun durumu hakkında ayrıntılı bilgi vermesinin nedeni, İstanbul'un Ruslarca işgal edilmesi ihtimaliydi. Osmanlı basınına göre, Rusların İstanbul etrafına asker sevkıyatı yapmaları, Avrupa basınına oldukça telaşlandırdı. Rusya, savaşı meşru kılmak için sadece kendisi adına savaşmadığını savundu. Fakat İngiltere'nin tavrından da çekindi. Osmanlı gazeteleri muhtemel bir Rus saldırısı karşısında İstanbul'un her ne şekilde olursa olsun savunulacağını vurguladı. Ayrıca Osmanlı basınında yer alan haberler, Rusya'nın hem iç karışıklıklarla uğraştığını hem de cephede hastalıklarla boğuştuğunu ve böyle bir durumda İstanbul'u almasının mümkün olmadığını gösterir. Bu nedenle gazeteler, Rusya'nın İngiltere ile savaşa girmesi halinde savaşın Rusya aleyhinde sonuçlanacağını düşündüler.

Osmanlı gazeteleri, savaş başlamadan önce doğu cephesi ile ilgili yaptığı yorumlarda asker ve mühimmat açısından Osmanlı ordusunun yeterli olduğunu ve Rusları yeneceğini ileri sürdüler. Ancak savaşın gidişatı, doğu cephesinden gelen haberleri değiştirdi ve buradan sadece Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın cesurca yaptığı savunmaların haber olarak aktarılmasına neden oldu. Avrupa basını da doğu cephesinden bilgiyi burada bulunan muhbirleri aracılığıyla sağladı. Doğru cephesinden çok fazla haber sunmasa da Osmanlı basını, devletlerinin yenildiği görüşündeydi.

Savaş öncesi yaptığı tüm planlara rağmen Rusya, daha önceki Osmanlı-Rus savaşlarında olduğu gibi, Avrupalı devletlerin beklentilerinin aksine yine Balkanlardan saldırdı. Avrupalı Devletler, Rusya'nın Asya'dan saldırmasını, Avrupa'yı da bu işe bulaştırmamasını temenni etmişlerdi. Balkan topraklarını en iyi şekilde değerlendiren

Rusya, Romanya'yı da işin içine dâhil ederek, Plevne'yi aşp Edirne'ye kadar geldi. İstanbul'a kadar uzanan ve artık bu işin bittiğini düşünen Rusya, daha sonra İngiltere'nin müdahalesiyle ve çıkar çatışmasının en üst düzeylere ulaştığı olaylarla karşı karşıya kaldı. Hırından deliye dönmüş bir görünüm sergileyen Rusya'nın Bulgaristan'da yaşayan Müslüman ahaliye Bulgar halkıyla birlikte zulüm uygulaması, buradaki halkın Anadolu topraklarına göçünü hızlandırdı. Yenilgiler, Osmanlı Devleti'nin biçare halini artırdı. Doğudaki Ermeni vatandaşları, Rusya tarafından Osmanlı Devleti'nin aleyhinde kullanıldı. Rusya sadece cephede savaşmadı, cephe ötesinde de en iyi şekilde propagandasını yapıp, Osmanlı tebaasını kışkırtarak kendi tarafına çekti. Balkanlarda başlayan ve doğu cephesinde devam eden savaş, Osmanlı Devleti'nin her iki cephede mağlubiyetiyle sonuçlandı. Askerî açıdan mağlup olan Osmanlı Devleti başarısızlığının faturasını siyasî yönden pahalıya ödedi; Balkanlardaki topraklarının önemli bir kısmını ve doğuda Batum, Kars ve Ardahan'ı kaybetti.

Osmanlı basınının yabancı gazetelerden yaptığı alıntılara ve haberlere de yer vererek aktardığı gelişmeler, İngiltere ve Rusya'nın 93 Harbi sonrasında sergilemiş oldukları ve yeniden savaşa varabilecek tutumlarının, Avrupa siyasetini derinden etkilediğini gösterir. Savaş sonunda, Osmanlı Devleti ekonomik ve sosyal açıdan büyük bir zarar gördü. İngiltere ve Rusya ise İstanbul'u alarak daha büyük kazançlar elde etmeyi arzuladı. İngiltere doğuya açılan bir kapı olarak gördüğü İstanbul'un Ruslara kaptırmamakta ısrar edince, Ruslar tarihî ideallerini gerçekleştirmede zora düştüler. Osmanlı ve Avrupa basını savaşı sonrasında yaşanan bu gergin dönem meşgul etti. Rus basını ise zafer havasından çıkarak, her ne kadar İngiltere'ye karşı genel olarak düşmanca tavır beslese de barışçıl bir politika izledi. Rusya olası bir İngiliz-Rus savaşına temkinli yaklaşarak İngiltere ile işbirliği yapabileceği endişesi nedeniyle Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalmasını arzuladı. Ayrıca, Avusturya'nın İngiltere tarafını tutabileceğini düşünen Rusya, İngiltere ile savaşmayı pek istemedi. Osmanlı basını barışın gerçekleşmesi için yapılan girişimlere yer vererek, Rusya'nın İngiltere'ye karşı uzlaşmacı bir tavır takındığını vurguladı. Almanya'nın barış girişimlerinden yana olmayan Rusya'nın, İngiltere ile barış girişimlerini bizzat kendisinin gerçekleştirdiğini ortaya koydu. "İş bitirici" diplomatların, Osmanlı basınının ifadesiyle, "zamansız hastalanmaları" da Osmanlı Devleti'ne bu dönemde önemli derecede zarar verdi.

Savaş sonunda imzalanan Ayastefanos Anlaşması, hem Osmanlı Devleti hem de İngiltere'nin başını çektiği Avrupalı Devletlerce reddedildi ve tekrar düzenlenmesi gerektiği belirtildi. Bunun üzerine Alman Prensi Bismarck'ın arabuluculuğu ile Berlin'de bir kongre toplanmasına karar verildi. Toplanan kongrede, Osmanlı gazetelerinde de görüldüğü üzere, yeni bir paylaşım tasarlandı. Ayastefanos kararlarının iptali, Rusya'nın çıkarlarına dokundu ve bu yüzden Kongre kararları İngiliz ve Avrupalı murahhaslarca dayatma yoluyla da olsa Rusya'ya kabul ettirilmeye çalışıldı.

Kongre bir aylık çalışması sonucunda kararlarını aldı ve ardından Berlin Antlaşması imzalandı (13 Temmuz 1878). Basılmış eserler, Berlin Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecine girdiğini belirtirler. *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi ise Osmanlı Devleti'nin zararının antlaşma maddelerini imzalamasıyla azalacağını, imzalamadığı takdirde, tam tersinin olacağını iddia etti. Aynı gazete, Rusya'nın, antlaşma şartlarını imzalaması için Osmanlı Devleti'ne karşı olumlu davranışlar sergilediğini, bunun üzerine Osmanlı Devleti'nin de antlaşma adına ümide kapıldığını belirtti. *Zaman* gazetesi ise Ayastefanos'ta Rusların kazandığını, fakat Berlin Antlaşması'yla şarkta zafer kazananın İngilizler olduğunu yazdı. Avrupa ile Rusya'nın çıkar düellosunda bulunduklarını anlatan *Vakit* gazetesi ise Osmanlı Devleti'nin antlaşma döneminde Avrupa tarafından mazlum ve mağdur olarak görülmesinin, Osmanlı çıkarları için faydalı olabileceği düşüncesindeydi.

Anlaşmanın imzalanmasından sonra Osmanlı gazetelerini antlaşma maddelerinden en çok meşgul eden Doğu Rumeli meselesi ve Bulgaristan sınırı meselesi oldu. Rusya, Doğu Rumeli'nin Bulgaristan ile birleşmesi gerektiğini düşünürken, Avrupalı Devletler, Doğu Rumeli'nin Berlin Antlaşmasına göre düzenlenmesi gerektiğini ifade ettiler.

Berlin Antlaşması'nın önemli maddelerinden biri de "Bulgaristan sınırı maddesi" idi. Rusya, bu sınır meselesinden toprak elde etmeye çalıştı. Ancak sınır hakkında tarihî gerçekler vardı. Bulgaristan sınırları genişletilmeye uğraşıldı ve Rusya, Bulgar nüfusunun olmadığı yerlerde dahi Bulgarları ikamet ediyor göstererek, sınır meselesinden kazanç elde etmek istedi.

Basına konu olan bir başka Kongre kararı da "Savaş tazminatı"na dair olandı. Kongre kararına göre Osmanlı Devleti, Rusya'ya bir milyar dört yüz on milyon ruble tazminat ödeyecekti. Ancak Rusya, bunun kâğıt ruble olarak mı yoksa başka bir şekilde

mi ödeneceği konusunda sorun çıkardı ve istediğini almaya çalıştı. İngiltere'nin Avusturya ile yaptığı pazarlıklar arasında “Bosna-Hersek'in işgali maddesi” de vardı. Neticede Avusturya'nın, Bosna-Hersek'i işgal etmesine kimse ses çıkarmadı.

93 harbiyle Ruslara mağlup olan ve ardından da Berlin Antlaşması'nı imzalayan Osmanlı Devleti, Türk ve dünya tarihi açısından önemli sonuçlara neden olan bir toprak kaybına uğradı, sonrasında Anadolu'ya yapılan göçlerle ekonomik ve sosyal açıdan büyük sıkıntılar yaşadı. Bundan sonra Osmanlı Devleti'nin diğer toprakları için büyük çıkar kavgaları yaşandı, sömürge yarışına dâhil olan devletlerle birlikte 20. yüzyılda Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasına neden oldu. O günden bugüne devam ede gelen meseleler halen etkisini göstermektedir. Örneğin; Ermeni Meselesi ve Kıbrıs Sorunu günümüze kadar problem teşkil eden konuların başında gelir.

KAYNAKÇA

SÜRELİ YAYINLAR

1. *Basiret* Gazetesi 1878
2. *Hayal* Gazetesi 1877
3. *İstikbal* Gazetesi 1875–1876
4. *İttihad* Gazetesi 1876–187
5. *Medeniyet* Gazetesi 1875
6. *Sabah* Gazetesi 1875–1877
7. *Şark* Gazetesi 1874–1875
8. *Tercüman-ı Hakikat* Gazetesi 1877–1879
9. *Tercüman-ı Şark* Gazetesi 1877–1878
10. *Vakit* Gazetesi 1875–1879
11. *Zaman* Gazetesi 1876–1878

BASILMIŞ ESERLER

- 1 ACAR, Kezban. *Resimlerle Rusya, Savaşlar ve Türkler*, Nobel Yayınları, Ankara, Mayıs 2004.
- 2 -----, *Başlangıçtan 1917 Bolşevik Devrimine Kadar Rusya Tarihi*, Nobel Yayınları, Ankara, Mayıs 2004.
- 3 AĞANOĞLU, H. Yıldırım. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talihi Göç*, 1. Baskı, İstanbul, Kasım 2001.
- 4 ANDERSON, Mathew Smith, *Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslar Arası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, Çeviren: İdil Eser, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.
- 5 ARMAOĞLU, Fahir. *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789–1914*, TTK Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2003.
- 6 AYDIN, Mahir “Doksan Üç Harbi” *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul, 1994.
- 7 Basiretçi Ali Efendi, *İstanbul'da Yarım Asırlık Vekayi-i Mühime*, Hazırlayan: Nuri Sağlam, İstanbul, 1997

- 8 BEYDİLLİ, Kemal *Osmanlı Devleti Tarihi*, C.I., Yayınlayan: Zaman Gazetesi, Feza Gazetecilik A.Ş., İstanbul, 1999
- 9 DAVISON, Roderic H.: *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform 1856-1876*, Türkçesi: Osman Akınhay, Papirüs Yayınevi, C. II, İstanbul, 1997
- 10 DEVELLİOĞLU, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 23. Baskı, Yayını Hazırlayan: Aydın Sami Güneyçal (Aydın Kitabevi: Ankara, 2006)
- 11 ERTUĞ, Hasan Refik. *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*, Yenilik Basımevi, C. I, İstanbul, 1970
- 12 GENCER, Ali İhsan “Berlin Antlaşması”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul, 1994
- 13 GENCER, Mustafa. “1877–1878 Osmanlı-Rus Harbi’nde Alman Basınına Göre; Plevne’den Berlin Konferansı’na Osmanlı Devleti” *Mustafa Gazi Osman Paşa’nın Ölümünün 100. Yılı Münasebetiyle I. Uluslar Arası Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa ve Dönemi (1833–1900) Sempozyumu Bildiriler*, Gazi Osman Paşa Üniversitesi, Tokat, 1992.
- 14 Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, *1877–1878 Osmanlı-Rus Harbi Tarihi Broşürü*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2000.
- 15 HÜLAGÜ, Metin *Gazi Osman Paşa Yaralı Mareşal*, Yitik Hazine Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2006.
- 16 İNUĞUR, M. Nuri. *Basın ve Yayın Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 1982.
- 17 İPEK, Nedim, *Rumeli’den Anadolu’ya Türk Göçleri (1877–1890)*, TTK, Ankara, 1994.
- 18 KARADAĞ, Raif. *Şark Meselesi*, 3. Baskı, İstanbul, 2005
- 19 KARAL, Enver Ziya *Osmanlı Tarihi, I. Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876–1907)* Cilt 8, 5. Baskı, TTK, Ankara, 2000
- 20 KOCAGÜNEY, Vehbi *1877–1878 Osmanlı-Rus Harbi’nde Aziziye Tabyası Savaşları*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1965
- 21 KODAMAN, Bayram “Şark Meselesi ve Tarihi Gelişimi”, *Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye’nin Sorunları Sempozyumu (Dün-Bugün-Yarın)*, TTK Basımevi, Ankara, 1995

- 22 KOLOĞLU, Orhan. *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2006
- 23 KURAN, Ercüment *Sultan II. Abdülhamit ve Devri Semineri 27-29 Mayıs 1992*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, Ayrı Basım, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1994
- 24 KURAT, Akdes Nimet *Türkiye ve Rusya, XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798–1919)*, Ankara Üniversitesi Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1970
- 25 -----, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, TTK, 4. Baskı, Ankara, 1999.
- 26 KURAT, Yuluğ Tekin “1877–78 Osmanlı-Rus Harbi'nin Sebepleri”, *Belleten*, Cilt XXVI, Sayı 103 (Temmuz 1962)'den ayrı basım, TTK, Ankara, 1962
- 27 KURTOĞLU, Fevzi *1877–1878 Türk-Rus Harbi'nde Deniz Hareketleri*, Deniz Matbaası, İstanbul, 1935
- 28 LEWIS, Bernard *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 7. Baskı, TTK, Ankara, 1998
- 29 McCARTHY, Justin *Osmanlı'ya Veda İmparatorluk Çökerken Osmanlı Halklar*, Çeviren: Mehmet Tuncel, Etkileşim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2006
- 30 McREYNOLDS, Louise, *The News Under Russia's Old REgime. The Development of a Mass-*Circulation Press* (Princeton University Pres: NewJersey, 1991), 293.
- 31 MOISEYEV, P.P “Balkan Ulusal Kurtuluş Hareketleri ve Osmanlı-Rus İlişkileri” *Türk-Rus ilişkilerinde 500 Yıl*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.
- 32 ORTAYLI, İlber *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, 17. Baskı, İstanbul, 2004
- 33 PALMER, Alan. *Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, Sabah Kitapçılık, 6. Baskı, İstanbul, Temmuz 1997
- 34 SANDER, Oral. *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, 13. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1989
- 35 SEDES, Halil. *1875–1878 Osmanlı Ordusu Savaşları (1875–1876) Bosna-Hersek Bulgaristan İhtilalleri ve Siyasi Olaylar*, 2. Baskı, Çituri Biraderler Basımevi, İstanbul, 1946

- 36 SHAW, Stanford J. ; SHAW, Ezel Kural, *Osmanlı İmparatorluğu Modern Türkiye Reform, Devrim ve Cumhuriyet: Modern Türkiye'nin Doğuşu, 1808-1975*, C. II., Türkçesi: Mehmet Harmancı, E Yay., İstanbul, 1982
- 37 ŞAHİN, Turhan *Öncesiyle ve Sonrasıyla 93 Harbi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1988
- 38 TOPUZ, Hıfzı. *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul, Kasım 2003
- 39 UÇAROL, Rıfat *Siyasi Tarih*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995

İNTERNET KAYNAKLARI

1. <http://turksavaslari.com/sozluk.php?sd=sozlukdetay&id=163> (Erişim Tarihi: 08.06.2008)
2. <http://vandaliabutlerschools.org/wellbaum/images/SerioComic%20War%20Map.jpg> (Erişim Tarihi: 08.07.2008)
3. <http://www.uoregon.edu/~kimball/images/frn.MPR.1877.78.RTwrx.Ctq29.jpg> (Erişim Tarihi: 08.07.2008)

EKLER LİSTESİ

Ek-1 *Hayal* Gazetesinin Sansürü Eleştiren Karikatürü, s. 11.

Ek-2 *İttihad* Gazetesinin Tatile Uğradığına Dair Başlık(Sebebi Tatilimiz), s. 12.

Ek-3 *Sabah* Gazetesi Sansüre Uğradığını Gösteren 65. Sayı, s. 14.

Ek-4 *Medeniyet* Gazetesinin *Basiret* Gazetesini Öne Çıkaran Karikatürü, s. 16.

Ek-5 1877–78 Osmanlı-Rus Savaşı’nda Rusya’nın Savaş Planını gösteren Harita, s.51.

Ek-6 *Vakit* Gazetesinin 93 Harbi’nin Başladığına Dair Verdiği Haber, s. 54.

Ek-7 Rusya’nın, Osmanlı Devleti ve Avrupa Üzerindeki Etkisini Anlatan Savaş Haritası, s.74.

Ek-8 *Basiret* Gazetesinde İstanbul’a İngiliz Donanmasının Yaklaştığına Dair Haber, s. 79.

Ek-9 *Basiret* Ayastefanos Antlaşması’nı İmzalandığını Gösteren Haber, s. 90.